

EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2016 No 1

Indexed & Shared by:

European Reforms Bulletin

2016

scientific peer-reviewed journal

No. 1

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 5 01.03.2016)

© European Reforms Bulletin, 2016

© Authors of articles, 2016

Table of contents

Bespalko I. Problems and prospects of procedural law development in Ukraine	2
Bondarenko E.V. International legal analysis of the prosecutorial supervision over operational investigative activities	8
Dubyna V. On the international experience in countering organized crime and activities of the “thieves-in-law”	14
Ignatyuk O.V. The concept, essence and value of covert investigative (detective) actions in criminal proceedings	20
Kaliuzhnyi R.A. Provision of legal incentives: the concept and the content of the category	24
Knaub O. Phylogenetic principles of neuromarketing	33
Kozachenko O.I. Organisational principles of the secret agents using by law enforcement authorities in European Union	39
Lepekha O. Operatively-search conditionality of criminal responsibility strengthening for the payment card related crimes in Ukraine	43
Pavlenko S.O. Parliamentary immunity as a factor of political corruption: national legislation and European practices, proposals for improving	49
Popova I.A., Zablodska D.V. Evaluation of interregional cooperation indexes in Ukraine	53
Sevruk V.G. Definition and classification of the ethnic crime in Ukraine	64
Zaiets O.M. Application software IBM I2 Analyst’s Notebook in law enforcement in Ukraine for pretrial investigation of criminal offenses	69

Problems and Prospects of Procedural Law Development in Ukraine

I. Bepalko

Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

e-mail: bsepalkoinna@ukr.net

Abstract: The current state of sectoral procedural sciences allows to implement formulation of theory bases for procedural law in Ukraine, its principles, sectoral institutes, a single conceptual apparatus. This article specifies the basics of the process as a complex system. The essence and significance of its structural elements, the interaction between them are under study. The paper defines the procedural law in Ukraine. The criteria of process unity are analyzed.

Key words: procedural law; court; process tasks; stages; evidence and their properties; proving process; procedural acts deciding the case on the merits; process principles.

У нинішніх умовах реформування правової системи України теоретична, нормативна і практична цінність процесуального права полягає у тому, що воно здатне стати концептуальною основою для оптимізації процесу формування судової влади, системи вітчизняного права загалом. Без вивчення процесу в цілому неможливо об'єктивно оцінити стан механізмів правового регулювання, оскільки в суспільстві, яке визнає найвищою цінністю людину, її права та свободи, саме демократичне процесуальне право виступає гарантом захисту її прав і свобод, а також важливим засобом координації приватного й публічного. Сучасний стан галузевих процесуальних наук дозволяє здійснити розробку основ теорії процесуального права, її засади, галузеві інститути, єдиний понятійний апарат.

Метою даної статті є визначення основ процесу як комплексної системи, що надасть можливість розглянути його як єдине ціле, встановити не тільки сутність і значення його структурних елементів, а й взаємодію між ними, виявити особливості, зміст і роль його засад.

Перш за все слід визначитися з термінологією, бо в науковій літературі не існує однозначного терміна щодо єдності процесу. Дане питання досліджувалося в роботах В.М. Горшенєва, О.Г. Лукянової, І.В. Михайловського, Є.М. Мурад'ян, М.М. Полянського, В.М. Протасова, А.В. Рівліна, М.М. Розіна, В.О. Рязановського, М.С. Строговича та ін. Одні вчені використовують поняття «юридична процедура» [3, с.38], інші - «судове право» [10, с.23], що, на нашу думку, є не досить правильним. Серед інших різновидів процесу кримінальний передбачає поряд із судовою діяльністю, ще й досудове розслідування справи. Тому процесуальна діяльність не може включати в себе тільки діяльність суду. Правильним було б застосовувати категорію «процесуальне право», що більш повно відображає даний вид діяльності.

Виділяють традиційне розуміння процесуального права, яке представляє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення правосуддя [10, с.28]. Інша позиція полягає в тому, що вищезазначене визначення процесуального права розширюється висновками про наявність процесуальних норм в фінансовому, земельному, трудовому праві. Отримує розповсюдження так званий «широкий» підхід. Прихильники такого розуміння процесуального права намагаються ототожити «процес» і «процедуру» [10, с.39]. В.М. Горшенєв вважає, що процес має місце завжди, коли здійснюється правозастосовна діяльність по реалізації матеріально-правових приписів будь-яких галузей права [3, с.59]. Відповідно до визначення, яке дається у юридичній енциклопедії процес у праві – це визначена законом процедура застосування матеріальних правових норм. У вузькому значенні – встановлена законом процедура провадження у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та ін. справах [16, с.187]. Процедура – порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату. Особливість правової процедури полягає у тому, що вона застосовується у сфері права. Процедура у правовому розумінні – це врегульований законом, іншими нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату [16, с.185-186]. Ми бачимо, що термін «процедура» є набагато ширшим. А перенесення терміна «процес», з його традиційним змістом, в сферу процедурних явищ може призвести лише до його не достатньо глибокого пізнання та втрати суттєвих специфічних особливостей цього поняття. Тому необхідно зберегти традиційне визначення процесу, а досліджувану нами категорію іменувати – «процесуальне право».

Генезис сучасного процесуального права вказує на об'єктивну необхідність уніфікації правової моделі міжгалузевих інститутів, які є загальними для процесуальних галузей права. Такими слід назвати наступні види судочинства: цивільне, господарське, кримінальне, адміністративне, а також конституційне. Суттєво, що всі різновиди процесу є взаємно перехідними та обумовленими пов'язаністю норм матеріального права між собою. Зокрема, такий комплексний інститут, як конституційний лад може бути захищений у нормах конституційного і кримінального процесів. У свою чергу, спір про компетенцію органів державної влади з адміністративного процесу може перейти до конституційного процесу, а спір про

відшкодування матеріальної шкоди – в руслі цивільного процесу з кримінального. Разом з тим варто наголосити, що основою розмежування судових процесів є їх предмет та метод. Предмет правового регулювання – це та сфера суспільних відносин, яку регулює право. Юридична своєрідність процесуального права як галузі права полягає у тому, що її притаманні особливі методи правового регулювання. Останні визначаються способами правового впливу суду на суспільні відносини, способи встановлення правових зв'язків із суб'єктами судових правовідносин [2, с.79]. Основними методами процесуального права є імперативний і диспозитивний. Суспільна значущість злочину та суворість наслідків, що настають для правопорушника, зобов'язують державу обмежувати диспозитивність у сфері кримінального провадження на користь потреби встановлення дійсної картини події злочину.

Виникає необхідність виявити спільні ознаки цих галузей процесуального права. Вважаємо, що ними є: суд, як єдиний орган правосуддя; завдання процесуальної діяльності; процесуальні стадії; докази та їх властивості; процес доказування; процесуальні акти, якими вирішується справа по суті і засади процесу.

Методом реалізації судової влади є правосуддя, відправлення якого – виняткова компетенція суду. Правосуддя – особливий процесуальний порядок, чітко регламентований законом, який встановлює процедуру діяльності суду щодо розгляду й вирішення конкретних справ, рішення з яких вправі приймати тільки суд. Здійснення функції правосуддя стосовно різних галузей права неминує призводити до певного універсалізму в роботі суду. Судову систему України становлять суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Останній є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає їх офіційне тлумачення. Специфіка його діяльності полягає в тому, що він не здійснює правосуддя в повному розумінні цього слова, оскільки вирішує не спори, а питання про відповідність (конституційність) законів Конституції України. Звідси випливає і основна мета діяльності Конституційного Суду України – гарантування верховенства Конституції на всій території держави.

О. Шило та Л. Лобойко зазначають, що основою формування судового права як інтегральної галузі юридичних знань є судовий захист. Більшість галузевих кодифікованих законодавчих актів закріпили право кожного на судовий захист, який є різновидом державного захисту прав і свобод людини. Втім, посідаючи особливе місце в механізмі правозахисту, суд є єдиним органом держави, юрисдикція якого поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Право на судовий захист має міжгалузевий характер та є проявом дії основоположного принципу права – верховенства права, а саме таких його аспектів, як пріоритетність та забезпеченість прав і свобод людини і громадянина та захист їх судом, який відповідає стандарту незалежності та неупередженості і створений на підставі закону [9, с.61]. З такою позицією важко не погодитись.

Проаналізувавши законодавство всіх галузей процесуального права, можемо зробити висновок, що завдання процесуальної діяльності полягають у тому, щоб всебічно дослідити обставини й установити об'єктивну істину у справі; захистити права й законні інтереси осіб, які приймають у ній участь (ст. 2 КПК, ст. 1 ЦПК, ст. 2 КАС, ст. 1 ГПК) [8, с.5; 15, с.7; 5, с.7; 4 с.7]. Основним кінцевим завданням будь-якого процесу пізнання є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності, інакше кажучи – отримання істини. Поряд з цим узагальнення підходів різних правових систем щодо питання досягнення істини в процесуальному праві дає можливість виокремити дві найбільш загальні концептуальні теорії: теорію об'єктивної істини та теорію істини формальної. Показовим є те, що доволі часто ці протилежні по своїй суті підходи знаходять органічне поєднання в межах законодавства однієї держави. Теорія об'єктивної істини у кримінальному процесі України знайшла своє втілення у законодавчій вимозі, відповідно до якої прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку (ч. 2 ст. 9 КПК), а суд, у свою чергу, має винести рішення за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується знову ж таки на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК) [8, с.10; 56]. Цивільне процесуальне законодавство також націлює суд на всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин справи (ч. 4 ст. 10, ч. 2 ст. 160, ч. 1 ст. 212 ЦПК) [15, с.10; 77; 98].

У свою чергу, теорія формальної істини виходить із того, що законність рішення забезпечується відповідністю висновків суду формальним умовам, хоча при цьому самі висновки можуть і не повною мірою відповідати об'єктивній дійсності. Доволі яскраве вираження застосування теорії формальної істини проглядається в інституті процесуальних угод, який властивий цивільному процесу. Але з прийняттям КПК 2012 р. в Україні він зайняв доволі міцні позиції у сфері кримінального судочинства (угода про визнання винуватості та угода про примирення). І. Ю. Тітко справедливо зазначає, що яскравою демонстрацією проникнення приватноправових елементів у сферу публічного, у тому числі кримінального процесуального

права, є запровадження можливості договірних відносин при вирішенні кримінально-правових конфліктів [14, с.353]. Дійсно, судочинство у будь-якій формі є способом вирішення соціальних конфліктів, і розуміючи злочин як конфлікт кримінально-правового характеру, важко знайти суттєві розбіжності між, наприклад, кримінально-правовими і цивільно-правовими конфліктами. Тому прагнення до скорочення та спрощення процедур судового розгляду на сьогодні можна розглядати як чітко виражену тенденцію у сфері процесуального права. Саме застосування інституту угод надає можливість досягти кінцевої мети правосуддя (вирішення конфліктної ситуації) з мінімальними затратами часових ресурсів.

Стадійність – одна з базових ознак, що характеризують процедуру розвитку процесуальних правовідносин. Процесуальна стадія – це відносно самостійна частина процесу, яка характеризується притаманними їй особливостями і разом з тим служить досягненню цілей і вирішенню загальних завдань провадження [7, с.23]. Зміст і кількість стадій процесуального права визначаються конкретним видом юридичної справи. Проаналізувавши КАС України, слід виділяти наступні стадії адміністративного провадження: стадія звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в адміністративній справі; підготовче провадження; судовий розгляд справи; апеляційне провадження; касаційне провадження; перегляд судових рішень Верховним Судом України; провадження за нововиявленими обставинами; виконання судових рішень; відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.

ЗУ «Про Конституційний Суд України» визначає процедуру провадження у справах в Конституційному Суді: порядок відкриття провадження у справі; утворення у складі Конституційного Суду колегії суддів та їх повноваження; порядок проведення його чергових і пленарних засідань. За результатами розгляду справ Конституційний Суд приймає рішення, яке є обов'язковим для виконання. Стаття 68 цього Закону проголошує, що Конституційний Суд відкриває нове провадження у справі при виявленні нових обставин, які не були предметом його розгляду, але існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі [12, с.26].

У результаті вивчення й аналізу ГПК України можемо назвати такі стадії господарського процесу, як: порушення провадження у справі та підготовка матеріалів до розгляду у першій інстанції; вирішення господарських справ у першій інстанції; перегляд судових рішень в апеляційному порядку; перегляд судових рішень у касаційному порядку; перегляд судових рішень Верховним Судом України; перегляд рішення, ухвали, постанови господарського суду за нововиявленими обставинами; виконання рішення, ухвали, постанови. У процесі цивільного провадження також виділяють такі стадії як: пред'явлення позову та відкриття провадження у справі; провадження у справі до судового розгляду; судовий розгляд; апеляційне провадження; касаційне провадження; перегляд судових рішень Верховним Судом України; провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами; виконання судових рішень. Особливість правосуддя з кримінальних справ полягає в тому, що розгляду й вирішенню справ судом передують, як правило, діяльність органів досудового слідства й дізнання. Відправлення його без такої досудової діяльності в більшості випадків було б неможливо.

Отже, можемо підсумувати, що всі види процесуального права мають майже однакові стадії. Відмінності пояснюються тим, що вони все ж мають певну спрямованість. І це зрозуміло, оскільки в іншому випадку не було б самої потреби в диференціації процесу. Саме тому кримінальний процес має характерну тільки для нього відмінність – стадію досудового розслідування. Усі види процесуального права включають стадії оскарження судових рішень. Тому для однозначного розуміння й уникнення плутанини під час правозастосування необхідно розробити єдиний порядок і строки оскарження цих рішень.

Наступним критерієм єдності процесу є докази та їх властивості. Перш за все з'ясуємо, що розуміють під доказами в різних сферах процесуальної діяльності. Аналізуючи кодифіковані нормативні акти всіх галузей процесуального права можемо зробити висновок, що ними визнаються будь-які фактичні дані, за допомогою яких можуть бути встановлені обставини, що мають значення для вирішення справи. Єдність процесу підтверджує ще й те положення, що докази в будь-якому провадженні повинні відповідати таким властивостям, як належність, допустимість, достовірність і достатність. Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування [15, с.32]. В іншому випадку суд не може посылатись на них. Допустимість полягає у тому, що докази, одержані з порушенням закону, при вирішенні справи судом не беруться до уваги [5, с.48]. Обставини, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть установлюватися ніякими іншими способами. Достовірність доказів означає правильність відображення в них фактів об'єктивної дійсності, яка є предметом дослідження. Достатнім слід визнавати такий обсяг доказів, який дозволяє прийняти правильне, законне і обґрунтоване рішення, проміжне або кінцеве [7, с.190].

Процес доказування тлумачиться як різновид процесу пізнання та у будь-якому процесі складається з таких елементів, як збирання, перевірка й оцінка доказів. Так, порядок збирання доказів у порядку адміністративного провадження закріплює ст. 73 КАС України: «Особи, які беруть участь у справі та

обґрунтовано вважають, що надання потрібних доказів стане згодом неможливим або ускладненим, мають право просити суд забезпечити ці докази. Забезпечення доказів може здійснюватись також за заявою заінтересованої особи до відкриття провадження у справі» [5, с.49]. А його ст. 74 вказує: «Суд забезпечує докази допитом свідків, призначенням експертизи, витребуванням та оглядом письмових або речових доказів, у тому числі за місцем їх знаходження» [5, с.49]. Перевірка доказів у порядку господарського провадження провадиться шляхом витребування додаткових доказів, якщо подані сторонами є недостатніми, шляхом проведення додаткової або повторної експертизи та ін. [4, с.26]. У всіх галузях процесуального права суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Крім цього для кожного виду процесу характерним є необхідність встановлення предмета доказування – специфічна категорія, яка окреслює коло фактів, що підлягають з'ясуванню для вирішення справи по суті. Він конкретизується відповідно до певного виду процесу, що зумовлюється його особливостями й відмінностями.

Ми бачимо, що процес доказування у всіх видах процесу складається з однакових елементів. Проте існують і певні відмінності. У кримінальному процесі в силу презумпції невинуватості обов'язок доказування покладається на органи дізнання, досудового слідства, прокурора й суд. І це не дивно, бо кримінальний процес є галуззю публічною, де існує найбільша загроза порушення або обмеження прав людини. В адміністративному, господарському та цивільному процесах кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

При відправленні правосуддя суд звершує багато різних за своїм змістом і юридичною природою процесуальних дій. Судження і волевиявлення суду з певних питань мають владний характер і втілюються у відповідну процесуальну форму – у форму судових рішень. Під ними слід розуміти правозастосовні акти суду, судді, слідчого судді або суду присяжних, в яких за результатами розгляду в судовому засіданні вирішується справа по суті або інші питання, що виникають у ході здійснення певного виду провадження. До таких актів належать вирок, ухвала, постанова й рішення. Саме в цих процесуальних актах судом дається від імені держави правова і моральна оцінка суспільно небезпечним діянням.

Зрозуміло, що в залежності від галузі процесуального права існують відмінності рішень, що приймаються судом. Так, у процесі провадження у справі господарський суд приймає низку процесуальних документів, різних за своїм змістом і значенням. Ті, які вирішують окремі процесуальні питання й пов'язані з провадженням, називають ухвалами; інші, які вирішують справу по суті й містять відповіді на заявлені сторонами вимоги – рішеннями суду. Це стосується й провадження в цивільних справах. Згідно зі ст.158 КАС України, «судове рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови. Судове рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, викладається у формі ухвали» [5, с.89-90].

Будь-яке судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим та вмотивованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин у справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення [7, с.562-563]. Тому правильним було б зазначити, що такі властивості притаманні всім актам правосуддя, якими вирішується справа по суті в процесі кримінального, адміністративного, господарського, цивільного або конституційного провадження.

Не можна вести мову про єдність процесу, не розглянувши засади, які його об'єднують. Це впливає з того, що засади – це найзагальніші вихідні положення, які мають фундаментальне значення для процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів. Єдність процесу яскраво відбивається в процесі їх класифікації. Найбільш прийнятною є класифікація засад будь-якого провадження залежно від їх поширюваності стосовно галузей права на загальноправові, загальнопроцесуальні та галузеві [7, с.63]. Загальноправові засади закріплені в Конституції України та відображені в галузевому законодавстві. Їх дія поширюється на всі галузі права. До них належать: верховенство права; законність; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень.

До загальнопроцесуальних (або міжгалузевих) доцільно віднести ті засади, що діють у декількох галузях процесуального права та закріплюють фундаментальні положення становища особи, забезпечують законність і ефективність процесуальних процедур. До них можна віднести: рівність перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх

переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється провадження.

Зміст галузевих засад має бути розкрито у відповідних актах галузевого законодавства. Наприклад, засада забезпечення права на захист; публічність; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї діють виключно у процесі кримінальному. Тому можна стверджувати, що загальноправові й міжгалузеві засади є єдині для всіх видів процесуального права. Звісно, кожен процес має свою специфіку, яка відображається в галузевих засадах.

Крім того, всі види процесу передбачають можливість застосування заходів процесуального примусу, які тією чи іншою мірою обмежують права людини але є необхідними та застосовуються лише у виключних випадках. Звісно їх види відрізняються та залежать від сфери правосуддя. Однак існує і багато спільних рис. Вони застосовуються судом до осіб, які можуть перешкоджати провадженню у справі, продовжувати здійснювати протиправну діяльність або іншим способом негативно впливати на діяльність суду з відправлення правосуддя.

Викладене вище, на наш погляд, надає можливість підсумувати, що, незважаючи на наявність відмінних рис різних галузей процесуального права, єдність їх правової природи є очевидною. Можна дійти висновку про необхідність уніфікації правової моделі міжгалузевих інститутів, які є загальними для процесуальних галузей права. Така уніфікація є теоретично можливою на рівні одного законодавчого акта, що унеможливить необхідність неодноразового повторення одних і тих самих положень у галузевих законах. Проте концепція процесуального права аж ніяк не заперечує самостійного характеру кожної процесуальної галузі, а відтак – уніфікований підхід до врегулювання однорідних відносин можливо застосовувати і на рівні окремих галузевих законів.

Раніше вже були здійснені спроби об'єднати норми процесуального права у окремому нормативному акті. Приміром, М. Катеринчук, М.І. Хандурін розробили проект Великого судового кодексу України (реєстраційний № 3338 від 17 вересня 2003 р.) [13]. Вивчаючи цей законопроект, бачимо, що автори з певними змінами й доповненнями об'єднали в один документ Закон України «Про судоустрій та статус суддів», ЦПК, ГПК, КАС та КПК України, тобто створили збірку даних нормативних актів. Позиція цих науковців нам вбачається хибною. Єдність процесу в першу чергу означає спільність, однаковість певних умов, вимог, які ставляться до діяльності всіх видів процесу.

У 2006 р. Президент своїм Указом схвалив Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Дана концепція відіграє методологічну роль і щодо визначення шляхів уніфікації процесуальних галузей права, оскільки в її розділі 4 «Судочинство» йдеться про потребу уніфікації процедур судового розгляду (п. 4); запровадження однакових засад процедури перегляду судових рішень незалежно від виду судочинства (п. 5) [1].

У 2015 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», де на відміну від розглянутого вище проекту Великого судового кодексу, пропонується не об'єднувати різні закони, а внести зміни до відповідних чинних законодавчих актів щодо врегулювання однорідних суспільних відносин у сфері судочинства з метою ефективного забезпечення права громадян на справедливий суд [11].

Правильним було б розробити і прийняття єдиний законопроект «Основи юридичного процесу», де чітко визначити: систему загальних для всіх видів процесу засад у виді трирівневої структури, яка охоплює загальноправові, міжгалузеві й галузеві засади; загальні завдання, що ставляться перед кримінальним, цивільним, господарським, адміністративним та конституційним процесами; поняття доказів та їх властивості; визначення процесу доказування та його складових елементів; особливості процесуальної форми (стадії, строки); загальні правила та підстави застосування заходів процесуального примусу; спільні вимоги, які ставляться до актів правосуддя, що вирішують справи по суті (порядок та строки їх оскарження). Цей закон повинен стати комплексним правовим актом, що містить найзагальніші принципові норми, які будуть конкретизовані й розвинені в галузевому законодавстві, їх ухвалення сприятиме узгодженості й уніфікованості взаємопроникаючих норм та інститутів, без порушення при цьому спеціалізації процесуальних процедур.

References:

1. *Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 zhovtnia 2003 r. na projekt Velykoho sudovoho kodeksu Ukrainy* [The conclusion of the Main Scientific-Expert Department of the Verkhovna Rada of Ukraine from October 23 2003, on the draft of Great judicial code of

Ukraine] Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3338&skl=5 (In Ukrainian)

2. Hluschenko S. (2015) *Yednist' sudovoi iurysdyktsii: prodovzhennia dyskusii u doktrynal'nij ploschyni* [Unity of Court Jurisdiction: Continuous Discussion in Doctrinal Field]. Pravo Ukrainy [Law of Ukraine], 2015, №3, pp. 78-85 (In Ukrainian)

3. Horshen'ov, V.M. (1985) *Teoryia iurydycheskoho protsessa* [Theory of Legal Process]. Kharkiv: Vyscha shkola, 1985, 191 p. (In Russian)

4. *Hospodars'kyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy* [Commercial Procedure Code of Ukraine]. (1991, November 06). Kharkov: Pravo, 2015, 100 p. (In Ukrainian)

5. *Kodeks adminitratyvnoho sudochynstva ukraïny* [Administrative Court Proceeding Code of Ukraine]. (2005, July 06). Kharkiv: Pravo, 2015, 190 p. (In Ukrainian)

6. *Kontsepsiia vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedlyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do ievropejs'kykh standartiv, skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 10 travnia 2006 r. № 361/2006* [On the Concept of improving the judicial system in order to ensure fair trial in Ukraine in line with the European standards: The Order of the President of Ukraine as of May 10, 2006 № 361/2006]. (2006, May 10) *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], № 19, p. 1376 (In Ukrainian)

7. *Kryminalnyi protses: pidruchnyk* (2013) [Criminal procedure] / Yu.M. Hroshevyj, V.Ya. Tatsij, A.R.Tumanians ta in.; za red. V.Ya Tatsiia, Yu.M. Hroshevoho, O.V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kharkiv: Pravo, 2013, 824 p. (In Ukrainian)

8. *Kryminal'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy* [The Criminal Procedure Code of Ukraine]. (2012, April 13) / Kharkiv: Pravo, 2016, 368 p. (In Ukrainian)

9. Loboiko L., Shylo O. (2015) *Kontsepsiia sudovoho prava u konteksti sudovoho zakhystu prav i svobod* [Judicial Law Concept in the Context of Judicial Protection of Human Rights and Freedoms]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 2015, №3, pp. 60-69 (In Ukrainian)

10. Luk'ianova, E. H. (2003) *Teoryia protsesual'noho prava* [Theory of procedural law]. Moscow: Norma, 2003, 240 p. (In Russian)

11. *Zakon Ukrainy Pro zabezpechennia prava na spravedlyvyj sud vid 12.02.2015 № 192-VIII* [Law of Ukraine on the right to a fair trial from February 12 2015, № 192-VIII] (2015, February 12). Kharkiv: Pravo, 2015, 152 p. (In Ukrainian)

12. *Zakon Ukrainy Pro Konstytutsijnyj Sud Ukrainy vid 16.10.1996 № 422-96-VR* [Law of Ukraine on the Constitutional Court of Ukraine from October 16 1996, № 422-96-VR] (1996, October 16). Kharkiv: Pravo, 2015, 44 p. (In Ukrainian)

13. *Proekt Velykoho sudovoho kodeksu Ukrainy (reiestratsijnyj № 3338 vid 17 veresnia 2003 r.)* [The draft of Great judicial code of Ukraine] Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3338&skl=5 (In Ukrainian)

14. Titko, I. A. (2015) *Normatyvne zabezpechennia ta praktyka realizatsii pryvatnoho interesu v kryminal'nomu protsesi Ukrainy* [Regulatory support and practice of realization of private interest in the criminal procedure of Ukraine] / Kharkiv: Pravo, 2015, 448 p. (In Ukrainian)

15. *Tsyvil'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy* [The Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004, March 18) / Kharkiv: Pravo, 2016, 210 p. (In Ukrainian)

16. *Yurydychna entsyklopediia* (2003) [Legal encyclopedia] (Vols. 5) / Kyiv: Ukrain'ska entsyklopediia M. P. Bazhana, 2003, 733 p. (In Ukrainian)

Проблемы и перспективы развития процессуального права в Украине

Беспалько Инна, e-mail: bespalkoinna@ukr.net

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Аннотация: Современное состояние отраслевых процессуальных наук позволяет ввести формулировку теории процедурного права, его основных принципов, институтов, единый терминологический аппарат. В статье определены основы процедуры как комплексной структуры. Понятие, значение структурных элементов процедуры, а также их взаимодействие рассмотрено в исследовании.

Ключевые слова: процессуальное право; суд; задачи процесса; стадии; доказательства и их свойства; процесс доказывания; принципы процесса.

International Legal Analysis of the Prosecutorial Supervision over Operational Investigative Activities

Evgen V. Bondarenko

The prosecutor of Kyiv region, Ukraine
e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Abstract: This article provides an overview and analysis of legal acts of Ukraine regulating the basic functions of prosecution in operational activities and pre-trial investigation of criminal offenses, comparing their content with the provisions of similar foreign laws, develop proposals to improve national legislation in terms of strengthening guarantees the legality of the Public Prosecutions by investigative operations and pre-trial investigation of criminal offenses.

Keywords: operatively-search activity, pre-trial investigation, European standards, European integration, attorney, prosecutor's supervision.

Сьогодні, зважаючи на місце прокуратури в системі державних органів, у юридичній літературі можна зустріти таку класифікацію: 1) прокуратура перебуває в складі міністерства юстиції (Бельгія, Німеччина, Данія, Ізраїль, Нідерланди, Польща, Румунія, Сирія, США, Франція, Естонія, Японія та ін); 2) прокуратура входить до складу судової влади, включена до складу суддівського корпусу (магістратури) і знаходиться при судах, (Азербайджан, Болгарія, Грузія, Іспанія, Італія, Індонезія, Колумбія, Латвія); 3) прокуратура взагалі відсутня (Великобританія, Індія); 4) прокуратура виділена в самостійну систему й підвітна Парламенту або Президенту або обом цим органам (Єгипет, КНР, КНДР, країни СНД) [1]. Отже, враховуючи вищевикладену класифікацію, здійснимо аналіз в першу чергу деяких країн Північної та Південної Америки.

Прокуратура Бразилії, як свідчить спеціальний розділ конституції, здійснює «юрисдикційну функцію держави», має на меті захист демократичного режиму, інтересів суспільства й особистості. Цей державний орган являє собою єдину централізовану систему під керівництвом генерального прокурора, до якої входять федеральна прокуратура, трудова прокуратура, військова прокуратура, прокуратура федерального округу, прокуратури штатів [2].

У США Генеральний аторней суміщає свою посаду з повноваженнями міністра юстиції. Досить близькі за змістом та обсягом повноваження аторнейських служб у США та Великій Британії [3, 260–263]. Розглянемо докладніше прокуратуру США. Аторней (відомі як федеральні прокурори та окружні прокурори) представляють федеральний уряд, окружний суд та апеляційний суд. Аторней та їхні органи управління є частиною Міністерства юстиції США. Вони здійснюють нагляд і адміністративний супровід через Виконавчий апарат Міністерства юстиції. Обрані федеральні прокурори беруть участь у Консультативному комітеті Генерального прокурора Сполучених Штатів Америки. Аторней є незалежними, між ними немає відносин субординації. На цих посадових осіб покладаються повноваження підтримувати обвинувачення в суді в кримінальних справах, а також представляти інтереси держави в цивільних справах, коли зачіпаються інтереси федерації, штатів або міст. Аторней в справах про деякі тяжкі злочини здійснюють розслідування. Крім того, представники обвинувачення на стадії порушення кримінальної справи в більшості випадків змушують обвинувачуваного укласти угоду про визнання вини [4, 206].

Наприклад, у США та ФРН прокурорські служби є децентралізованими. Такий підхід не тільки збільшує процесуальну самостійність прокурора, а й виступає своєрідним гарантом законності його діяльності. Оскільки не існує вертикалі безпосередньої підпорядкованості, коли на прокурора може чинитися прями тиск. Разом із тим прокуратура в США має широкі повноваження щодо нагляду за діяльністю суб'єктів досудового розслідування.

Прокурори в Україні не захищені від стороннього впливу, і тому за замовчуванням не можуть бути абстрагованими від політичних процесів, що відбуваються в державі, й неупереджено виконувати свої процесуальні та інші обов'язки. На підтвердження висловленої думки варто знову звернутися до зарубіжного досвіду в цій сфері. Органічним законом Аргентинської Республіки «Про прокуратуру» визначено повноваження прокуратури в Аргентині, до яких належать забезпечення діяльності судової влади із захисту законності та суспільних інтересів [5]. Прокуратура в Аргентині є незалежним органом, що не підпорядковується іншим державним органам та функціонує на основі принципу ієрархії. Враховуючи державну функцію прокуратури в Аргентині, її структура містить два відомства: Відомство Генерального прокурора та Відомство Генерального захисника (ст. 2 Закону). Генеральний прокурор та Генеральний захисник призначаються органами найвищої виконавчої влади в державі за погодженням із сенатом. Інші посадові особи органів прокуратури та захисники

призначаються на посади із дотриманням складної процедури: за поданням Генерального прокурора та Генерального захисника, що представляють органам виконавчої влади кандидатури на заміщення таких посад на конкурсній основі у кількості трьох осіб на одну посаду, погоджені кандидатури підлягають схваленню сенатом простою більшістю голосів [6, 79].

Відповідно до ст. 9 органічного закону Аргентини «Про прокуратуру» прокурори не повинні перебувати в родинних відносинах із суддями тих судів, у яких їм належить виконувати свої повноваження. Магістрати прокуратури наділяються недоторканністю і не можуть бути заарештовані за винятком випадків, коли їх було затримано на місці злочину. Також магістрати прокуратури не зобов'язані з'являтися до суду для дачі показань за винятком, коли вони роблять це за власним бажанням. У ст. 16 органічного закону Аргентини «Про прокуратуру» закріплено перелік підстав та порядок притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, а також визначено види дисциплінарних стягнень. Генеральний захисник та Генеральний прокурор можуть бути зміщеними з посади винятково в порядку, визначеному Конституцією Аргентини. Магістрати прокуратури можуть бути зняті з посади винятково за рішенням трибуналу за імпічментом. Порядок формування цього трибуналу визначається органічним законом Аргентини «Про прокуратуру», ним же закріплюється процедура притягнення до відповідальності прокурорів та захисників, що порушили вимоги законності та не дотримуються своїх професійних обов'язків.

Згідно зі ст. 25 аналізованого закону до обов'язків прокурора належить представництво публічних інтересів у суді, нагляд за дотриманням законності, захист прав людини, що знаходиться під кримінальним переслідуванням, а також у спеціальних медичних закладах та в місцях позбавлення волі, участь в усіх судових процесах, пов'язаних із отриманням аргентинського громадянства, тощо. У ст. 40 органічного закону Аргентини «Про прокуратуру» визначено повноваження прокурорів, що діють при судах першої інстанції. Ці прокурори мають право ініціювати розслідування і судовий розгляд справ про кримінальні злочини та проступки, виступають стороною у справі публічного обвинувачення. До повноважень Генерального захисника (ст. 50 Закону) належать: забезпечення усіх можливих дій щодо захисту прав людини; сприяння проведенню політики, спрямованої на полегшення доступу до правосуддя осіб із обмеженими фізичними можливостями; забезпечення у всіх судових інстанціях та у всіх справах, в яких здійснюється офіційний захист і представництво, надання належної правової допомоги кожній із сторін, в тому числі тих, що мають протилежні інтереси, призначаючи різних захисників, за умови, що цього потребує характер вимог сторін. Державні захисники у справах неповнолітніх та недієздатних громадян мають обов'язок: захищати і представляти їх інтереси у всіх інстанціях; подавати на захист їх інтересів скарги та позови як самостійно, так і з їх законними представниками; захищати майнові та особисті немайнові права неповнолітніх і недієздатних громадян у судах усіх інстанцій; захищати та представляти в судових установах права малозабезпечених громадян. З аналізу змісту органічного закону Аргентини «Про прокуратуру» випливає, що функції прокурора в Аргентині переважно спрямовані на захист прав та законних інтересів громадян, а не держави. Окрім того, певними гарантіями адекватної та повної реалізації прокурором своїх повноважень виступає недоторканність та встановлений законом порядок зняття з посади, який здійснюється спеціально створюваним органом – трибуналом по імпічменту. Закріплений Законом Аргентини порядок встановлює безпосередньо для прокурорських працівників засади безпеки їх діяльності, створює захищеність від впливу з боку інших державних органів та посадових осіб та, як наслідок, забезпечує можливість добросовісного виконання своїх обов'язків і дотримання законності у своїй діяльності [5].

Розглянемо повноваження прокуратури в окремих державах Євросоюзу. У континентальній Європі прокуратура займає проміжне місце між виконавчою та судовою гілкою влади. В Італії, Румунії, Польщі прокурори входять до складу суддівського корпусу, утворюються при судах, однак є ієрархічно організованою системою, що функціонує під головуванням міністра юстиції, тобто підкоряється виконавчій владі [6]. У Німеччині прокуратура входить до системи органів юстиції й підкоряється вказівкам виконавчої влади (міністерства юстиції). Так, Генеральний прокурор Франції знаходиться в підпорядкуванні Міністра юстиції й у свою чергу має право давати в межах своїх повноважень обов'язкові розпорядження всім посадовим особам прокуратури. До повноважень прокуратури входить здійснення нагляду за судовою поліцією, підтримування обвинувачення в суді, участь у цивільних справах, коли цього вимагають інтереси суспільства [7, 218].

Законодавство Польщі закріплює дуалістичний характер статусу, який поєднує виконання обов'язків Генерального прокурора та міністра справедливості (юстиції). Повноваження прокурора в Польщі охоплює підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за законністю під час розгляду цивільних, адміністративних справ, справ про проступки, тимчасового затримання та

прийняття інших рішень про позбавлення волі. Він має право оскаржувати в судах, брати участь у запобіганні злочинності та вчиненні інших правопорушень. Замість загального нагляду за законністю прокуратура Польщі взаємодіє з різними державними та громадськими інституціями щодо запобігання злочинам та проступкам. Закон Польщі «Про прокуратуру» прямо зазначає, що на прокуратуру покладається співпраця з державними органами, державними установами та іншими суспільними організаціями в запобіганні злочинності та іншим правопорушенням [8].

У системі державних установ Великобританії немає органів прокуратури, але є служби й посадові особи, які здійснюють окремі функції, властиві прокурорському нагляду. Так, до числа названих суб'єктів слід віднести Службу державного обвинувача й Генерального аторнея. Служба державного обвинувача - це державна служба Англії та Уельсу, очолювана Директором публічних переслідувань. Ця служба підпорядкована парламенту через Генерального аторнея.

Генеральний аторней є головним юристом держави, а також він одночасно повинен бути членом правлячої партії парламенту. Він відповідальний перед парламентом за Казначейство Департаменту соліситорів, Директора Публічних Звинувачень, Директора Бюро із шахрайства великого масштабу та Директора Публічних Переслідувань в Північній Ірландії. Генеральний аторней виступає консультантом у Палаті Громад, юридичним радником Корони з правових питань, консультує урядові департаменти, дає відповіді на запити в Палаті Громад. Він уповноважений бути присутнім на засіданнях постійних Комітетів Парламенту, що розробляють законопроекти, консультувати Палату Громад із питань розробки та проведення парламентських процедур, поведінки й дисципліни її членів, міжнародно-правових зобов'язань.

Генеральний аторней - вища посадова особа у сфері кримінального переслідування, оскільки здійснює верховний контроль над публічним переслідуванням, сприяє забезпеченню єдиної судової політики в цивільних і кримінальних справах [9].

Досить цікавим є порядок дотримання принципу незалежності працівниками органів прокуратури в різних системах прокуратури. У законодавстві Японії можна зустріти певне протиріччя між принципом незалежності прокуратур та їхніми субординаційними відносинами з Міністерством юстиції, які формально дозволяється тією обставиною, що стосовно конкретних справ міністр може давати вказівки лише генеральному прокурору, але не нижчим прокурорам. У Конституції Болгарії тезу про незалежність прокурора записано більш конкретно: «...під час здійснення своїх функцій прокурори підкоряються лише закону». У Франції прокурор під час здійснення своїх обов'язків повністю незалежний, у тому числі у відношенні до суду, не підлягає відводу, на відміну від суддів і присяжних. В Іспанії органи прокуратури виконують свої завдання на основі принципів єдності дій, ієрархії, підпорядкування закону, вони незалежні від впливу політичних партій [2].

Що ж до гарантій незалежності прокурорів в Україні, то ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» (далі - Закон) закріплює такі позиції: 1) втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їхніх представників у діяльність прокуратури з нагляду за дотриманням законів або з розслідування діянь, що містять ознаки злочину, забороняється; 2) вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або домогтися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність; 3) звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться в провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення; 3) ніхто не має права без дозволу прокурора розголошувати дані перевірок і досудового розслідування до їх закінчення [5].

Незалежність вітчизняних прокурорів закріплена в організаційному плані, а ось про функціональну мову не йде. Якщо у Франції прокурори незалежні від ієрархічної побудови, то в нас гарантії незалежності органів прокуратури поширюються лише на громадян. Це є діаметрально протилежним до того, що вимагає від нас процес інтеграції та оновлення громадянського суспільства, адже насамперед громадянин із його потребами й правами є тим вихідним пунктом, з якого починається держава. І тому огороджувати себе гарантіями незалежності, захищаючись від потреб громадян, є неправильним та суперечить покликанню органів прокуратури.

Ми вважаємо, доцільно забезпечити тісніший взаємозв'язок прокуратури й громадян через систему постійного інформування про виконану роботу, регулярний моніторинг звернень громадян шляхом введення електронного журналу заяв, звернень та скарг. Це дозволить створити прозорий механізм прокурорської діяльності в державі.

Також не можна не згадати досвід Великобританії, у якій фактично служби прокуратури не існує, але її замінює аналогова модель, а саме окремі представники та державні службовці, яким делеговані повноваження з нагляду. До такої системи належить Служба державних обвинувачів та генерал-аторнея. Служба державного обвинувача безпосередньо очолювана Директором Публічних Звинувачень, носить статус національної організації. Служба Державного обвинувача - це державна служба Англії та Уельсу, очолювана Директором публічних переслідувань. Ця служба підпорядкована парламенту через Генерального аторнея.

Усі юридичні повноваження виконує Генеральний аторней, а також він одночасно повинен бути членом правлячої партії парламенту. Він уповноважений бути присутнім на засіданнях постійних Комітетів Парламенту, що розробляють законопроекти, консультувати Палату Громад із питань розробки та проведення парламентських процедур, поведінки й дисципліни її членів, міжнародно-правових зобов'язань.

Генеральний аторней - вища посадова особа у сфері кримінального переслідування, оскільки здійснює верховний контроль над публічним переслідуванням, сприяє забезпеченню єдиної судової політики в цивільних і кримінальних справах. Із його згоди порушуються кримінальні справи, пов'язані зі злочинами проти держави та громадських устоїв.

У свою чергу основним завданням служби державних обвинувачів, як вже зазначалося вище, є підтримання обвинувачення в судах. Реалізація цього завдання накладає на представників такої служби низку функціональних обов'язків.

До основних повноважень Служби державних обвинувачів належать такі:

- забезпечення кримінального переслідування обвинуваченого особи за вчинений ним тяжкий злочин. При цьому державні обвинувачі повинні бути незалежні у своїх судженнях, справедливі й об'єктивні;

- вивчення обставин справи, консультування з поліції й підтримання обвинувачення в кримінальних справах у суді, забезпечення належного застосування закону, пред'явлення суду всіх відповідних доказів;

- підтримання обвинувачення в магістратських судах, інструктаж та консультування адвокатів із кримінальних справ у Суді Корони [6, 256].

Як бачимо, функції прокуратури вдало поділяють у Великобританії Державна служба обвинувачів та Генеральний аторней. Фактично Служба обвинувачів є органом, на якого покладено функції прокурорського нагляду, Генеральний аторней координую та контролює його діяльність.

Українська модель прокуратури передбачає відносну самостійність у виконанні власних повноважень, за винятком вотуму недовіри, який може висловити Верховна Рада України, тобто простежуємо пряму підзвітність між цими органами. Зважаючи на вищезрозглянуті моделі романо-германської та англосаксонської правової системи, зауважимо, що підвідомчість прокуратури відносять до суддівського або до виконавчого корпусу, що, на наш погляд, не є доречним, адже така залежність позбавляє самостійності в прийнятті рішень і може призвести до поширення корупційних схем. Водночас підкреслимо, що функціональне підпорядкування прокуратури виконавчій або судовій владі може зруйнувати сформовану в державі систему «стримувань і противаг», порушити баланс. І виконавчі органи, і судова влада так чи інакше застосовують закони. Якщо відбуватиметься кругова порука, то фактично держава буде позбавлена незалежного механізму контролю. Не маючи автономного від судів прокурорського нагляду, не створивши механізму реагування на порушення законів судами, залишивши прокуратуру у виконавчому корпусі, буде утворено образ «сліпого спостерігача», оскільки нагляд здійснюватиметься у визначених виконавчою гілкою влади межах. Хоча й світовий досвід демонструє позитивні сторони такого підпорядкування, але українська ментальність, як показує історичний досвід, не спроможна діяти самостійно навіть під час свободи вибору. Законодавчо закріплені такі функції прокуратури: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за дотриманням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [7].

Прокуратура в Україні сконцентрована на виконанні загального нагляду. Але є науковці, які не підтримують цю точку зору й вважають за необхідне змінити такий уклад. Так, М. Якимчук, загальнонаглядову функцію прокуратури пропонує трансформувати в представницьку функцію захисту інтересів громадянина або держави в суді. І. Марочкін вважає, що функції прокуратури необхідно оптимізувати за допомогою вилучення функції нагляду за дотриманням і застосуванням законів та

надання пріоритету функціям, які забезпечують правозахисну спрямованість [9, 376-378]. На наш погляд, їхні думки мають міцний фундамент, оскільки людина є тією координатою, на яку спрямована вся європейська система захисту, саме тому її права, інтереси та свободи повинні стати пріоритетними в правовій системі.

Звернемося до Рекомендацій Ради Європи, щоб зрозуміти, який прототип органів прокуратури вони бачать. Так, у Рекомендації Rec (2000)19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя зазначено, що прокурори в усіх системах кримінального правосуддя: вирішують питання про відкриття або продовження кримінального переслідування; підтримують обвинувачення в суді; можуть оскаржувати або вносити апеляційні подання на всі або деякі судові рішення.

У певних системах кримінального правосуддя прокуратура також: здійснює державну кримінальну політику (по змозі з урахуванням регіональних і місцевих умов); веде розслідування, керує ним або здійснює нагляд за ним; забезпечує надання ефективної допомоги потерпілим; ухвалює рішення щодо заходів, альтернативних кримінальному переслідуванню; здійснюють нагляд за виконанням рішень судів [8]. Стає очевидним той факт, що функції прокуратури відмежовуються у сфері кримінальної юстиції та у визначених системах. Так, на підтвердження положень вищесказаного акцентуємо на принципах, закріплених у Висновку № 3(2008) Консультативної ради європейських прокурорів про «Роль прокуратури за межами сфери кримінального права», щодо особливих повноважень прокурорів поза межами кримінального судочинства, що є логічним наслідком продовження теми згадуваної Рекомендації:

- компетенція органів прокуратури поза межами системи кримінального судочинства не повинна бути такою, що обмежує права осіб на подання позову або захист своїх інтересів у чесному та неупередженому судовому засіданні, навіть у випадках, коли прокуратура діє або має намір діяти як одна зі сторін;

- у випадках, коли прокуратура уповноважена приймати рішення, які стосуються прав і обов'язків осіб, повноваження органів прокуратури мають бути жорстко обмежені, визначені законом, і не можуть перешкоджати праву сторін формувати засіб правового захисту фактично й за законом у незалежному та неупередженому судовому засіданні. Органи прокуратури повинні діяти повністю незалежно від будь-якої іншої влади, і їхні рішення мають бути обґрунтованими та оголошуватися зацікавленим особам [9].

Аналогічні норми закладені також до Закону «Про прокуратуру» Угорщини, у параграфі 1.1 якого визначено завдання Генерального прокурора та прокуратури Угорської Народної Республіки, що полягають у неухильному переслідуванні будь-якого діяння, яке порушує порядок в суспільстві, безпеку та незалежність держави, а також тих, що створюють загрозу правам громадян. Також до функцій прокуратури в Угорщині належить нагляд за додержанням законності досудового розслідування, представництво державного обвинувачення в судовому процесі, загальний нагляд за дотриманням законності державними органами та їх посадовими особами, а також громадянами, які здійснюють нагляд за дотриманням законності виконання кримінальних покарань. Відповідно до параграфу 13 Закону в рамках загального нагляду прокурори мають право розглядати клопотання про відновлення законності, заяви та повідомлення про порушення закону, скарги на рішення державних органів (окрім суду), які громадяни і юридичні особи подали в прокуратуру, можуть виступати з ініціативою про скасування окремих рішень місцевих органів самоуправління, ознайомлюватися з розпорядженнями та рішеннями окремих органів, що знаходяться в сфері загального нагляду за законністю, у разі потреби можуть в інтересах законності проводити в цих органах перевірки.

Гарантії законності діяльності прокурора визначені у параграфі 23 Закону Угорщини «Про прокуратуру», де зазначено, що прокурори і прокурорські стажисти, за винятком випадків убивства, можуть бути взяті під арешт тільки з санкції Генерального прокурора Угорщини. Здійснення стосовно них слідчих дій і притягнення до кримінальної відповідальності також відбувається тільки з санкції Генерального прокурора Угорщини. Таким чином, законодавство зарубіжних країн, зокрема ФРН, Великобританії, Франції, Аргентини, Угорщини, запроваджуючи прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням, встановлює важливі гарантії законності реалізації прокуратурою своїх повноважень. Підходи до запровадження таких гарантій різні, вони можуть виражатися в інституційній побудові прокурорських органів, нормативно-правовому закріпленні особливого статусу прокуратури в системі органів державної влади, законодавчому закріпленні повноважень прокуратури та вимог до освітньо-кваліфікаційного рівня прокурорських кадрів тощо [6, 81].

І на завершення підб'ємо підсумок, що результати аналізу законодавства України, згідно з яким встановлюється прокурорський нагляд за дотриманням законності в оперативно-розшуковій

діяльності та досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, можна дійти низки висновків. Передусім розширення прокурорського нагляду в оперативно-розшуковій діяльності та у кримінальному провадженні повинно відбуватися внаслідок значних інституційних змін у системі прокуратури, підвищення вимог до кваліфікації прокурорських працівників, яку варто перевіряти за допомогою щорічної атестації та переатестації, встановлення суворої відповідальності за порушення ними законності своєї діяльності. Гарантії законності діяльності прокуратури можуть забезпечуватися: впровадженням контролю за цією діяльністю з боку інших державних органів чи інститутів; децентралізацією системи органів прокуратури, коли не існуватиме безпосереднього підпорядкування суб'єктів прокурорського нагляду по вертикалі; захистом прокурорських працівників від корупційного тиску на прийняття ними рішень у своїй діяльності, де своєрідними гарантіями виступатимуть недоторканність прокурорських працівників та особливий порядок призначення і звільнення їх з посади [6, 81].

Межі повноважень прокурорів у сфері нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю не виправдано розширені. Порядок його здійснення, що набув чинності одночасно з новим КПК України, перешкоджатиме ефективному провадженню оперативно-розшукової діяльності. З огляду на зарубіжний досвід прокурорський нагляд як в оперативно-розшуковій діяльності, так і на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень повинен виступати не лише засобом контролю за діяльністю уповноважених органів, а передусім бути гарантом забезпечення прав і свобод людини в Україні, оскільки діяльність оперативних підрозділів, органів досудового розслідування та прокуратури має єдину кінцеву мету, що полягає у захисті та забезпеченні законних інтересів суспільства, держави та окремих осіб.

References:

1. Strashun B.A. (1995) *Konstitutsyonnoe (hosudarstvennoe) pravo zarubezhnykh stran* [Constitutional (state) law of foreign countries: [Tutorial]: Moscow, 1995, T. 1-2. P. 136-170. (In Russian)
2. Uolker R. (1980) *Anhlyiskaia sudebnaia sistema* [English judicial system]. Moscow: *Prohres* [Progress], 1980. – 631 p. (In Russian)
3. Bernkhem V. (1999) *Vstup do prava ta pravovoi systemy USA* [Introduction to the law and legal system of the United States]. Kyiv: Ukraine, 1999. – 554 p. (In Ukraine)
4. Shemshuchenko Yu. S. and others (1998) *Yurydychna entsyklopediia : v 6 t.* [Legal Encyclopedia: 6 tons.]. Kyiv: *Ukrainska entsyklopediia imeni M. P. Bazhana. 1998-2004. -T.1.* [Ukrainian Encyclopedia named after M. Preferred. 1998-2004. -T.1.], 1998. – 669 p. (In Ukraine)
5. *Orhanichnyi zakon pro prokuraturu: zakon Arhentynskoï Respubliki* [The organic law on the prosecutor's office: the law of Argentina]. *Elektronnyi resurs* [Electronic resource]. *Rezhym dostupu* [Access mode]: <http://constitutions.ru/archives/4353/2>. (In Russian)
6. Hlushkov V., Bilichak O. (2012) *Systema prokurorskoho nahliadu za operatyvno-rozshukovoiu diialnistiu i dosudovym rozsliduvanniam u zakonodavstvi Ukrainy ta zarubizhnykh krain: porivnialno-pravovyi analiz* [The system of supervision of the operational activities and pre-trial investigation in the legislation of Ukraine and foreign countries: comparative legal analysis]. *Visnyk natsionalnoi akademii prokuratury* [Proceedings of the National Academy of Prosecution]. 2012. – № 4. – P. 75-82. (In Ukrainian)
7. Reshetnykov F. M. (1993) *Pravovye systemy stran myra: (spravochnyk)* [The legal systems of the countries of the world: (reference)]. Moscow, 1993. - 256 p. (In Russian)
8. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r www.pk.gov.pl/up1oand_aoc/000000165. (In Poland)
9. Mukhamedzhanov E.B. (1997) *Parlament Respublyky Kazakhstan y zakonodatelnye orhany zarubezhnykh stran* [The Parliament of the Republic of Kazakhstan and foreign countries legislative bodies]. Almaty: Baspa, 1997. - P. 16-18. (In Russian)

Международно-правовой анализ прокурорского надзора за оперативно-розыскной деятельностью

Бондаренко Евгений Викторович, e-mail: kozachenko.ai@gmail.com,
Прокуратура Киевской области, Украина

Аннотация: В данной статье осуществлены обзор и анализ нормативных актов Украины, регламентирующих основные функции прокуратуры в оперативно-розыскной деятельности и досудебном расследовании уголовных преступлений, сравнение их содержания положениям аналогичного зарубежного законодательства, выработка предложений по совершенствованию национального законодательства в части усиления гарантий законности осуществления прокурорского надзора за оперативно-розыскной деятельностью и досудебным расследованием уголовных правонарушений.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, досудебное расследование, европейские стандарты, евроинтеграция, атторней, прокурорский надзор.

On the International Experience in Countering Organized Crime and Activities of the “Thieves-in-law”

Vladyslav I. Dubyna

Department of combating human trafficking crimes, National police, Ukraine
e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Abstract: The article highlights some of the historical aspects of organized crime and its highest hierarchical component – "thieves in law". At the international experience of criminal penalties for such categories of persons considered the expediency of implementation in national law criminal liability for belonging to "thieves-in-law" and "criminal world".

Keywords: organized crime, "thief-in-law", "thieve's world", criminal liability, criminal penalties.

Постановка проблеми. Розпочавши демократичні перетворення, Україна зіштовхнулася зі значними перешкодами на шляху побудови нових суспільно-політичних і економічних відносин, зі зростанням злочинних виявів. Кримінальна небезпека перебуває в епіцентрі найбільш гострих проблем, які тривожать суспільство, вона створює серйозну загрозу життю, здоров'ю, правам і свободам громадян, суспільству та національній безпеці держави.

Упродовж останніх років в Україні значно зріс загальний рівень злочинності, що обумовлено існуючими в країні соціально-політичною та економічною кризами. Загалом криміногенна ситуація характеризується тенденціями до посилення організованості вчинюваних злочинів. Дедалі більше злочинів учиняється не одноособово, а групами осіб та організованими злочинними групами.

Як свідчить аналіз результатів протидії організованій злочинності, останніми роками фіксується значна кількість осіб, віднесених до так званої категорії «зłodіїв у законі» інших країн, які намагаються легально або нелегально потрапити на територію нашої держави та використовуючи корумповані зв'язки, легалізувати своє перебування чи отримати громадянство України для продовження злочинної діяльності.

Так, упродовж 2012 року спецпідрозділами по боротьбі з організованою злочинністю МВС України було припинено протиправну діяльність чотирьох «зłodіїв у законі», які прибули до нашої країни для перерозподілу сфер кримінального впливу, у 2013 році - також затримано чотирьох таких осіб (усіх за рішенням суду видворено) та вжито заходів щодо недопущення в'їзду на територію України 21-му «зłodію в законі», які звільнилися з місць позбавлення волі Грузії та 4-ом – Білорусії. У 2014 році затримано п'ятьох «зłodіїв у законі», 4 з яких видворено за межі України та одного притягнуто до кримінальної відповідальності.

На фоні досить складної економічної та політичної ситуації, яка склалася в нашій державі, на її дестабілізацію та погіршення можуть вплинути процеси спровоковані представниками кримінального світу, які потрапляють до України з метою поширення свого впливу з території Російської Федерації, Грузії, Вірменії, Азербайджану (держав, де запроваджене більш жорстке законодавство, яке передбачає кримінальну відповідальність за належність до «зłodіїв у законі»).

Тому, останніми часом у колах науковців, юристів та працівників практичних підрозділів правоохоронних органів виникають дискусії щодо доцільності запровадження кримінальної відповідальності за належність до категорії «зłodіїв у законі» та «зłodійського миру».

Ступінь наукової розробки проблеми. Різні аспекти виникнення та існування феномену організованої злочинності, визначення її поняття, структури, ієрархії, психології розглядалися в працях таких відомих науковців як Ю.А. Алферов, Ю.К. Александров, В.І.Василинчук, О.І.Данченко, О.М. Джужа, О.О. Дульський, А.І. Долгова, А.І. Гуров, В.Д. Гвоздецький, І.М. Гриненко, В.Л. Грохольський, М.В. Корнієнко, А. В. Пашкевич, Б.В. Романюк, А.В. Савченко, Т. Серватко, В.А. Тимошенко, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк, О.Ю. Шостко та інших вчених.

Проблемні питання кримінальної відповідальності учасників організованих груп досліджувалися такими вітчизняними ученими як С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, О.М. Костенко, О.М. Литвинов, Б.В. Максименко, М.А. Погорецький та ін.

У той же час, питанню встановлення кримінальної відповідальності до категорії осіб «злочинців у законі», їх кримінологічної характеристики достатньої уваги українськими науковцями не приділялося.

Метою даної статті є подальше дослідження визначення поняття «злочинців у законі» та розгляд деяких дискусійних питань щодо запровадження кримінальної відповідальності стосовно осіб, віднесених до категорії «злочинців у законі» в національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання доцільності запровадження кримінальної відповідальності стосовно осіб, віднесених до категорії «злочинців у законі» в національне законодавство, у першу чергу спробуємо з'ясувати, що собою являє саме поняття «злочинців у законі», його кримінологічні складові.

Злочинці в законі (рос. «воры в законе») – специфічне для Радянського Союзу, а в подальшому, для Росії, України та інших країн СНД формування представників найвищої ланки злочинного об'єднання, яке не має аналогів у світовій кримінальній практиці [6, с. 91-92], що утворилося в 30-х роках ХХ століття і характеризується наявністю жорсткого кодексу кримінальних традицій, а також винятковим рівнем закритості й конспіративності [5, с. 402-414].

Достовірно визначити історичний період, коли виникло поняття «злочинців у законі», досить складно. У жаргоні дореволюційного злочинного світу такий термін дослідниками не зафіксований.

До кінця 20-х років спостерігалася певна криза в розподілі сфер впливу в злочинному світі. Постійні конфлікти між різними угрупованнями диктували необхідність вдосконалення злочинських «законів». У результаті, на базі традицій і звичаїв минулого, виник єдиний злочинський «закон», по якому найбільш авторитетних злочинців стали іменувати «злочинцями в законі».

З середини 20-х років виправні установи стали в основному заповнюватися не кримінальними елементами, а репресованими жертвами тоталітарного режиму.

Як зазначають дослідники організованої злочинності, ситуація у злочинному світі стала змінюватися в 30-ті роки, коли почав формуватися новий кримінальний прошарок, лідерами в якому були «урки». Між лідерами різних кримінальних поколінь і соціального походження («жиганами» та «урками») вибухнула жорстока боротьба за владу в злочинному світі. Але до початку 40-х років цих непримиренних супротивників розчинила в собі каста «злочинців». На відміну від своїх попередників «злочинці» стали вперше встановлювати міжрегіональні корпоративні зв'язки і створювати загальну «злочинську ідеологію». У цей період у структурі кримінального світу виділилися три рівні кримінального авторитету: на вищому рівні – злочинці-повнота (мав абсолютний авторитет у масштабі всього кримінального світу); на середньому – злочинці-авторитет; на нижньому рівні – половець (мав у підпорядкуванні «смотрящих»). Злочинська мораль набрала вигляду кодексу норм поведінки, якими поступово охоплювалися все нові і нові сторони життя злочинців [7]. Створені правила або закони полягали в забороні на: виконання будь-якої роботи для блага суспільства; створення

офіційної сім'ї; участь у військових діях зі зброєю в руках для захисту держави; процесуальну співпрацю з офіційною владою як потерпілого або свідка. Ці правила стали, по суті, першим кроком для формування нових традицій і звичаїв, які, разом із традиційними атрибутами (татування, жаргон, жести), емоційними елементами (пісні, проза та оповідання), визначали вигляд професійного злочинця [2, с. 42-49]. Лідери злочинного світу, що дотримувалися цього закону, стали називати себе «зłodіями в законі».

Існує також наукове припущення, що нібито термін «зłodій в законі» був придуманий співробітниками НКВС. Так, на думку О. А. Калганової, самі «зłodії», щоб виправдатися перед адміністрацією виправної установи або працівниками карного розшуку, і щоб переконливо відстояти свою думку перед «братвою», ввели в обіг термін: «я «в законі», тому вчинив так, а не інакше, тобто на підставі законів і звичаїв злочинного світу [4 с. 129-130].

Як свідчить аналіз формування і видозмінення організованої злочинності та її найвищої ієрархічної складової - «зłodіїв у законі», представники найстарішої когорти «зłodіїв» дотримуються традицій, і в основному спрямовували свою діяльність на підтримку засуджених в місцях позбавлення волі через так звані «общаки». У той же час, «авторитетів» нової формації більше цікавить особисте збагачення. При цьому найбільший інтерес проявляється в отриманні надприбутків за рахунок контролю різного роду «тіньового» бізнесу, участі в легальних видах підприємництва та втягування до протиправної діяльності представників правоохоронних і контролюючих органів з метою використання їх корупційних зв'язків.

При вивченні особистостей «зłodіїв в законі» виявилось, що деякі з них не мали навіть судимості. Таке відхилення від зłodійських традицій пояснюється тим, що прийом в співтовариство нерідко здійснюється за гроші. Подібні випадки вступу до співтовариства «за хабар» стали поширеними, і сприяли поділу злочинців на «нових» і «старих». Нове покоління вважає допустимим такий прийом в співтовариство, оскільки поповнюються загальні грошові фундації [9, с. 50-54].

Для укріплення свого становища, кримінальні авторитети пропагують «зłodійські закони» серед представників злочинного світу та залучають нових учасників до свого співтовариства. Однак, найнебезпечнішим є те, що вплив та закони цієї кримінальної спільноти поширюються на моральні, етичні та культурні засади суспільства, і в першу чергу молоді, яка починає її сприймати як норму поведінки або частину своєї культури. Як приклад, можна навести розуміння цінностей молодими грузинами в 2002 році в школах Кутаїсі (колишньому центрі злочинного світу Грузії). За результатами опитування на той час 25,0 % хлопчиків мріяли стати «зłodіями в законі», а 35,0 % дівчат – дружинами «зłodіїв у законі». Ефективним варіантом захисту своїх інтересів громадяни Грузії тоді обирали звернення саме до «зłodіїв у законі». У той же час, більшість населення навіть не намагалася шукати захисту в правоохоронних органах (міліції, прокуратурі) та в судах [8].

На думку Г. Глонті та Г. Лобжанідзе, звання «зłodія в законі» ніби символізує приналежність до вищої касты у кримінальній ієрархії, відносячи всіх інших злочинців нижчих категорій, що знаходяться «поза законом», але підкоряються його основним постулатам [3, с. 24-28].

Як у законодавстві радянського періоду, так і в кримінальному законодавстві України прослідковується чітка тенденція диференціації кримінальної відповідальності за ознакою співучасті, однак, окремого виділення категорії «зłodіїв у законі» не було.

Вперше, у Кримінальному кодексі Грузії в 2006 році введено окрему статтю 223¹ «Зłodій в законі, належність (членство) до зłodійського світу», яка передбачає за «зłodійство в законі» - позбавлення волі строком від семи до десяти років, з штрафом або без нього, і за належність (членство) до зłodійського світу - позбавлення волі терміном від п'яти до восьми років з штрафом

або без нього. Одночасно в Законі Грузії від 20 грудня 2005 року «Про організовану злочинність та рекет» було встановлено поняття «злочинський світ», «член злочинського світу», «злочинські розбори», «злочини в законі».

У 2009 році в Російській Федерації прийнято Закон, яким статтю 210 Кримінального кодексу РФ викладено в новій редакції, де передбачено для особи, що займає вище становище в злочинній ієрархії, а саме «злочин в законі» посилену відповідальність (від дванадцяти до двадцяти років позбавлення волі, або довічне ув'язнення), і обов'язкове врахування згаданого статусу як обставини що обтяжує покарання.

Як наслідок, багато представників цього специфічного кримінального елемента почали шукати і знаходити кримінальний заробіток та притулок в Україні.

Ураховуючи значну суспільну небезпеку організованої злочинності, та з метою надання правоохоронним органам додаткового механізму для боротьби із цим явищем, починаючи з 2012 року у Верховній Раді України почали з'являтися законопроекти, які спрямовані на закріплення на законодавчому рівні поняття «злочин у законі» та встановлення відповідальності за належність до «злочинського миру». Зокрема, перші законопроекти було ініційовано народним депутатом України Москалем Г.Г. «Про доповнення до Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинів в законі» та осіб, що належать до злочинського миру» (реєстр. № 10506 від 22.05.2012 та реєстр. № 1209 від 08.01.2013). Указані проекти передбачали доповнення до Кримінального кодексу України статтею 256¹ «Наявність статусу «злочин в законі» та належність до злочинського миру». Також було запропоновано визначення поняття «злочинів в законі» - осіб, які відповідно до спеціальних правил в будь-яких формах організують або керують злочинським миром, користуються авторитетом у членів злочинського миру, надають їм завдання, доручення, що сприяють досягненню цілей злочинного миру, організують злочинські розбори, беруть участь у зібраннях (сходках) «злочинів в законі». За статус «злочин в законі» проект передбачав покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. «Злочинський мир» пропонувалося законодавчо визначити як будь-яке об'єднання осіб, що діють відповідно до встановлених, визнаних ними спеціальних правил, метою якого є залякування, погрози, примус, насильство, умови нерозголошення, злочинські розбори (вирішення спорів за допомогою погроз, примусу, насильства, залякування або інших незаконних дій), залучення неповнолітніх до злочинних дій, вчинення злочинів або підбурювання до вчинення злочинів, з метою отримання прибутку членами об'єднання або іншими особами. До «членів злочинського миру», пропонувалося відносити будь-яких осіб, які визнають злочинський мир, поділяють його правила, підтримують його і активно діють для здійснення його цілей, виконують доручення «злочинів в законі». Для «членів злочинського миру» передбачалося встановлення кримінального покарання - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Але, як показали результати розгляду Верховною Радою України вказаних законопроектів, законодавці не були готовими до запровадження таких змін.

Наступною спробою розв'язання цього питання став проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинів в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями), внесений народними депутатами України Герашенком А.Ю., Єфремовою І.О., Котвицьким І.О. та ін. (реєстр. № 1188 від 02.12.2014). Авторами законопроекту вперше запропоновано статтю 28 КК України доповнити частиною п'ятою, в якій надано визначення злочину вчиненого злочинним співтовариством - стійким ієрархічним об'єднанням (сім і більше осіб). Крім того, законопроект передбачає доповнення КК переліком обставин, які обтяжують покарання, серед яких - вчинення злочину особою, яка є організатором

(«злодієм в законі») або іншою керівною особою злочинного угруповання. Запропоновано також викласти в новій редакції пропонується статтю 255 КК України, передбачивши встановлення кримінальної відповідальності для осіб за створення та участь у злочинному співтоваристві та зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії («злодій в законі»). У примітках до указаних статей передбачено дати визначення понять «злочинне співтовариство» та «злодій в законі».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зростання деструктивного впливу організованої злочинності та ролі «злодіїв у законі» на всі сфери суспільного життя зумовлює нагальну потребу створення кримінально-правових засад протидії цьому соціально негативному явищу.

Як показує досвід Грузії, запровадження кримінальної відповідальності відносно «злодіїв у законі» суттєво вплинуло на зниження рівня організованої злочинності у країні.

Разом з тим, слід зазначити що, запровадження аналогічної відповідальності в українське кримінальне законодавство може викликати певні труднощі для слідчих правоохоронних органів під час кваліфікації та доказування злочинів, пов'язаних з притягненням до кримінальної відповідальності «злодіїв у законі».

По-перше, відповідно до статті 2 КК України єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення винною особою злочину. Злочином же відповідно до статті 11 КК України є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Членство ж у певній групі чи спільноті (навіть злочинного спрямування), немає діяння в його кримінально-правовому значенні, що давало б підстави вважати таку приналежність особи злочином.

По-друге, можуть виникати проблеми у доказуванні самого факту «належності (членства) до злодійського миру», оскільки мало ймовірно що члени злочинного співтовариства будуть давати свідчення стосовно своїх «босів».

Тому питання запровадження кримінальної відповідальності стосовно «злодіїв у законі» в національне законодавство потребує подальшої наукової розробки.

References:

1. Gurov A. I. *Professional'naya prestupnost': proshloye i sovremennost'* [Professional Crime: past and present times]. Moscow: Yuridicheskaya literatura, 1990. 304 p. (In Russian)
2. Gula L. F. *Pravoví zasadi borot'bi z profesíynoyu zlochinnístyú: ístorichní traditsíi ta organizatsíyní formi* [Legal framework of combating professional crime: historical traditions and organizational forms]. *Naukoviy visnyk Lvivskogo derzhavnogo uníversitetu vnútrishnih sprav*, 2009, No. 2. P. 42-49. (In Ukraine)
3. Glonti G., Lobzhanidze G. *Professional'naya prestupnost' v Gruzii (vory v zakone): monografiya* [Professional criminality in Georgia (thieves-in-law): monography]. Tbilisi, 2004. 132 p. (In English)
4. Kalganova O.A. *Profesíyna zlochinníst' v I polovíní XX stolíttya* [Professional crime in the first half of the twentieth century]. *Naukovyy visnyk Natsionalnogo uníversitetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, 2013, No. 4. P.127-131. (In Ukraine)
5. *Krimínologíya* [Criminology]. Edited by N.F. Kuznetsova, V.V. Luneyev. 2nd edition. Moscow, 2004. 640 p. (In Russian)
6. *MVD Rossii: entsiklopediya* [Ministry of Internal Affairs of Russia: Encyclopedia]. Edited by Nekrasov V.F. Moscow, OLMA Media Group, 2002. 623 p. (In Russian)

7. Pashkevich A. V. *Istoriya razvitiya professional'noy prestupnosti [History of professional criminality development]*. Available at: <http://www.ref.by/refs/37/34965/1.html>. (In Russian)

8. *Reformi v Gruzii 2004-2012 rokiv: uroki dlya Ukraïni [Reforms in Georgia of 2004-2012: Lessons for Ukraine]*. Available at: http://blogs.lb.ua/ivan_varchenko/283375_reformi_gruzii_20042012_rokiv.html. (In Ukraine)

9. Chaplinskiy K.O. Ponyattya lidera organizovanogo zlochinnogo ugrupuvannya [The concept of a leader of an organized criminal group]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*. 2002. No. 7. P. 50-54. (In Ukraine)

Международный опыт противодействия организованной преступности и лицам, отнесенным к категории «воров в законе»

Дубина Владислав Иванович, e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Департамент борьбы с преступлениями, связанными с торговлей людьми Национальной полиции Украины, Украина

Аннотация. В статье освещены отдельные исторические аспекты формирования организованной преступности и ее высшей иерархической составляющей – «воров в законе». На примере международного опыта применения уголовного наказания к указанной категории лиц, рассматривается вопрос целесообразности введения в национальном законодательстве уголовной ответственности за принадлежность к «ворам в законе» и «воровскому миру»

Ключевые слова: организованная преступность, «вор в законе», «воровской мир», уголовная ответственность, уголовное наказание

The Concept, Essence and Value of Covert Investigative (Detective) Actions in Criminal Proceedings

Oleg V. Ignatyuk

Appeal Court of Kyiv region, Ukraine

e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Abstract: Covert investigative (detective) actions carried out in cases where information about a crime and the person who committed it, can not be obtained otherwise. Covert investigative (detective) actions under Articles 269, 270, 271, 272 Code of Ukraine, as well as the actions of which the decision to accept the investigating judge conducted exclusively in criminal proceedings concerning grave or especially grave crimes. According to the Code of Ukraine, the criminal proceedings - a pre-trial investigation and court proceedings, proceedings in connection with the commission of offense under the law of Ukraine on criminal liability. According to ch. 2 of Article 214 CCP Ukraine pretrial investigation begins after entering data in the Unified Register of pre-trial investigations. That commission agencies engaged in the operational-search activity, search operations within criminal proceedings registered properly, is illegal and contrary to the provisions of the Code of Ukraine.

Keywords: covert investigative (detective) actions, investigator, prosecutor, investigating judge, criminal proceedings

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Сьогодні захист прав громадян розуміється як одна з невідмінних ознак сучасної правової держави, а забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина виступає своєрідним індикатором сталості й зрілості такої держави. Проте, виконання цих завдань неможливе без боротьби з таким негативним явищем суспільного життя, притаманним усім, без винятку, країнам, як злочинність. У всіх своїх проявах вона відчутно перешкоджає суб'єктам правовідносин реалізувати свої права та обов'язки, захищати демократичні цінності, інтереси кожної окремої особистості. Сучасна злочинність характеризується високим рівнем організованості, інформованості, озброєності, технічного забезпечення, сумлінною підготовкою і організацією кримінальних правопорушень, цілеспрямованим знищенням доказової інформації. Все це обумовлює складність виявлення і розслідування кримінальних правопорушень. На жаль, в Україні майже відсутня єдина скоординована політика протидії злочинності, що призвело до відсутності у діях правоохоронних органів консолідованого і системного характеру. Та й загалом діяльність органів державної влади щодо протидії кримінальним проявам та координація їх зусиль у цій сфері є малоефективною, такою, що не повною мірою відповідає національним інтересам та вимогам національної безпеки України, не забезпечує правопорядку в державі [1, 1].

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для формування доказів у кримінальному судочинстві – це проблема, яка виникла з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та розглядається на стику кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, а також має як теоретичний, так і прикладний аспект.

Результатами негласних слідчих (розшукових) дій вважаються фактичні дані, відомості, інформація, що сприяє встановленню обставин, пов'язаних зі вчиненням злочину, або злочину, що готується, інших обставин розкриття та розслідування злочину, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду та кримінального покарання.

Результати негласних слідчих дій як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та використовуються у кримінальному судочинстві за винятком випадків, передбачених ст. 254 КПК України, – якщо у протоколі про проведення негласної слідчої дії міститься інформація щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколом, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб [2, ст. 254]. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

У новому КПК України значно розширено арсенал слідчих дій завдяки запровадженню нових категорій негласних слідчих (розшукових) дій, результати проведення яких можливо використати як факти доказування у кримінальному судочинстві. Так, главою 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» передбачені та регламентовані негласні слідчі (розшукові) дії, результати яких використовуються як основні або допоміжні докази, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261);

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264).

Щодо кримінального провадження виключно по тяжких та особливо тяжких злочинах цим Законом передбачено: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст.267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за вчиненням злочину (ст. 271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274); використання конфіденційного співробітництва (ст. 275).

Результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть містити дві групи даних.

До першої групи відносяться фактичні дані (відомості), що безпосередньо вказують на ознаки злочину, які можуть бути використані та закріплені у процесуальному провадженні та будуть джерелами доказів у кримінальній справі. Вони також мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (про наявність та місця зберігання знарядь злочину, викрадених цінностей тощо).

До другої групи відносяться дані, що містять допоміжний характер (про особу підозрюваного, способи маскуванія злочинної діяльності тощо) і можуть бути орієнтиром для вибору організаційних та тактичних прийомів проведення слідчих дій.

Суб'єктами використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві є окремі учасники кримінального процесу:

1. Слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, має право використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій, що зафіксовані протоколом з відповідними додатками. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій постановою приймає слідчий, який зобов'язаний повідомити прокурора про його прийняття та отримані результати. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій погоджується з прокурором у випадках тимчасового обмеження прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до ст. 41 КПК України за письмовим дорученням слідчого, прокурора оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні [2,ст. 41].

Співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, прокурора користується повноваженнями слідчого. Оперативні працівники не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора щодо їх проведення. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. За матеріалами результатів проведення оперативними підрозділами негласних слідчих (розшукових) дій слідчим складається протокол з відповідними додатками.

2. Прокурор, у випадках прийняття рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має повноваження використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві. У процесі досудового розслідування прокурор вносить клопотання слідчому судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, погоджує клопотання слідчого, а також має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У клопотанні зазначаються: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Виключно прокурору надано право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У ході проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

За результатами контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, що є доказовою базою у кримінальному судочинстві. У випадку коли контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, то про це складається протокол у присутності такої особи, що також може бути використаний у кримінальному судочинстві.

Результати контролю за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів оформляються протоколом з відповідними додатками у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Прокурор або слідчий, або оперативний працівник згідно з вказівкою прокурора за матеріалами проведення контролю за вчиненням злочину складає протокол з відповідними додатками, в якому потрібно: викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; зазначити про застосування спец. імітаційних засобів.

Тимчасове обмеження конституційних прав особи при проведенні контролю за вчиненням злочину, якщо виникає така необхідність, має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України.

3. Слідчий суддя здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій, якщо це віднесено згідно з положеннями глави до його повноважень, за визначенням голови Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: вчинений злочин відповідної тяжкості; під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про: прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; строк дії ухвали. Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Матеріали, оформлені протоколами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться уповноваженими особами, та особами, які залучаються до їх проведення, процесуальним законодавством передбачено у необхідних випадках допит цих осіб як свідків. Зазначена процесуальна дія може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Згідно з КПК України можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії, у випадку використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначені особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений ст. 253 КПК України, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси, тобто конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [3,ст.360-362]. У випадку, коли в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами статей 247, 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення. Передання інформації, одержаної у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора.

І на завершення підіб'ємо підсумок У сучасних умовах проблемним залишається питання вдосконалення законодавчого забезпечення процесуальної діяльності суб'єктів негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки змінюється статус процесу здобування інформації негласним шляхом. Якщо у чинному законодавстві це оперативно-розшукова дія, то новий КПК визначає цей процес як кримінальну процесуальну, негласну слідчу (розшукову) дію. Нинішня оперативно-розшукова дія має статус державної таємниці, з обмеженням «таємно» або «цілком таємно» відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та наказу Служби безпеки України від 04.01.2013 р. № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю», отже її неможливо віднести до негласних слідчих (розшукових) дій. Це значно ускладнює використання доказів, отриманих таким шляхом у кримінальному судочинстві.

References:

1. Humenna N.V. (2015) *Teoretychni ta praktychni problemy rozshukovoi diialnosti slidchoho* [Theoretical and practical problems of investigation activities Investigation]. *Avtoferat kandydata yurydychnykh nauk, spetsialnist: 12.00.09 - kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist* [Abstract candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; forensics; Operational Activities]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2015. – 19 с. (In Ukrainian)
2. *Zakon Ukrainy* [The Law of Ukraine] of 13 april 2012, *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [the Criminal Procedure Code of Ukraine], *Holos Ukrainy* [Voice of Ukraine], 2012, № 90-91. (In Ukrainian)
3. Tatsii V.Ya., Pshonka V.P., Portnov A.V. and other (2012) *Kryminalnyi protsesualnyi Kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T.1* [The Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 v. Vol.1]. Kharkiv: Law, 2012. – 664 p.

Понятие, сущность и значение

негласных следственных (розыскных) действий в уголовном судопроизводстве

Игнатюк Олег Владимирович, e-mail: kozachenko.ai@gmail.com
Апелляционный Суд Киевской области, Украина

Аннотация. В статье освещены организационные и процедурные аспекты проведения негласных следственных (розыскных) действий. Негласные следственные (розыскные) действия, предусмотренные статьями 269, 270, 271, 272 УПК Украины, а также те действия, решение о проведении которых принимает следственный судья, проводятся исключительно в уголовном производстве по тяжким или особо тяжким преступлениям. Согласно ч. 2 статьи 214 УПК Украины досудебное расследование начинается с момента внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований. То есть совершение органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, оперативно-розыскных мероприятий в рамках уголовного производства, зарегистрированного надлежащим образом, является незаконным и противоречит положениям УПК Украины.

Ключевые слова: Негласные следственные (розыскные) действия, следователь, прокурор, следственный судья, уголовное производство

Provision of Legal Incentives: the Concept and the Content of the Category

Rostyslav A. Kaliuzhnyi

Educational and Research Institute of Law of National Aviation University, Ukraine
e-mail: pravo@nau.edu.ua

Abstract: The article is devoted to the concept and the content of the category «provision of legal incentives». The modern process of Ukrainian legal system humanization has given special practical importance to the incentive means, which are the most efficient positive instruments of social life mending in legal influence mechanism, and which also encourage civil society institution to self-organization and self-development. Particular attention in the scientific research is paid to clarifying the characteristics of provision of legal incentives, systematization of legal incentives, studying the legal incentive mechanism, and identifying ways to ensure effective influence of legal incentives on an individual in order to motivate good behavior and achieve an appropriate level of his/her activity. The research resulted in defining the concept of the category «provisions of legal incentives» as long-term, consciously-organizational influence of legal incentives on the mind of an individual, which is aimed at giving him/ her certain benefits.

Key words: incentive, provision of incentives, provision of legal incentives, legal regulation, implementation of law standards, encouragement, legal influence.

Можливість стимулювання різнобічних соціальних процесів завжди викликала певний суспільний інтерес. Ще з давніх часів влада з метою активізації діяльності людей застосовувала різноманітні інструменти: пряме насильство (репресії), ідеологічне шахрайство, а також право. Як свідчить історія, правове стимулювання є одним із найбільш ефективних легальних і одночасно легітимних способів впливу на поведінку особи, який дозволяє підтримувати на належному рівні соціально-корисну поведінку суб'єкта, підштовхує її до самовдосконалення та особистісного росту.

Сучасний процес гуманізації правової системи України надав особливого практичного значення засобам стимулювання. Оскільки, в механізмі правового впливу вони є найдієвішими позитивними інструментами налагодження суспільного життя, що спонукають інститути громадянського суспільства до самоорганізації та саморозвитку.

Для визначення поняття та змісту правового стимулювання, необхідно, перш за все, дослідити семантичне значення слова «стимулювання». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «стимулювання» тлумачиться як дія, або означає давати стимул чи бути стимулом до чого-небудь; прискорювати, посилювати, поліпшувати здійснення чого-небудь [1, с. 1195]. Дане визначення демонструє безпосередній зв'язок категорії «стимулювання» з поняттям «стимул». Більше того, слід зазначити і те, що стимулювання є однокореневим зі словом «стимул».

На спорідненості названих слів акцентує увагу і С. Венедіктов, який співставляє стимулювання зі стимулом загалом, або певними його видами, як то: винагорода, заохочення тощо. У питанні співвідношення «стимулювання – стимул – заохочення» автор на прикладі службово-трудової діяльності працівників органів внутрішніх справ доводить, що стимулювання є системою застосовуваних спеціально уповноваженими суб'єктами заходів морального і матеріального характеру, пов'язаних з публічним проявом пошани до особи рядового чи начальницького складу за успішне і сумлінне виконання своїх посадових обов'язків та досягнуті результати в службово-трудої діяльності [2, с. 31-60]. У науковій літературі існує ототожнення стимулювання з усіма стимулами, що встановлені у нормативному порядку. Зокрема, М. Дей бачить стимулювання у якості інструмента формування правоактивної поведінки працівників, шляхом встановлення для них додаткових позитивних наслідків. Такими інструментами автор називає – моральні та матеріальні стимули, які закріплені в нормі права [3, с. 105]. Наведені точки зору є не зовсім прийнятними, оскільки зведення стимулювання до стимулу або до одного із його видів унеможлиблює існування стимулювання у якості самостійного правового явища, яке має свій специфічний зміст та механізм впливу на суспільні процеси.

Дослідники А. Ручка і М. Сакада під стимулом розуміють будь-який фактор (предмет, явище, процес), який в тій чи іншій мірі детермінує (спонукає, направляє, підштовхує) поведінку особи [4, с. 57]. Провідний фахівець з теорії адміністративного права В. Авер'янов, визначаючи поняття стимулювання, також характеризує його як спонукаючий фактор. При цьому він зазначає, що стимулювання праці державних службовців має широкий спектр правових, економічних, соціальних і моральних аспектів, які спрямовують на адекватну оцінку кінцевих результатів їх праці та визначення відповідної винагороди за працю [5, с. 181]. Враховуючи позиції науковців, можна зробити

висновок, що стимул – це спонукаюча причина до результативної діяльності, в межах якої перебуває заохочення, яке виражається у вигляді схвалення, нагороди чи сприяння. Це означає, що заохочення виступає засобом, способом, прийомом чи методом стимулювання, а стимулом може бути лише тоді, коли воно є своєчасним, вагомим, а також реальним чинником, що спонукає до високих результатів.

Тож, не зважаючи на спроби науковців ототожнити стимулювання із заохоченням, співвідношення даних понять необхідно розглядати як ціле та частина, адже стимулювання є безперервним процесом, що спрямований на більш загальний кінцевий результат. Заохочення є лише частиною стимулювання, яку можна визначити як окремий захід, здійснюваний в його межах.

З вищезазначеного випливає, що стимулювання є системою певних засобів (матеріальних та моральних), за допомогою яких досягаються цілі діяльності. При цьому, заохочення може відігравати різну роль у процесі стимулювання, зокрема, може виступати і у ролі засобу стимулювання. Але спонукаючими причинами до здійснення соціально-активної правомірної поведінки особи можуть виступати й інші засоби, наприклад, суб'єктивні права, законні інтереси, пільги, переваги, привілеї, правові імунітети тощо.

Звісно, процес стимулювання тісно пов'язаний зі стимулами. Будучи закріпленими в нормах права, останні відіграють роль правових засобів (інструментів), за допомогою яких формується правомірна поведінка особи. Однак, нормативне закріплення матеріальних та моральних стимулів не обов'язково стає тією рушійною силою, що спонукає особу до дії. Існують й інші фактори, які впливають на свідомість особи, примушують її діяти у певному напрямі. Тому, деякі науковці, висвітлюючи взаємозв'язок стимулювання зі стимулом наполягають на необхідності в процесі стимулювання враховувати такі суб'єктивні фактори, як потреби, інтереси та мотиви особи [6, с. 12; 7, с. 8; 8, с. 6]. Так, М. Карлін вважає, що стимулювання праці – це механізм використання певних груп стимулів, які націлені на окремі інтереси працівників (або матеріальні, або моральні, або соціальні). У свою чергу інтерес, на переконання науковця, є тією рушійною силою, що підштовхує людину до активної правомірної діяльності.

Інтерес, як суто правова категорія, є можливістю особи, що зумовлена її власними потребами вчиняти певні дії, які прямо не передбачені законом. Однак, можливість вчинення дії впливає із загальних засад чинного законодавства та окремих його галузей, а також відсутності прямої заборони діяти певним чином [9, с. 144]. Інтерес являється ланкою, що поєднує право з реальними відносинами, поведінкою особи, яка приймає участь у правореалізації.

У свою чергу потреби людини, є основою для її інтересів. Потреба слугує головною рушійною силою, що спонукає людину до здійснення певної діяльності. Саме усвідомлена потреба перетворюється у свідому мету і визначає поведінку, активність особи [10, с. 341]. Вони становлять джерело діяльності людини. Суспільство або соціальна група впливаючи на процес формування та задоволення потреб особистості, одержує можливість спрямовувати її життєві орієнтації та поведінку в той чи інший бік. Такий процес може використовуватися як фактор формування свідомості та регулювання поведінки особистості [11, с. 308-309]. Отже, потреби та інтереси відіграють роль рушійних факторів для певної діяльності та поведінки особи.

Враховання потреб та інтересів особи дозволяє суб'єкту стимулювання зацікавлювати та направляти її діяльність у необхідне русло. Відповідно, зацікавленість особи у результатах своєї діяльності є основою дієвості мотивів та стимулів, які при цьому використовуються. Стимулюючий ефект зовнішнього впливу залежить від характеру відображення потреб та інтересів особи. Поведінка особи визначається, перш за все, не правом, а саме інтересами та потребами, які перетворюються у стимул її діяльності. Відображені у нормі права, інтереси та потреби здійснюють вплив на свідомість та поведінку особи, зацікавлюють її. Тим самим дозволяють стимулюючому суб'єкту (органу, посадовій особі, державі) здійснювати ефективне стимулювання діяльності стимульованого суб'єкта (особи, групи осіб тощо).

Необхідно погодитись і з І. Лико, яка вказує, що стимулювання охоплює формування та відбір якісно нових стимулів, шляхом вивчення мотивів – потреб працівника, його ідеалів, цінностей та прагнень, котрі б враховували проблеми сьогодення та скеровували трудову активність працівника до ефективної праці [7, с. 8].

Н. Мазур, поділяючи точку зору І. Лико, стимулювання розглядає як процес вибору та застосування стимулів здатних сформувати у людини систему мотивів до очікуваних дій [8, с. 6].

Аналізуючи вищезазначені наукові позиції авторів, слід погодитись з тим, що стимул повинен закріплювати те, що для людини є важливим. Адже, з розвитком суспільства змінюються цінності, виникають нові потреби та інтереси. Це викликає потребу у виробленні нових стимулів, які б зацікавлювали особу, спонукали її до дій. Відповідно, при здійсненні стимулювання з метою

досягнення поставлених цілей, необхідно враховувати проблеми, які існують у сучасний період, аналізувати їх та формувати нові стимули. Стимулювання полягає у вмінні визначити місце стимулів у поведінці особи чи колективу, сферу, ефективність їх дії, форми найкращого поєднання. При цьому, важливо враховувати динаміку стимулів, інтересів і потреб людей, співвідношення між ними залежно від змін, що відбуваються у суспільному житті, житті трудового колективу та конкретного працівника.

На основі наведеного можна зробити висновок, що стимулювання та стимул взаємопов'язані категорії. Стимул, ззовні впливає на свідомість та психіку людини і тим самим породжує мотивацію її поведінки. Наявність стимулу мотивує поведінку особи, зацікавлює і спонукає до дії з метою задоволення, як суспільних, так і власних потреб та інтересів. Отже, стимулювання яке відбувається для активізації діяльності особи, здійснюється із застосуванням стимулів. У свою чергу, стимули виступають тими інструментами за допомогою яких досягається мета стимулювання.

Беручи до уваги наведені аргументи щодо розуміння даних категорій, слід відзначити їхній взаємозв'язок та взаємовплив, інакше кажучи, стимулювання є процесом дії стимулу. Тобто, стимул та стимулювання співвідносяться між собою як причина і наслідок.

Зважаючи на дослідження вітчизняних науковців, зміст правового стимулювання слід доповнити такою характеристикою як можливість здійснювати певний вплив на особу та її діяльність [4, с. 58; 12, с. 10-12; 13, с. 5; 14, с. 6]. Наприклад, О. Чумаченко зазначає, що стимулювання праці є специфічним типом управлінського впливу на трудову діяльність учасників виробництва на основі регулювання умов їх життєдіяльності, за допомогою застосування заходів стимулювання для задоволення потреб [14, с. 6]. Автор розглядає стимулювання як суто управлінську категорію. Тобто з тої позиції, що стимулюючий вплив на поведінку особи здійснюється з боку, перш за все, держави, що є не зовсім вірним, оскільки звужує поняття стимулюючого впливу в цілому.

Безперечно, можна погодитися з тим, що стимулюючи особу до вчинення певних дій уповноважені суб'єкти впливають на її психологію, а отже переконують, і тим самим спонукають до вчинення правомірного діяння з метою задоволення інтересів та потреб держави і суспільства. Але слід мати на увазі, що управлінська діяльність – це функція держави та її органів. Суб'єктами ж правового стимулювання можуть бути як держава, так і інші суб'єкти права.

Великий тлумачний словник сучасної української мови слово «вплив» визначає як дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [1, с. 160]. З цього випливає, що така дія не обов'язково повинна виходити з боку певної посадової особи чи органу (управляючого). У даному випадку слушною є думка І. Попової, яка вказує, що стимулювання не являється одним із способів управління, які існують поряд з правовими, політичними та економічними методами управління. А отже, стимулювання є способом опосередкованого впливу на особу, при якому останній надається можливість свідомого вибору вчинку у відповідності з індивідуальним уподобанням [13, с. 5].

Зупиняючись на характеристиці категорій «правовий вплив» та «правове регулювання» необхідно підкреслити, що серед наукових праць теоретиків-правознавців можна зустріти різні точки зору щодо їх сутності та співвідношення. Так, на думку О. Мельничук ці категорії не слід ототожнювати. Автор зосереджує свою увагу на походженні даних категорій й відзначає, що термін «регулювання» походить від латинського слова «*regulo*» – правило, що означає впорядкування. В свою чергу термін «вплив» означає вплив на що-небудь за допомогою системи дій. Зважаючи на таке загальне трактування даних категорій науковець підкреслює, що правовий вплив – це дія права на широке коло суспільних відносин, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів. При цьому вказує, що правовий вплив на людей здійснюється за допомогою двох каналів: 1) інформаційного – за допомогою правових норм до учасників доводиться позиція держави про дозволена, необхідну чи заборонена поведінку; 2) ціннісно-орієнтаційного – за допомогою права здійснюється засвоєння суспільством його цінностей, що переходять з покоління в покоління [15, с. 269-270]. В даному випадку автор виходить з розуміння впливу як дії права, що здійснюється на інформаційному та ціннісно-орієнтаційному рівні.

Не заперечуючи в цілому вищенаведену точку зору, слід вказати, що в теорії права під дією права зазвичай розуміють його інформаційний, ціннісно-мотиваційний і безпосередньо регулюючий вплив на суспільні відносини у межах певного простору, часу і кола осіб [16, с. 144-146]. Таке розуміння дії права вказує на те, що воно заключається як у інформаційному та ціннісно-мотиваційному, так і праворегулюючому впливі, де останнє відображає динамічну роль права. Неможна не погодитись, що правове регулювання є змістовною стороною дії права. Адже саме при праворегулюючому впливі право організовує поведінку учасників суспільних відносин й змушує їх

діяти у відповідних рамках. З огляду зазначеного впливає, що вплив, будучи дією права, охоплює поняття «правове регулювання».

У науковій літературі зазвичай правове регулювання розуміють як форму владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою усіх правових засобів з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення. Тоді як правовий вплив представляє собою взятий в єдності й різноманітності весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою соціальних, ідеологічних, інформаційних та юридичних механізмів [17, с. 543]. Принципова різниця між даними категоріями полягає в тому, що:

- по-перше, предметом правового впливу є коло економічних, політичних, соціальних та інших відносин, що безпосередньо правом не врегульовані, але на які воно впливає. Предметом же правового регулювання є найважливіші, з точки зору держави, суспільні відносини, що об'єктивно потребують і піддаються юридичному регулюванню, і сторони яких виступають їх свідомими та вольовими учасниками [18, с. 290-291];

- по-друге, правове регулювання як спеціально-юридичний вплив на відміну від правового впливу пов'язане із встановленням конкретних прав і обов'язків суб'єктів, з прямою вказівкою на необхідне і можливе. Якщо перше означає здійснення правових норм через правовідносини, то інше – не обов'язково. Звідси правове регулювання означає також і правовий вплив, але правовий вплив не завжди означає свідоме нормування суспільних відносин;

- по-третє, якщо правове регулювання здійснюється за допомогою виключно юридичних засобів, то правовий вплив – за допомогою і неюридичних – ідеологічних, психологічних, інформаційних та інших механізмів [15, с. 270].

Тобто, за головними особливостями свого змісту правовий вплив є не специфічно правовим, а загальним, у якому діє не право як сукупність правових норм, а «дух», ідея права, простежується вплив права на систему суспільних відносин, на її правосвідомість і культуру.

Правовий вплив – це, перш за все, вплив права на свідомість людей шляхом встановлення прав та обов'язків. Коли зміст права проходить через свідомість людей, він стає правосвідомістю. Тобто, виробляється певний стандарт поведінки, формується загальна нормативна культура як безпосередні передумови законослухняності громадян. Правовий вплив здійснюється не тільки правовими засобами, а й рядом неюридичних засобів – соціальних, ідеологічних, психологічних та інших. Відповідно у правовому впливі не завжди є точна юридична міра, тоді як для правового регулювання вона є обов'язковою [17, с. 542].

Отже, з вищевказаного можна сказати, що правове регулювання є частиною більш широкої за змістом правової категорії «правовий вплив», яка включає різні форми (правові і неправові) впливу, у тому числі й правове регулювання. Правовий вплив та правове регулювання є взаємопов'язаними категоріями, між ними існує родо-видовий зв'язок, де родом є правовий вплив, а видом – правове регулювання.

Відносно категорій «правове стимулювання» та «правове регулювання», перш за все, необхідно вказати, що якщо перше розглядати як правовий вплив, то, відповідно їх співвідношення буде аналогічним співвідношенню «правовий вплив» та «правове регулювання». Однак слід підкреслити, що правове регулювання, маючи механізм дієвого юридичного впливу, забезпечує ефективний процес стимулювання. Це виходить з того, що стимулювання поведінки особи зазвичай здійснюється через систему державно-забезпечувальних правових засобів, зокрема норм права, які гарантуються державою та передбачають застосування примусу у разі порушення встановленого правила поведінки.

Ціллю правового регулювання є створення системи упорядкованих суспільних відносин – суспільного порядку, в якому зацікавлений весь народ. Проте, правомірна діяльність особи здійснюється не стільки під впливом застосування державно-примусових заходів, скільки є результатом дії матеріальних та духовних стимулів. Враховуючи це, механізм правового регулювання визначає мотиви поведінки людей – учасників суспільних відносин. Разом з тим, необхідно зазначити, що мотиви формуються не тільки правом, але й іншими економічними, політичними, духовними факторами, що складає єдиний закономірний соціальний процес.

Окрім того, слід брати до уваги те, що правове регулювання є частиною механізму дії права, який характеризує спеціально-юридичний вплив права на поведінку та діяльність його адресатів, але безпосередньо з ними не пов'язаний. У результаті правової регуляції формується правова основа, визначаються орієнтири для організації діяльності учасників регульованих відносин і досягнення фактичних цілей права. Але, сама ця діяльність і отримані в процесі її здійснення результати змістом правового регулювання не охоплюються і пов'язані з іншими елементами механізму дії права.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що стимулююча роль права має доволі широке значення, яке не зводиться до суто примусового виконання юридичних норм. Стимулююче значення мають й інші форми

правового впливу. Зокрема, як вказують М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома, регулювання – лише одна із форм впливу права на соціальні зв'язки, що далеко не охоплює всі інші форми, а саме:

- інформаційно-психологічну форму, яка характеризується впливом нормативно-правової інформації на мотиви суб'єктів. У даному випадку виділяють два основні юридичні засоби – правові стимули і правові обмеження, які синтезують у собі інформаційні й психологічні закономірності, що здійснюються в даному процесі;

- виховну, що полягає в загально-ідеологічному впливі всієї правової діяльності на внутрішній світ суб'єкта, на формування у свідомості людей ціннісних уявлень, на правове виховання особи;

- соціальну – взаємозв'язок правових та інших (політичних, економічних, моральних) чинників. Ці чинники створюють у сукупності соціальне середовище дії права: доведення правових норм і приписів до широкої аудиторії; формування правом соціально корисних зразків поведінки; соціально-правовий контроль; спрямування поведінки суб'єктів шляхом правильного визначення у правових актах соціально корисної цілі [17, с. 542].

Отже, правове стимулювання поведінки особи здійснюється не тільки державою у формі владно-юридичного впливу (правового регулювання), але й у певній мірі охоплює й неправові засоби впливу – інформаційні, ідеологічні та соціальні. Відповідно, можна сказати, що правове стимулювання це правовий вплив на поведінку особи.

В науковій літературі можна зустріти й інше розуміння стимулювання, в тому числі й правового. Наприклад, стимулювання визначається як позитивно-стимулюючий метод правового регулювання. Зазвичай, під методами правового регулювання розуміють прийоми юридичного впливу, які визначають можливість використання в процесі регулювання суспільних відносин певного комплексу юридичних засобів [19, с. 80].

Серед методів правового регулювання зазвичай виділяють: імперативний (базується на владних приписах у формі заборон, зобов'язань, покарань); диспозитивний (заснований на дозволах та рівноправності сторін); заохочувальний (метод винагородження за певну заслужену поведінку); рекомендаційний (метод поради здійснення конкретної прийнятної та ефективної для суспільства і держави поведінки) [16, с. 141-142].

Зроблений екскурс по методології правового регулювання свідчить про фактичне зведення стимулювання до одного із його методів – заохочення. Безперечно, саме правові заохочення здатні викликати мотивацію, спрямовану на ефективну правомірну поведінку, високий результат дій, а також побічним (непрямим) чином запобігти можливості вчинення правопорушень. Такий метод передбачає встановлення в нормах права можливості одержання певних пільг та переваг, тобто різних видів стимулів за здійснення бажаних або корисних для держави та суспільства діянь [18, с. 291] Однак, слід звернути увагу на те, що при застосуванні даного методу правового регулювання здійснюється владно-юридичний вплив з боку держави на суспільні відносини з метою спрямування їх розвитку в бажаному напрямку. Зважаючи на це необхідно вказати, що вплив заохочень на інтереси та потреби суб'єктів, як зазначалося вище, присутній при стимулюванні, але не є наочним при правовому регулюванні. Отже, зведення стимулювання до суто владно-юридичного впливу – правового регулювання, звужує його сутність та зміст.

Для повного з'ясування змісту поняття «стимулювання» слід розглянути його у межах реалізації норм права. В юриспруденції процес реалізації права характеризують з об'єктивної та суб'єктивної сторони. З об'єктивної сторони реалізація права представляє собою здійснення певного діяння, передбаченого нормою права. А з суб'єктивної сторони – характеризується відношенням суб'єкта до правових вимог у момент здійснення припису. Оскільки, суб'єкт може бути зацікавленим у використанні правового припису або ж реалізовувати норму усвідомлюючи суспільний обов'язок чи боячись покарання. Реалізація права може відбуватися у формі: використання, яке полягає в активній поведінці учасників суспільних відносин щодо реалізації дозволених правом дій, тобто у можливості особи, яка володіє суб'єктивними правами, обирати варіант поведінки на власний розсуд; виконання, що вимагає активних дій особи, які пов'язані з втіленням у життя зобов'язуючих норм незалежно від її бажання; дотримання, яке полягає у пасивній поведінці учасників суспільних відносин щодо реалізації заборонених правом дій, тобто у обов'язковості утримання від здійснення дій, які завдають шкоду суспільству, особі і державі; застосування – здійснювана в спеціально встановлених законами формах державно-владна, організаційна діяльність посадових осіб або спеціально уповноважених на те громадських організацій щодо вирішення конкретних юридично значущих ситуацій [16, с. 264-265]. При цьому, слід вказати, що спосіб реалізації знаходиться в прямій залежності від змісту норми, тобто можливостей або вимог, які відповідно надаються або пред'являються (висуваються) до суб'єкта.

Зроблені теоретичні викладки дають підставу для певних узагальнень та висновків, а саме:

1) у процесі правового стимулювання реалізація правової норми є наслідком стимулюючої дії на суспільні відносини. Це впливає з того, що будь-яка норма, в незалежності від характеру владного припису спонукає особу до вчинення правомірною діянню;

2) усі форми реалізації фактично починають діяти (існувати) коли норми права знаходять своє закріплення у певному нормативному акті. Тоді на їхній основі від особи вимагається або їй надається право вчинення певного конкретного діянню (дії чи бездіяльності). Правові стимули, які займають визначальне місце у правовому стимулюванні теж реалізуються у різних формах. Зокрема, встановлена з боку стимулюючого суб'єкта вимога дотримання чи виконання певних законодавчо встановлених умов може надати об'єкту стимулювання певні блага (стимули). Наприклад, дотримання встановлених правил поведінки засудженим може стати приводом для пом'якшення міри його покарання тощо;

3) акт реалізації правової норми є одним із елементів (стадією) механізму правового регулювання [20, с. 180]. В той же час правозастосовчі акти являють цінність і у механізмі правового впливу, а відповідно і в ході правового стимулювання. Адже, більшість існуючих стимулів (наприклад, пільги, привілеї, винагорода, підвищення у посаді, оголошення подяки та її занесення в особову справу працівника міліції тощо) є закріплені у нормі права й передбачають у процесі їх застосування видання акта реалізації. Так, наприклад, застосування такого правового стимулу як позачергове присвоєння спеціального звання обов'язково за собою тягне видання відповідного наказу (акта реалізації). Однак, слід вказати також і на той факт, що, навіть будучи закріпленим в нормі права, правовий стимул не завжди передбачає наявність письмового акта реалізації. В даному випадку стимулюючою може бути і та інформація, яку містить відповідна норма-стимул. Наприклад, публічна похвала, публічне визнання заслуг (моральні стимули), будучи передбаченими у нормі права як засіб стимулювання правомірної поведінки особи, у процесі свого застосування зазвичай виражаються в усній формі й не потребують відповідного юридичного оформлення.

Отже, правове стимулювання безперечно передбачає реалізацію відповідних правових засобів (правових стимулів). Однак, характеристика правового стимулювання з огляду правореалізації не дає можливості розкрити інші сторони даного явища. Адже, правове стимулювання, будучи правовим впливом, охоплює значно ширше коло питань й не може обмежуватися діяльністю лише уповноважених на те органів чи посадових осіб.

Серед науковців існує думка, що стимулювання пов'язане із впливом, зокрема із процесом впливу [21, с. 8; 22, с. 4]. Так, І. Грузіна стимулювання трудової активності розглядає як процес, який передбачає вплив на працівника за допомогою використання його потреб, інтересів, бажань, цілей і реалізується через створення умов трудової ситуації, що спонукають людину діяти певним чином [21, с. 8]. І. Процик під стимулюванням розуміє процес цілеспрямованого впливу на дії працівника, що на відміну від мотивування може базуватися виключно на цілях організації без урахування потреб працівника [22, с. 4].

Аналізуючи наведені вище позиції науковців, варто зазначити, що стимулювання повинне відповідати потребам, інтересам та здібностям особи. Адже, стимулюється та поведінка особи, у якій безперечно зацікавлена держава й суспільство, але таким чином, щоб встановлена поведінка призводила до максимальної зацікавленості і самої особи. Отже, стимулювання має місце лише тоді, коли враховуються інтереси, потреби та воля особи, коли вона має право обирати варіант поведінки. У свою чергу держава і суспільство повинні створювати належні умови для здійснення цього вибору [23, с. 25].

Ті науковці, які пов'язують правове стимулювання із процесом впливу, підкреслюють те, що стимулювання не може мати спонтанний, хаотичний характер, а виключно послідовний. Оскільки, процес характеризується послідовною зміною станів або явищ, є сукупністю дій для досягнення якого-небудь результату [1, с. 997; 23, с. 98; 20, с. 277-278].

Правове стимулювання починається з моменту усвідомлення законодавцем необхідності та можливості впливу правових стимулів на психіку та свідомість людини. З'ясування потреб та інтересів особи дозволяє йому розробити та закріпити у нормах права дійсно дієві засоби мотивування діяльності особи. Надання правовим стимулам чітких правових форм створює відповідну юридичну основу процесу правового стимулювання.

Суб'єкт стимулювання, бажаючи виникнення правомірною діянню з боку стимулюючого суб'єкта, за допомогою правових норм, цілеспрямовано впливає на останнього. Тому слід погодитися з позицією з тих авторів, які вказують, що при стимулюванні здійснюється процес вибору та застосування стимулів, які здатні задовольнити інтереси та потреби особи, сформувати у неї систему мотивів до очікуваних дій та результатів [21, с. 8; 7, с. 8].

У процесі стимулюючого впливу важливо також враховувати, що нормативне закріплення правових стимулів не дає автоматично бажаного результату, якщо особа не проінформована про їх існування, особливості та порядок надання. Ще необхідними завжди є ті зв'язки, які можуть виникнути між стимулюючим та стимульованим суб'єктами.

Безперечно, з'ясування потреб та інтересів особи, встановлення нормативно закріплених стимулів та інформування про їх наявність є основними стадіями процесу правового стимулювання. Однак, цього не достатньо для того, щоб особа почала здійснювати соціально-правомірне діяння. Вона повинна усвідомити, пропустити відповідну інформацію через свою свідомість, зрозуміти її і тільки тоді вчиняти певні діяння. Саме оцінюючи зміст правового стимулу на основі власних інтересів та потреб, особа ставить собі конкретні цілі, обирає правові засоби для їх досягнення. Обравши найбільш прийнятний з точки зору особи правовий стимул, вона здійснює відповідне правомірне діяння, в результаті чого досягається заздалегідь поставлена мета – отримання відповідної моральної чи матеріальної винагороди.

Важливе наукове значення мають висновки вчених щодо тривалого характеру стимулювання, що включає в себе ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, які взаємодоповнюються та взаємодіючи між собою приводять даний процес у дію.

Отже, правове стимулювання – це тривалий процес впливу правових стимулів на інтереси та потреби суб'єктів, який, як і будь-який процес, включає ряд взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих стадій (етапів): з'ясування потреб та інтересів особи; вироблення та закріплення правових стимулів у нормі права; інформування особи про існуючі правові стимули; усвідомлення відповідної інформації, постановка цілей та вибір засобів для їх досягнення; вчинення правомірного діяння (реалізація норми права); задоволення своїх потреб та інтересів, отримання винагороди.

Враховуючи висновки отримані в ході аналізу позицій науковців [24, с. 80] щодо сутності та змісту правового стимулювання пропонуємо такі його ознаки:

- представляє собою тривалий процес впливу на суб'єкта;
- має свідомо-організаційний характер;
- передбачає систему логічно-послідовних та взаємопов'язаних дій як з боку стимулюючого, так і з боку стимульованого суб'єкта;
- виходить з потреб та інтересів стимулюючого суб'єкта;
- обов'язково враховує потреби, інтереси та здібності стимульованого суб'єкта;
- забезпечує мотивацію правомірної поведінки;
- здійснюється із застосуванням стимулів, які виступають інструментами (засобами), за допомогою яких досягаються цілі стимулювання;
- охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори впливу на свідомість індивіда;
- базується на добровільному виборі варіанту поведінки стимулюючим суб'єктом;
- здійснюється не тільки у формі владно-юридичного впливу (правового регулювання), але й охоплює й інші неправові форми впливу: інформаційний, ідеологічний та соціальний;
- передбачає в кінцевому результаті надання певного блага стимулюючому суб'єкту.

Систематизація наведених ознак, що утворюють зміст правового стимулювання, дозволяє визначити категорію «правове стимулювання» як тривалий, свідомо-організаційний вплив правових стимулів на свідомість особи, що має на меті надання їй певного блага.

References:

1. Busel V. T. (2002) *Vely'kyj tlumachnyj slovnyk ukrajins'koyi movy* [Big dictionary of Ukrainian language]. – Kiev, 2002. 1440 p. (In Ukrainian)
2. Venediktov S. V. (2005) *Material'ne ta moral'ne sty'mulyuvannya efektyvnoyi profesijnoyi diyal'nosti pracivnykiv organiv vnutrishnix sprav Ukrainy (teoretychnyj aspekt): Dy'sertaciya na zdobuttya naukovogo stupenya kandydata yurydychnykh nauk: specialnist 12.00.05 «Trudove pravo; pravo social'nogo zabezpechennya»* [Material and moral provision of incentives of effective professional activity of Ukrainian internal affairs bodies personnel (theoretical aspect): Ph.D. dissertation in Legal Science: specialty 12.00.05 «Labour law; social security law»]. Kiev, 2005. 186 p. (In Ukrainian)
3. Dej M. *Osnovni py'tannya sty'mulyuvannya trudovoyi aktyvnosti v Ukraini* [Main issues of provision of labour activity incentives in Ukraine]. *Pidpry'emnyctvo, gospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law]. – 2004. – № 6. – P. 105-108. (In Ukrainian)
4. Ruchka A. A., Sakada N. A. (1988) *Sty'mulyrovany'e y' motyvacyya truda na promyshlennomu predpryyatyy* [Provision of incentives and motivation of labour at industrial enterprises]. Kiev: «Naukova dumka», 1988. 223 p. (In Ukrainian)

5. Averyanov V. B. (1999) *Derzhavna sluzhba v Ukrayini: organizacijno-pravovi osnovy` i shlyaxy` yiyi rozvy`tku* [State Service of Ukraine: organizational and legal principles and ways of its development]. Kiev: Vy`davny`chy`j Dim «In-Yure», 1999. 272 p. (In Ukrainian)
6. Karlin M. I. (1999) *Formuvannya mexanizmu sty`mulyuvannya praci v perexidnij ekonomici (problemy` teoriyi i prakty`ky`): avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya doktora ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.01.01 «Ekonomichna teoriya»* [The formation of provision of labor incentives mechanism in transitional economy (theory and practice): abstract of doctoral dissertation for the degree in Economics: specialty 08.01.01 «Economics»]. Kiev, 1999. 36 p. (In Ukrainian)
7. Lyko I. Ya. (2006) *Social`no-ekonomichne sty`mulyuvannya pracivny`kiv na promy`slovy`x pidpry`yemstvax: avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.06.01 «Ekonomika, organizaciya i upravlinnya pidpry`yemstvamy`»* [Socio-economic incentives of personnel at industrial enterprises: abstract of Ph.D. dissertation in Economics: specialty 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises»]. Lviv, 2006. 21 p. (In Ukrainian)
8. Mazur N. O. (2006) *Formuvannya sy`stemy` moty`vaciyi produkty`vnosti personalu pidpry`yemstva: avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.06.01 «Ekonomika, organizaciya i upravlinnya pidpry`yemstvamy`»* [Formation of enterprise personnel efficiency motivation system: abstract of Ph.D. dissertation in Economics: specialty 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises»]. Lviv, 2004. 21 p. (In Ukrainian)
9. Sambor M. (2007) *Teorety`chni aspekty` vy`kory`stannya ta realizaciyi derzhavny`x interesiv ta interesiv fizy`chny`x i yury`dy`chny`x osib u kry`minal`no-procesual`nomu zakonodavstvi Ukrayiny`* [Theoretical aspects of using and implementing public interests and the interests of natural and juridical persons in the criminal procedural legislation of Ukraine] *Pidpry`yemny`czstvo, gospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law]. – 2007. – № 3. – P. 137-140. (In Ukrainian)
10. Venediktov S. V. (2004) *Ponyattya sty`mulyuvannya efekty`vnoi diyal`nosti pracivny`kiv OVS yak kategoriyi trudovogo prava Ukrayiny`* [The concept of provision of effective incentives for internal affairs bodies personnel as a category of labour law of Ukraine] *Naukovy`j visny`k Yury`dy`chnoyi akademiyi MVS* [Scientific Bulletin of Ministry of Internal Affairs Legal Academy]. – Dnipropetrovs`k. – 2004. – № 1 (14). – P. 340-348. (In Ukrainian)
11. Guberskyj L. V., Nadolnyj I. F., Andrushhenko V. P. (2005) *Filosofiya: navch. posib. - 5-te vy`d., vy`pr. i dop.* [Philosophy: textbook – 5th edition, Revised and Enlarged]. Kiev: Vikar, 2005. – 455 p. (In Ukrainian)
12. Ogirok S. S. (2000) *Potreby` i sty`muly` yak sy`stemoutvoryuyuchi faktory` rozvy`tku osoby`stosti (na materialax pedagogichnoi spadshhy`ny` A.S. Makarenka ta suchasny`x pedagogiv-novatoriv): avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data pedagogichny`x nauk: special`nist` 13.00.01 «Zagal`na pedagogika ta istoriya pedagogiky`»* [Requirements and incentives as strategic factors of individual development (based on pedagogical heritage of A.S. Makarenko and modern teachers-innovators): abstract of Ph.D. dissertation in Pedagogical Sciences: specialty 13.00.01 «General pedagogics and history of pedagogics»]. Lugansk, 2000. 20 p. (In Ukrainian)
13. Popova Y. M. (1976) *Sty`muly`rovany`e trudovoj deyatel`nosti` kak sposob upravlinnya (socy`ology`chesky`j analy`z)* [Provision of labour activity incentives as a means of management (sociological analysis)]. Kiev: «Naukova dumka», 1976. 207 p. (In Ukrainian)
14. Chumachenko O. V. (2004) *Mexanizm sty`mulyuvannya vy`robny`choyi diyal`nosti personalu pidpry`yemstva: avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.02.03 «Organizaciya upravlinnya, planuvannya i reguluyuvannya ekonomikoyu»* [The mechanism of provision of labour activity incentives of enterprise personnel : abstract of Ph.D. dissertation in Economics: specialty 08.02.03 «Organization of management, planning and regulation of economics»]. Doneczk, 2004. – 16 p. (In Ukrainian)
15. Melnychuk O. F. (2001) *Teoriya derzhavy` ta prava: kurs lekcij* [Theory of state and law: course of lectures]. Vinnyca: VDPU, 2001. 318 p. (In Ukrainian)
16. Petryshyna O. V., Pogrebnyak S. P., Smorodynskyj V. S. (2014) *Teoriya derzhavy` i prava : pidruch. dlya stud. yury`d. vy`shh. navch. zakl.* [Theory of state and law: undergraduate law students textbook]. Kharkiv: Pravo, 2014. 368 p. (In Ukrainian)
17. Kelman M. S., Murashyn O. G., Khoma N. M. (2007) *Zagal`na teoriya derzhavy` ta prava: Pidruchny`k* [General theory of state and law: textbook]. Lviv: «Novyj Svit-2000», 2007. 584 p. (In Ukrainian)
18. Kovalskyj V. S., Lysenkov S. L., Kolodij A. M., Tyxomyrov O. D. (2005) *Teoriya derzhavy` i prava* [Theory of state and law]. Kiev: Yurinkom Inter, 2005. 448 p. (In Ukrainian)

19. Melnyk O. M. (2004) *Pravove reguluvannya ta shlyaxy` pidvy`shhennya jogo efekty`vnosti: dy`sertatsiya na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data yury`dy`chny`x nauk: special`nist` 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy` i prava; istoriya polity`chny`x i pravovy`x uchen`»* [Legal regulation and ways to improve its efficiency: Ph.D. dissertation in Legal Science: specialty 12.00.01 «Theory and history of state and law; history of political and legal doctrines»]. Kiev, 2004. 210 p. (In Ukrainian)

20. Marchuk V. M., Nikolayeva L. V. (2004) *Nary`sy` z teorii prava: navch. posib.* [Essays on the theory of law: textbook]. Kiev: Istyna, 2004. 304 p. (In Ukrainian)

21. Gruzina I. A. (2004) *Organizaciya pry`jnyattya rishen` z moty`vaciyi praci personalu pidpry`yemstva: avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.09.01 «Demografiya, ekonomika praci, social`na ekonomika i polity`ka»* [Organization of making decisions on enterprise personnel motivation: abstract of Ph.D. dissertation in Economics: specialty 08.09.01 «Demography, labour economics, social economics and politics»]. Kharkiv, 2004. 18 p. (In Ukrainian)

22. Procyk I. S. (2007) *Moty`vuvannya kerivny`kiv v sy`stemi upravlinnya pidpry`yemstvom: avtoreferat dy`sertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk: special`nist` 08.06.01 «Ekonomika, organizaciya i upravlinnya pidpry`yemstvamy`»* [Motivation of managers in the enterprise management system: abstract of Ph.D. dissertation in Economics: specialty 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises»]. Lviv, 2007. 25 p. (In Ukrainian)

23. Kaliuzhnyj R. A., Lapka O. Ya., Pikulya T. O. *Pravovi sty`muly` v mexanizmi pravovogo sty`mulyuvannya* [Legal incentives in provision of legal incentives mechanism]. Kiev, 2013. 204 p. (In Ukrainian)

24. Sushhenko V. D., Prysyzhnyj S. V., Kovalenko O. I. (1999) *Suchasny`j proces upravlinnya v organax vnutrishnix sprav: Monografichne doslidzhennya* [Modern management process in internal affairs bodies: Monographic study]. Kiev: Nacionalna akademiya vnutrishnix sprav Ukrainy, 1999. 352 p. (In Ukrainian)

Правовое стимулирование: понятие и содержание категории

Калюжный Ростислав Андреевич, e-mail: pravo@nau.edu.ua

Юридический институт Национального авиационного университета, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и содержания категории «правовое стимулирование». Ведь современный процесс гуманизации правовой системы Украины придавал особого практического значения средствам стимулирования, которые в механизме правового воздействия являются наиболее действенными положительными инструментами отладки общественной жизни, побуждающих институты гражданского общества к самоорганизации и саморазвитию. Особое внимание автора уделено рассмотрению признаков правового стимулирования, систематизации правовых стимулов, изучению механизма правового стимулирования и выделению путей обеспечения эффективного воздействия правовых стимулов на личность с целью мотивации правомерного поведения и достижения соответствующего уровня ее деятельности. В результате научного поиска определено понятие категории «правовое стимулирование» как длительное, сознательно-организационное воздействие правовых стимулов на сознание человека, которое имеет целью предоставление ей определенного блага.

Ключевые слова: стимул, стимулирование, правовое стимулирование, правовое регулирование, реализация норм права, поощрения, правовое воздействие.

Phylogenetic Principles of Neuromarketing

Olena Knaub

Ukrainian Free University, Germany

email: eakovalenko11@gmail.com

Abstract: The article considers the marketing process "stimulus - consumer behavior." It was proved, that the origins of human emotions are phylogenies of *genetic instincts* organisms - *survival and reproduction*.

Keywords: neuromarketing, consumer behavior, emotions, genetic instincts, stimulus

Актуальність поняття нейромаркетингу виникло на межі психології, маркетингу та нейрофізіології декілька десятків років тому [1...5] для визначення відгалуження товарного маркетингу із часом набуло все більше рис відокремленості та незалежності. У загальному вигляді воно означає запозичення до товарних відносин результатів дослідження нейронного збудження у головному мозку споживачів, що виникає внаслідок впливу на нього якого-небудь стимулу (подразника).

Суттєвий поштовх розвитку цьому напрямку спричинили чисельні дослідження нейрофізіологічного процесу прийняття ситуаційного рішення людиною взагалі або, у випадку купівлі того чи іншого товару, споживачем окремо. Звісно, виявлення на практиці переконливого ефекту збільшення реалізації товару при застосуванні вже перших результатів нейромаркетингу привело до помітного підвищення уваги до нього як виробників, так і торгових посередників. У той же час, з погляду на складність проблеми, ці дослідження не мають якогось системного характеру, дуже розпорошені у світі і, враховуючи їх надзвичайну комерційну спрямованість, оприлюднюються частково.

Але, незважаючи на це, виявлено [3, 4], що **переважаючий вплив** на просування товару на ринку **має підсвідоме емоційне сприйняття** його людиною. Експериментально доведено існування двох шляхів обробки нейронного сигналу стимулу у головному мозку після рецептора сенсорної системи (рис. 1): свідомого (раціонального) і набагато швидшого підсвідомого (емоційного) [6, 7]. Тому, **до того, як людина прийме якесь рішення, у корі її головного мозку вже склалися для цього емоційні передумови, які і визначають напрямок майбутньої дії.** На побутовому рівні цей висновок переконливо підтверджується мимовільною реакцією людини на дію екстремальних зовнішніх стимулів: яскраве світло (зажмурювання очей), різкий запах (затримка дихання), біль або дія високої температури на шкіру (різке відсторонення від джерела зовнішнього впливу).

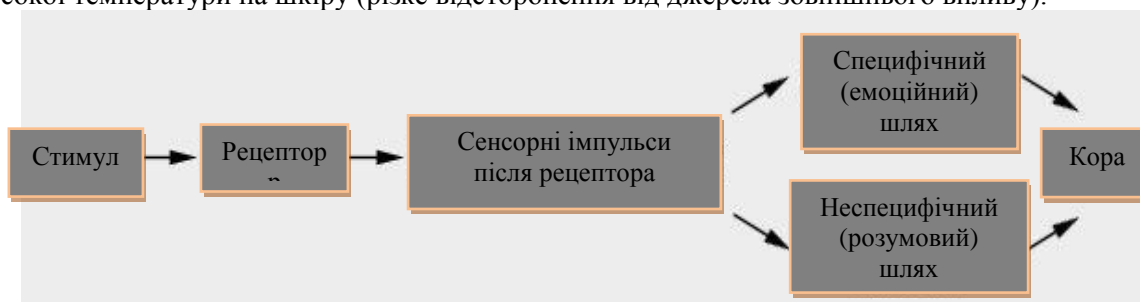

Рис.1. Схема проходження стимулу в сенсорній системі людини

На цьому ґрунті дослідники та популяризатори нейромаркетингу чинять неочікувані і далекосяжні висновки щодо первинності у житті людини не розуму, а емоцій [8]. Це виглядає дуже принизливо для неї як для істоти, мозок якої має невичерпний запас функціональних можливостей, хоч у повній мірі чомусь їх і не застосовує [9]. Більше того, такий висновок обґрунтовує не підконтрольність і тому непередбаченість дій людини своєму розуму, що веде до їх виправдання. До того ж по наданій гіпотезі усякі спроби визначитися з емоціями, які б спрямовано спричинювали той чи інший вчинок (в сенсі купівлі товару), знесилюються відсутністю чіткої кореляції між ними та відповідними діями споживача і тому вимагають попередніх нейрофізіологічних, а потім і маркетингових досліджень.

Отже, виникає нагальна потреба у відтворенні цілісної картини місця та ролі емоцій у ієрархічній ланці психологічного процесу: **стимул – дія (поведінка) людини**, що може бути основою для **визначення реального джерела створення підсвідомої переваги будь-якого товару на ринку**. У останньому дуже зацікавлені виробники, що визнають глобальне затоварення сучасного ринку, попри шалену рекламу, яка на їх думку повинна була б цього не допустити. З іншого боку, навпаки,

виключно важливим у цій царині є моральна потреба попередити перетворення людини у бездумну механічну складову ланцюжка споживання. Але цього можна добитись лише цілеспрямованими заходами на рівні як права, так і свідомої обізнаності споживачів.

Слід зазначити, що ознаки застосування принципів нейромаркетингу виникли на практиці без будь-яких наукових досліджень ще на початку появи ринкових стосунків. Доказів на це кожен може надати доволі. Але тільки у наші часи вирішення проблеми впливу на підсвідомість споживача одержало ґрунтовні нейрофізіологічні підвалини.

Визначення проблеми і напрямки її вирішення

Питання виникнення емоцій і їх функціональної ролі у житті людини досліджувалося ще з часів Чарльза Дарвіна (XIX ст.). Він переконливо довів, що внаслідок еволюції тваринного світу, представником якого є і людина, **спочатку формувалася емоційна складова сенсорної системи**, де царювали безумовні рефлекси, а вже потім – раціональна (розумова). В подальшому було запропоновано близько десятка теорій фізіологічного походження емоцій [10]. Їх узагальнений зміст свідчить, що вони виникли як продукт еволюції у відповідь на зовнішні та внутрішні подразники, мають психофізіологічний характер та філогенетичні зв'язки з інстинктивною поведінкою ссавців. Але жодна з цих теорій, ґрунтуючись на тій, чи іншій гіпотезі не надає можливості впевнено вирішити **проблему визначення витоків впливу стимулів на підсвідомість людини**.

Іншою мовою, зв'язок між стимулом і емоціями, які певним чином впливають на прийняття рішення споживачем щодо придбання товару, вкрай невиразний і потребує докладних досліджень. З погляду фізіології процесу виникнення емоцій цей зв'язок цілковито асоціюється з роботою провідникового відділу сенсорної системи головного мозку. Функціонально ж між стимулом і емоціями повинна існувати якась проміжна ланка, яка і несе відповідальність за формування існуючого різноманіття емоцій.

Таким чином **для вирішення означеної проблеми має сенс зосередитися на особливостях процесу обробки стимулу у провідниковому відділі сенсорної системи, де, на думку авторки, і містяться витoki не тільки фізіологічних, а і соціальних емоцій**.

Інстинкт – філогенетична основа емоцій

Відомо, що "емоції – це реакції людини на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, що мають суб'єктивне, яскраво виявлене забарвлення і поширюються на усі види чутливості і переживань" [11].

Для визначення місця емоцій у психологічному процесі освідомлення дії стимулу скористаємось гіпотезою (1962 рік) нейрофізіолога Пол Мак-Ліна, керівника лабораторії еволюції мозку і поведінки Національного інституту розумового здоров'я (США). Згідно неї **в одному вимірі, в умовах відносної ієрархічної незалежності, сукупно функціонують різні по структурі складові головного мозку: мозочок, середній мозок та дві півкулі [12]. При цьому, усвідомлюючи, що еволюція мозку людини відбувалася по напрямку: «рептилії – ссавці – примати», мозочок (рептильний комплекс) щільно пов'язується з інстинктами, середній мозок (лімбічна система) – з емоціями, а півкулі великого мозку (неокортекс) – з розумом та мисленням (рис.2).**

Після кожного еволюційного кроку старі частини мозку продовжували функціонувати, але до них додавалася наступна, яка вбудовувалася або надбудовувалася до попередніх. Таке еволюційне походження головного мозку пояснює різницю у нейроанатомічній будові, розподілу нейрохімічних агентів та функцій означених ділянок, хоч у підсумку всі вони діють дуже злагоджено, допомагаючи один одному. Так складні форми поведінки (наприклад, статевий потяг) формуються на базі усіх трьох ділянок мозку. Разом з тим взаємодія і координація між неокортексом і двома більш давніми ділянками головного мозку не завжди буває повною.

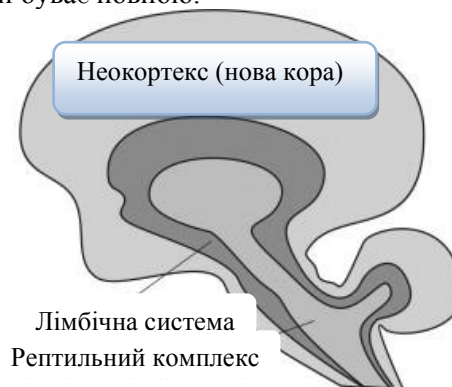

Рис.2. Схема триєдиного мозку

На перший погляд давні примітивні мозкові структури мусять бути підконтрольні молодшим за еволюцією ділянкам кори, які відбивають свідомість. Але здавна відомо, що в критичних ситуаціях поведінка людини може цілком визначатися саме давніми ділянками мозку, і тоді людина, мобілізуючи свої таємні резерви, демонструє надзвичайно високі фізичні можливості.

Отже, відповідно до гіпотези Пола Мак-Ліна, механізм виникнення емоцій сформувався на базі інстинктів, має філогенетичні витоки і з'явився у часи, коли на Землі почали поширюватися перші хребетні тварини із спинним мозком. Удосконалення і ускладнення цього механізму відбувалося вже в умовах онтогенезу, який впевнено впроваджується і у нашому житті, хоч ми цього, внаслідок дуже короткого існування на Землі, не помічаємо.

Така гіпотеза дає ґрунтовну методологічну основу для визначення інстинктів, як витоку емоцій, і на цій основі свідомого використання їх у маркетинговій практиці.

Прив'язуючись до часів появи спинного мозку, ця гіпотеза по сенсу, без сумніву, адекватна становищу у тваринному світі. Але, у той же час, вона не дає розуміння щодо джерела інстинктів, їх видів, існування, поширення у світі живої природи і багато чого іншого. Тому, незважаючи на більш меншу зрозумілість щодо суті виявленого чинника, у науковому світі, існують деякі інші його визначення. Так, у Жан Батиста Ламарка інстинкт – це схильність, що спричинена відчуттям, у Зигмунда Фрейда – відбивання тенденції інертності органічного життя, а у І.П. Павлова – безумовний рефлекс.

Відповідно до сучасних дефініцій, **інстинкт**, (від. лат. “instinctus” – спонукання), **означає сукупність складних доцільних реакцій живого організму на вплив оточуючого світу (тобто на стимули) [13].**

Найважливішими ознаками інстинкту є спадковість, належність до відповідного виду живих організмів, біологічна здатність до адаптації у середовищі. Отже, з погляду на ці ознаки, початком формування перших проявів інстинкту більш обґрунтовано було б вважати не появу хребта у рептилій, а виникнення генного механізму, який закріпив в генотипі живого організму надану вище схему його реагування на оточуюче середовище.

Таким чином, авторкою пропонується витоки інстинктів та емоцій людини шукати у живих організмів з самого початку виникнення життя на Землі (3,8–4 млрд.років) [14], що вимагає звертатися не тільки до біології, чи медицини, а і до філософських проблем об'єктивного і суб'єктивного у житті органічного світу.

Відчуття, загальна біологічна якість живої матерії, – це прояв чутливості до впливу будь-якого стимулу [15]. Органічне життя на Землі безумовно супроводжується чутливістю з початку свого виникнення.

Емоції ж ідентифікуються, як форма відбивання живим організмом об'єктивної реальності у вигляді суб'єктивного переживання від дії стимулу. Тобто, якщо не було відчуття, то не буде і емоцій. Таким чином, чутливість організму до якогось стимулу стає базою формування емоцій, про існування яких свідчить поведінка цього організму. **Наявність чутливості є потрібною умовою виникнення емоцій, а достатньою - повинен бути задіяний ще проміжний механізм перетворення чутливості у емоцію.**

Зрозуміло, що наявність емоцій у живої матерії передбачає функціонування у неї центральної нервової системи, тобто мозку. Інакше ж невідомо, де будуть формуватися суб'єктивні переживання та зберігатися пам'ять про них. Але виникає питання, яким чином це стосується живих організмів без центральної нервової системи (амеба) або зовсім без нервової системи (бактерії, рослини). Небезпідставно вважаючи становлення емоцій продуктом розвитку живих організмів, було б слушно визначитися з їх витоками в історичній ретроспективі.

Генетична природа інстинкту

Найбільш розповсюдженою гіпотезою виникнення земного життя є гіпотеза самозародження [14]. Філогенетичне древо життя (рис.3), яке побудовано на основі аналізу послідовностей генів рибонуклеїнової кислоти (РНК), доводить, що в прадавньому минулому, внаслідок хімічної еволюції на Землі з'явився спільний предок усіх живих організмів, минулих і сьогоденних. Таким початковим елементом, як свідчить ретроспективний погляд на схему розвитку живих організмів, була клітина [16].

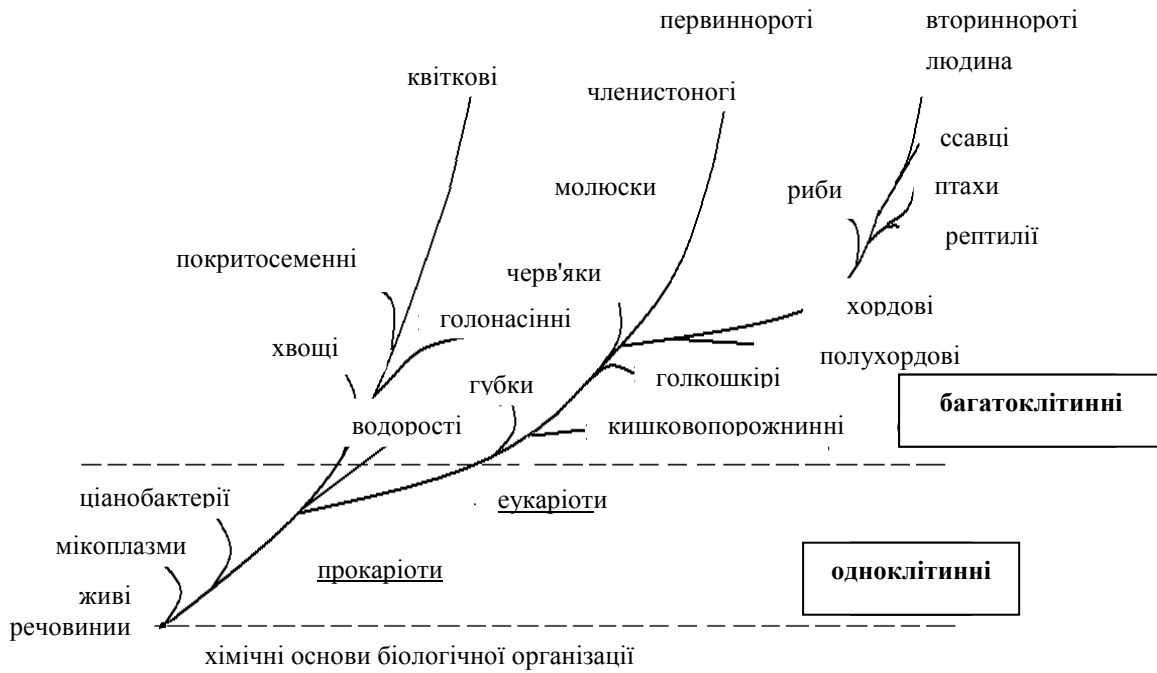

Рис.3. Спрощена схема філогенетичного древа життя

Виникнення життя означало початок біологічної еволюції. При цьому важливо усвідомити, якщо вже з'явився перший живий організм, то розуміння суті еволюційних процесів не залежить від того, що ми достовірно знаємо, чи не знаємо про його виникнення.

Отже, **біологічна еволюція – це природний процес розвитку живої природи, який супроводжується зміною генетичного складу популяцій, формуванням адаптації, видоутворенням та вимиранням видів та перетворенням екосистем і біосистем [17].** Відповідно до однієї з теорій, еволюція, перед усім, є наслідком трьох процесів: **випадкових мутацій генетичного матеріалу, випадкового генетичного відхилення (англ. *genetic drift*) і спрямованого природнього відбору в межах груп та видів.** Всі ці процеси пояснюються суцільно дією зовнішнього середовища, виникають одночасно, з початку народження організму, але швидкість їх протікання, послідовність та вплив на популяцію суттєво відрізняються. В процесі еволюції живих організмів видовий склад їх постійно змінювався.

Вирішальною умовою здійснення як еволюційних процесів, так і, зрозуміло, усієї еволюції разом є онтогенез і зміна генерацій. Тільки при зміні поколінь проявляється і закріплюється пристосування живого організму до нових зовнішніх умов. В протилежному випадку історія біологічної еволюції знає безліч випадків вимирання не тільки груп і видів, а і цілих класів живих організмів.

У підсумку можна стверджувати, що в процесі еволюції зовнішнє середовище, впливаючи на наявний генофонд живих організмів, шляхом спроб та помилок створює такий органічний світ, який може існувати і розвиватися тільки в запропонованих межах зовнішнього впливу. Але водночас, як це не виглядає парадоксально, органічний світ, у свою чергу, пристосовуючись до мінливого середовища, також перетворює його на вимоги свого земного існування. Отже, **у фенотипі будь-якого організму вплив зовнішнього середовища умовно можна вважати комплексним стимулом, як термінової, так і відтермінованої (завдяки зміні генерацій) дії, а генотип організму – рецептором опосередкованого типу.** Тоді, стратегічним завданням генофонду того чи іншого виду живого організму є потреба за будь-яку ціну забезпечити своє існування на Землі.

Несприятливі зовнішні умови прагнуть знищити клітину, а закладена у її генотип програма існування прагне виконувати її призначення: створити собі подібних шляхом розмноження. В іншому випадку цей вид зникне з обличчя Землі. Чим частіше проходить зміна поколінь, тим вище можливість такому виду організмів вижити при погіршенні умов навколишнього світу. **Таким чином у підґрунті існування життя будь-якого індивіду знаходиться зміна генерацій, яка несе в собі можливість пристосування нового покоління до зміни зовнішнього середовища. Тобто для**

окремого генотипу на Землі здійснюється функція виживання для розмноження, а в загальному плані, для життя усього органічного світу – функція розмноження для виживання.

Генетичні інстинкти – витoki емоційного світу живої природи

Таким чином між чутливістю, яка притаманна була ще клітині, і емоцією існує проміжна, історично довга ланка, початок існування якої співпадає з появою життя на Землі. В роботі пропонується ототожнювати цю ланку з інстинктом.

Дослідження свідчать, що виникнення інстинкту в органічному світі відбувалося і відбувається на генетичному рівні [18]. І тільки після цього поступово, еволюційним шляхом модифікації, збереження, зникнення або появи окремих характерних рис складалося емоційне забарвлення органічного життя. Дійсно, чутливість до оточуючого середовища притаманна усім представникам живих організмів від клітини до людини. Але набір типів її модальності у них відрізняється. Так, бджоли, наприклад, бачать в ультрафіолетових променях, собаки чують ультразвук, а людина цих зовнішніх стимулів не сприймає, бо вони не мають життєвої важливості для неї. Чутливість же до руйнування, загибелі живого організму, тобто те, що людина називає страхом, і відповідне реагування на наближення цієї події притаманне живому організму на усіх етапах біологічної еволюції. Отже внутрішній стимул – наближення межі фізичного виживання (тобто смерті) виникає з початком біологічної еволюції, і тоді інстинкт виживання разом з інстинктом розмноження, як слушно підкреслював Зігмунд Фрейд, стають головними чинниками існування органічного життя на Землі.

Ці чинники щільно пов'язані між собою, уявляючи із себе єдиний комплекс, адже розмножуються лише живі організми. Але інстинкт розмноження виглядає вторинним відносно виживання, бо у життєвому циклі особі втілюється на обмеженому проміжку часу. Після розмноження існування для біологічної еволюції вже не має ніякого сенсу, тому що потрібна генна інформація щодо впливу зовнішнього середовища на генотип вже зафіксована у наступній генерації. Це чітко і непохитно відбувається в усьому органічному світі завдяки різноманітним способам передачі генної інформації. Таким чином, підсумовуючи, можна висунути гіпотезу щодо об'єктивного існування у світі універсального джерела розвитку живої природи: комплексу інстинктів самозбереження - самовідтворення або, по-іншому, виживання – розмноження.

Основні інстинкти генетичного походження – виживання і розмноження з'явилися разом з виникненням життя і впродовж усієї біологічної еволюції збереглися у функціонально незмінному вигляді. Характер і особливості їх поведінкового застосування живими організмами під впливом зовнішнього середовища пояснюють інтенсивне розгалуження філогенетичного дерева (рис. 3). Певно, ці впливи були такої модальності, тривалості або інтенсивності, що приводили до зміни генотипу живих організмів, визиваючи загибель одних видів або появу інших. Космогенні або глобальні зміни в оточуючому світі меншої сили призводили лише до модифікації поведінкової реакції генотипу організму. Так, наприклад, міграція деяких пернатих для виведення потомства з Африки на північ земної кулі або міграція риби для нересту з моря у північні річки демонструють пристосування інстинктивної поведінки внаслідок колишньої зміни клімату.

Ускладнення організації органічного життя по лінії головного стовбура філогенетичного дерева: “клітина – людина”, привело до модуляції основних інстинктів живого організму не тільки за рахунок впливу фізичної природи середовища на всіх попередніх етапах еволюції, а і за рахунок соціального впливу практично у всіх представників органічного світу. В суб'єктивній царині це відбивається у вигляді емоцій.

Звісно процес утворення перших ознак тієї чи іншої емоції на основі відповідного класу стимулів та її удосконалення складало неабиякий, з історичного погляду, час і залежало від багатьох чинників стимулу. Серед них такі як значущість для існування і розвитку організму, а звідси і модальність стимулу, інтенсивність його дії, тривалість і т.ін.

Висновок

На основі аналізу досліджень у царині психофізіології, нейромаркетингу, теорій виникнення життя на Землі, біологічної еволюції, емоцій людини та її інстинктів доведено:

1. Проміжною ланкою психофізіологічного процесу “стимул – поведінка людини” між її чутливістю і емоціями є інстинкти генетичного походження виживання та розмноження (репродукції), що існують у нерозривному комплексі;
2. Інстинкти виживання та розмноження універсальні для органічного світу і притаманні людині в незмінному функціональному вигляді;
3. Емоції людини – це суб'єктивне відбивання модульованих в процесі еволюції генетичних інстинктів;

4. Основою універсальності емоційних чинників для ідентифікації товару при нейромаркетингу є їх прями́й зв'язок з генетичними інстинктами виживання та розмноження;

5. Безпосередню роль при нейромаркетингу грають генетичні, анатомічні, фізіологічні та психологічні відмінності людини (стать, темперамент, вік і т. ін.). Вплив же національності, культури, ментальності, релігії, партійності, соціального статусу та інших факторів закріплюється у підсвідомості людини історично пізніше і тому вони більш опосередковані.

References:

1. Glimcher P. (2007) Neuroeconomics: Decision Making and the Brain. – Academic Press, 2007. – 556 p. (In English).
2. Neuroekonomika: neirobiologiya prinyatiya resheniy. – Available at: <http://neurobiotech.ru>. (In Russian).
3. Lindstrom M. (2006) BRAND Sense. Chyvctvo BRENDA. Vozdeictvie na 5 organov chyvctv dlya sozdaniya vudayuchixsya brendov. – M.: Eksmo, 2006. — 272 p. (In Russian).
4. Traindl A. (2007) Neiromarketing: visualisaziya emociy. – M.: Alpina Business Books, 2007. – 264 p. (In Russian).
5. Naumov V., Komova T. (2008) Neiromarketing: effektivnuy instrymenariy vozdeictviya na potrebitelya//Marketing i marketingovue issledovaniya. –2008. – № 2. – pp. 45-52. (In Russian).
6. Adam D. (1983) Vospriyatie, soznanie, pamyat. Razmuschleniya biologa – pod red. E.N. Sokolova – M.: Mir, 1983. – pp. 77 – 113.
7. A. Pren i K. Fredens (2015) Upravlenie emociyami. – M.: Mann, Ivanov & Feber, 2015. – Available at: <http://psyfactor.org/lib/emotions7.htm>. (In Russian).
8. Filosofiya soznaniya, neironayka i obchestvo I. Antonio Damasio. – Available at: <http://www.neuroscierus.org/NeuroSocietyRu.htm>. (In Russian).
9. Bechtereva N.P. (2007) Magiya mozga i labirintu gizni. M.: – S-Petersburg: Sova, 2007 – Available at: <http://www.neuroscierus.org/NeuroSocieRyRu.htm>. (In Russian).
10. Emocii. Vidu emociy. Teorii emociy. – Available at: <http://www.hr-portal.ru/article/emocii-vidy-emociy-teorii-emociy>. (In Russian).
11. Bolshoy enzklopedicheskiy slovar/2-e izd, pererab.i dop. s il. – ISBN 5-85270-160-2, ISBN 5-7711-0004-8. (In Russian).
12. Istoriya vzniknoveniya koncepcii triedinnogo mozga. Materialisticheskiy vzglyad. – Available at: <http://rptl.dowlatow.ru/tpiedin2>. (In Russian).
13. Psyhofiziologiya povedinka – Available at: <http://studentam.net.ua/content/view/10916/86>. (In Ukrainian).
14. Gizn na Zemle. Teorii vzniknoveniya gizni na Zemle. – Available at: <http://mirkosmosa.ru/solnechnaya-sistema/zemlya/zhizn-na-zemle>. (In Russian).
15. Murik C.E. (2006) O prirode emociy, ili chto chuvctvyet ameba v goryachey vode. – Available at: <http://www.nkj.ru/archive/articles/5972>. (In Russian).
16. Filogeneticheskoe drevo gizni. – Available at: <https://science.d3.ru/filogeneticheskoe-derevo-zhizni-399766/>. (In Russian).
17. Sovremennaya teoriya evoluzii. – Available at: <http://www.avifarm.ru/list.php?c=evolution>. (In Russian).
18. Markov A. (2012) Evoluziya cheloveka. V 2-x kn. Kn. 2. Obezyanu. Neironu i dusha. – M.: AST, Astrel, 2012. – 482 p. (In Russian).

Филогенетические основы нейромаркетинга

Кнау́б Елена Александровна, email: eakovalenko11@gmail.com

Украинский свободный университет, Германия

Аннотация: В работе исследуется маркетинговый процесс "стимул - поведение потребителя". Доказано, что истоками эмоций у человека является филогенез *генетических инстинктов* организмов *выживания и размножения*.

Ключевые слова: нейромаркетинг, потребительское поведение, эмоции, генетические инстинкты, стимулы.

Organisational Principles of the Use of Agents by Law Enforcement Authorities of the European Union

Oleksandr I. Kozachenko

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Abstract: Opposition from crime was and is an important task of the competent national authorities, as a prerequisite for the effectiveness of such counter - reporting training, commit, conceal traces of grave and especially grave crimes, and crimes committed or have a qualified manner masked character. In this regard, the deployment of a confidential cooperation in combating crime occurred at all stages of the history and development of society, the state and legal system. The need to confront criminal behavior causes social necessity, utility and morality of this work in our time. To perform the tasks of operational activities of the operational units are entitled to have overt and covert full-time and freelance employees. For such cooperation requires the voluntary consent of both the operational unit body that carries out operational investigative activities and citizens who assume the duties of overt and covert staff. The consent of citizens to establish cooperation with the operational units issued, usually in writing in the form of an agreement or contract and may be permanent or temporary.

Keywords: undercover operations, secret investigations, international cooperation, law enforcement agencies, Europe.

Оперативно-розшукова діяльність є унікальною та специфічною правовою формою боротьби держави зі злочинністю. Офіційний статус оперативно-розшукової діяльності в Україні та наявність правових основ її здійснення надають можливість розкрити її зміст, завдання, законні підстави, умови і порядок застосування окремих оперативно-розшукових заходів, реалізацію прав і обов'язків оперативних підрозділів.

У будь-якій державі світу існує об'єктивна обумовленість використання органами і службами, що ведуть боротьбу зі злочинністю, як гласної, так і агентурної допомоги громадян. "Світовий досвід боротьби зі злочинністю свідчить, що без агентури ефективна боротьба з нею неможлива. Як би не були навчені та активні слідчі, які здійснюють так званий особистий пошук, при якому важливе значення має особиста рухливість та кмітливість, вміння, знаходячись у натовпі, бачити і чути те, що не бачать і не чують інші, вміння аналізувати побачене і почуте, приймати негайно правильні рішення - вони не зможуть проникати в замисли добре законспірованих, згуртованих злочинних груп, не зможуть попередити чи розкрити злочин, якщо не будуть мати агентуру, здатну допомогти карному розшуку з'ясувати наміри злочинців. Усе це - не самоціль, а шлях надання допомоги людям, боротьба зі злом. І в цьому працівник карного розшуку і його агентура єдині, незалежно від того, якими мотивами керувався агент, допомагаючи викриттю зла" [1, 183].

"У процесі оперативно-розшукової діяльності, особливо при розкритті й розслідуванні проявів організованої злочинності, виникає питання про можливості й межі застосування спеціальних сил, засобів й методів, які мають у своєму розпорядженні, зокрема, Національна поліція для вирішення оперативно-тактичних завдань. Безсумнівно, використання засобів конфіденційної діяльності обумовлюється об'єктивними причинами, що мають свою специфіку. Без конфіденційних прийомів і методів практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні наміри і плани організованих злочинних формувань, про їх дії, склад учасників, зв'язки, місця зберігання злочинно здобутого майна і цінностей, а значить неможливо створити умови для попередження і припинення їх протиправної поведінки" [2, 7].

Використання агентури в оперативно-розшуковій діяльності під час розкриття та розслідування злочинів є одним із найефективніших методів боротьби правоохоронних органів зі злочинністю за кордоном. У більшості держав Європи існує певна законодавча база (закони, урядові рішення, циркуляри, інструкції, положення тощо), яка встановлює та регулює засади функціонування агентури та її участі у проведенні спеціальних (агентурних) операцій. У деяких європейських державах, зокрема Андоррі, Ліхтенштейні; Фінляндії тощо законодавством не передбачено використання в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів агентурного апарату. Проте ці питання можуть бути вирішені та вирішуються на міждержавному рівні [3, 2].

Перша загальноєвропейська конференція представників правоохоронних органів з питань керівництва агентурним апаратом була проведена під егідою Інтерполу 14 лютого 1996 р. у м. Ліоні (Франція). Нині на Заході спостерігається активна тенденція щодо уніфікації та спрощення законодавства у сфері правоохоронної діяльності між державами-учасницями Європейського

співтовариства, однак не всі з них отримують свого остаточного вирішення. Незважаючи на деякі досягнення у розв'язанні правоохоронних проблем (наприклад, ухвалення рішення про видачу загальноєвропейського ордеру на арешт), більшість положень у галузі оперативно-розшукової діяльності є колізійними та спірними. Це обумовлюється специфікою та змістом законодавчих механізмів регулювання оперативно-розшукової сфери в частині використання агентурного апарату, переліком і підпорядкуванням державних органів, які залучають і використовують агентурних співробітників, особливостями кримінального та кримінально-процесуального права, фінансовими та технічними можливостями, наявністю міжнародних угод тощо. Зрозуміло, що в кожній окремії державі вищезазначені чинники можуть бути різними або взагалі відсутніми [4, 5].

Водночас відсутність єдиного для Європи врегулювання питання щодо залучення та використання агентурного апарату не становить значної проблеми. Функціонування оперативно-розшукових підрозділів у цілому заслуговує позитивної оцінки. Наявна фінансова та матеріально-технічна база, сприятливі соціальні умови, виважена кадрова політика, помірковані позиції керівництва забезпечують високий рівень показників службової підготовки уповноважених державних органів і агенцій. Поки що недостатньо зрозумілий для української ментальності "інститут винагород" (грошових виплат особам за повідомлення про факти вчинення злочину або осіб, які їх вчинили) є суттєвим і перевіреним засобом ефективної боротьби зі злочинністю та правопорушеннями. Державні програми захисту свідків є слухними та дієвими, оскільки гарантують їх учасникам не тільки збереження життя, зміну прізвищ та імен, місць проживання, але й безкоштовно надають нову роботу та житло, забезпечують надійний соціальний захист, зміну зовнішності тощо. Запровадження в діяльність спецпідрозділів іноземних правоохоронних органів новітніх технологій значно розширює їх потенційні можливості в організаційно-функціональному плані та підвищує рівень керівництва й контролю за агентурним апаратом.

Фактично агентурний апарат в іноземних державах задіяний в усіх прошарках суспільства, особливо у злочинному середовищі. Агентурні співробітники діють з різних мотивів - від звичайної жадоби до бажання писати детективи. Проте їх робота не завжди є простою. Іноді особи, які здобувають важливу інформацію кримінального характеру, ризикують своїм найціннішим благом - життям. Ставлення суспільства до діяльності агентурних співробітників неоднозначне. Для одних людей вони є справжніми патріотами та законослухняними громадянами, для інших - "слизькі" особи, негідники, які доносять на своїх друзів та оточення.

Для здійснення керівництва та контролю за агентурними співробітниками правоохоронним органам дуже важливо знати їх мотивацію. Мотивація поведінки особи, яка погоджується стати агентурним співробітником, може бути різноманітною. Загалом на рішення працювати на правоохоронні органи впливає сукупність різних чинників. В якості агентурних співробітників особи починають діяти або за власним бажанням, або після проведення з ними певної роботи - вербування, сутність якого полягає у виявленні позицій, що сприятимуть схиланню особи до співпраці з правоохоронними органами.

Найтиповішою мотивацією співробітництва агентури з оперативними підрозділами є:

- 1) корисливість (бажання до збагачення, отримання винагороди);
- 2) страх перед покаранням (включає як страх перед правосуддям, так і страх перед розправою з боку злочинного середовища);
- 3) помста (бажання помститися іншій особі з особистих причин);
- 4) виключність (коли особа бачить себе єдиною обраною фігурою, від якої залежать долі інших людей, а тому вона прагне вплинути на своє оточення, щоб продемонструвати всю свою силу);
- 5) винність (переконання особи про "великий тягар" у власній душі за певне діяння, вчинене «минулому»);
- 6) вдячність (відплата правоохоронним органам за отриману від них допомогу у вирішенні яких-небудь проблем);
- 7) моральна позиція (непохитні громадянські позиції особи, усвідомлення свого конституційного обов'язку дотримуватися законності та сприяти уповноваженим державою органам);
- 8) керування правоохоронними органами (коли особа вирішує впливати на правоохоронні органи під час розслідування або коли вона втягнена до іншого злочину) [5, 2-3].

Агентурний апарат за кордоном, як правило, виконує три головні функції:

а) повідомляє відомості про поведінку підозрюваних осіб, сприяє встановленню їх особистості, виявленню злочинних намірів, надає інформацію про місцезнаходження викраденого майна та слідів злочину;

б) дезінформує злочинців (вводить їх в оману);

в) свідчить у суді на користь обвинувачення, але це відбувається у виключних випадках, оскільки такий підхід суперечить цілям конспірації [6, 116].

Доречно також наголосити, що Конвенціями про взаємну допомогу в кримінальних провадженнях між державами – членами Європейського Союзу (2000 р.) та Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (ратифікована Україною 04.02.2004 р.) передбачені необхідні умови для активного використання спільних агентурних операцій (таємних розслідувань) усіма правоохоронними органами країн-членів Євросоюзу.

Зокрема, ст. 14 Конвенції (2000 р.) передбачає три варіанти співробітництва у проведенні агентурних операцій:

- направлення запитуючою Стороною офіцера під прикриттям до запитуваної Сторони;
- направлення запитуваною Стороною офіцера під прикриттям до запитуючої Сторони;
- проведення за зверненням запитуючої Сторони операції офіцером під прикриттям;
- запитуваної Сторони на своїй території. [7, 74].

У розвиток положень Конвенції Європейського Союзу 8 листопада 2001 року був прийнятий другий додатковий протокол до неї, ст. 19 якого регламентує можливість розслідувань) та дає їх визначення:

„1. Сторона, що запитує, та запитувана Сторона можуть домовитись надавати одна одній допомогу в проведенні розслідувань злочину співробітниками поліції, які діятимуть таємно або за вигаданими прізвищами (таємні розслідування).

2. Рішення за запитом приймається у кожному конкретному випадку компетентними органами запитуваної Сторони відповідно до її національного законодавства та процедур. Тривалість таємного розслідування, детальні умови та правовий статус зацікавлених співробітників поліції під час здійснення таємних розслідувань погоджуються Сторонами відповідно до їх національного законодавства та процедур.

3. Таємні розслідування проводяться відповідно до національного законодавства та процедур Сторони, на території держави якої вони здійснюються. Залучені Сторони співпрацюють для забезпечення того, щоб таємне розслідування було підготовлено та контролювалось, а також вживають заходів для безпеки співробітників поліції, які працюють таємно або під вигаданими прізвищами.

4. Сторони під час підписання цієї Конвенції або здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення або приєднання шляхом направлення заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи визначають органи, які є компетентними органами для цілей пункту 2 цієї статті. Вони згодом можуть у будь-який час і у такий самий спосіб змінити умови своєї заяви”.

У ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності проголошується:

„1. Якщо це допускається основними принципами її внутрішньої правової системи, кожна держава-учасниця у межах своїх можливостей і на умовах, встановлених її внутрішнім законодавством, вживає необхідних заходів для того, щоб дозволити належне використання контрольованих поставок і у тих випадках, коли вона вважає це доречним, використання інших спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, а також агентурні операції, її компетентними органами на її території з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності.

2. З метою розслідування злочинів, що охоплюються цією Конвенцією, держави-учасниці заохочуються до укладання у разі необхідності відповідних двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей для використання таких спеціальних методів розслідування у контексті співробітництва на міжнародному рівні. Такі угоди або домовленості укладаються і здійснюються при повному дотриманні принципу суверенної рівності держав і реалізуються у суворій відповідності до умов цих угод або домовленостей.

3. За відсутності угоди або домовленості, зазначених у пункті 2 цієї статті, рішення про виконання таких спеціальних методів розслідування на міжнародному рівні приймаються в кожному окремому випадку і можуть у разі необхідності враховувати фінансові домовленості та взаєморозуміння щодо здійснення юрисдикції зацікавленими державами-учасницями”.

Аналогічні пояснення містить Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (ст. 50).

Необхідно зазначити, що з вимогами міжнародного законодавства не завжди адаптується національне законодавство країн, навіть тих, хто є учасниками підписання того чи іншого міжнародного нормативно-правового акта. Так, вищезгаданий Другий додатковий протокол (2001 р.) станом на сьогодні підписаний 38 (з 46) державами, а ратифікований – лише 18 з них.

І на завершення підіб'ємо підсумок, що досвід адаптації національного законодавства, зокрема щодо досліджуваної проблеми, до вимог міжнародного права, є досить важливим і актуальним для нашої країни

References:

1. Karpets Y.Y. (1999) *Susk (Zapysky nachalnyka uholovnoho rozyska)* [Investigation (Notes of the Chief of the Criminal Investigation Department)]. Moscow: 1999. - 341 p. (In Russian)
2. Bandurka O.M. (2002) *Operatyvno-rozshukova diialnist. 4.1: Pidruchnyk*. [Operational Activities. 4.1: Tutorial.]. Kharkiv, 2002. - 265 p. (In Ukraine)
3. *Ohliad praktyky vykorystannia informatoriv u derzhavakh Yevropy* [Review of the use of informants in European countries]. *NCB Interpolu v Ukraini za materialamy Hensekretariatu Interpolu* [NCB Ukraine on materials Hensekretariatu Interpol]. Kiev, 1998. - 14 p. (In Ukraine)
4. Kondratiev Ya.Yu. (2004) *Mizhnarodnyi dosvid vykorystannia ahentury pravookhoronnykh orhanamy derzhav Yevropy ta SShA: Posibnyk* [International experience of using agents of law enforcement agencies in Europe and the United States: A Guide]. Kiev: *Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy* [National Academy of Internal Affairs of Ukraine], 2004. – 60 p. (In Ukraine)
5. Informant Assessment/ Handout.-Quantic, 2000. - 37 p.
6. Hubanov A.V. (1999) *POLYTsYIA zarubezhnykh stran. Orhanyzatsyonno-pravovye osnovy, stratehiya y taktyka deiatelnosti* [Foreign police. The organizational and legal framework, strategy and tactics of activity]. Moscow: MAZP, 1999. - 288 p. (In Russian)
7. Pidiukov P.P., Paniotov Ye.K. (2014) *Mizhnarodne spivrobitnytstvo pravookhoronnykh orhaniv pry provedenni spilnykh ahenturnykh operatsii (taiemnykh rozsliduvan)* [International law enforcement cooperation in joint surveillance of transactions (covert investigations)]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy* [International Law Journal: scientific research journal of the National University State Tax Service of Ukraine]. 2014. № 1. P. 68-75. (In Ukraine)

Организационные основы использования агентуры правоохранительными органами государств Европейского Союза

Козаченко Александр Иванович, e-mail: kozachenko.ai@gmail.com

Национальная академия внутренних дел, Украина

Аннотация: Противодействие со преступности было и является важной задачей компетентных государственных органов, а непременным условием эффективности такого противодействия - получение сведений о подготовке, совершении, сокрытии следов тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений, совершенных квалифицированным способом, которые имеют замаскированный характер. В связи с этим использование института конфиденциального сотрудничества в борьбе с преступностью имело место на всех исторических этапах становления и развития общества, государственности и правовой системы. Потребность противостоять преступной среде обуславливает социальную необходимость, полезность и нравственность этой работы и в наше время. Для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности оперативным подразделениям предоставляется право иметь гласных и негласных штатных и внештатных работников. Для такого сотрудничества необходимо добровольное согласие как оперативного подразделения органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, так и граждан, которые берут на себя выполнение обязанностей гласных и негласных штатных работников. Согласие граждан на установление сотрудничества с оперативными подразделениями оформляется, как правило, в письменной форме в виде соглашения или контракта и может носить постоянный или временный характер.

Ключевые слова: агентурная операция, тайное расследование, международное сотрудничество, правоохранительные органы, страны Европы.

Operatively-search Conditionality of Strengthening Criminal Responsibility for the Crimes of Payment Cards in Ukraine

Oleg Lepekha

Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: sachno780@mail.ru

Abstract. In the article the operational-search conditionality applying effective legal action to identify, document and termination of criminal acts with payment cards, which are covered by Art. 200 of the Criminal Code of Ukraine by strengthening criminal liability. Official data is analyzed to determine the extent of possible attacks facility and relevance of the studied subject. Based on statistical data and analysis of criminal laws of foreign countries proposed legislation to change the classification of the Art. 200 of the Criminal Code of Ukraine together with aggravating circumstances on serious crime that will use entities of operational activities of operational-search measures relating to temporary and exceptional restriction of the rights and freedoms of citizens of Ukraine to detect and prevent criminal acts from payment cards within the Art. 200 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: credit cards, criminal liability, criminal acts with payment cards, counterfeiting, operational-search measures, operational-search case, operational documentation felony.

У світі злочинці щорічно заробляють на злочинах із платіжними картками близько 2 млрд. доларів США [1]. За неофіційними даними шкода від незаконних дій із платіжними картками в Україні становить близько 1.0 % обсягу операцій з картками, що на 0.86 % перевищує вимоги міжнародних систем Euro pay і Visa. НБУ заявляє про приховування банками реальних збитків, а самі банкіри стверджують про рівень латентності таких злочинів близько 60 % [2]. Розвиток системи безготівкових розрахунків в Україні супроводжується суттєвим збільшенням фактів вчинення злочинних дій з платіжними картками, відповідальність за які передбачена ст. 200 КК України, що загрожує фінансовій та банківській системам, як складовим Національної безпеки України, а відтак потребує своєчасної та адекватної реакції з боку держави та правоохоронних органів.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців та економістів проблемами розвитку платіжних карток займалися Бистров Л. В., Герасимович А. М., Грабовий П. Г., Желіховський В. М., Єпіфанов А. О., Карпов О. О., Колдовський М. В., Корнєєва О. В., Кудельчук І. А., Лаврушин О. І., Машик Ю. В., Скородумов Б. І., Страхарчук В. П., Харченко В. С., Харчук М. В. Черничко В. В.

Вивченню кримінального законодавства України та зарубіжних країн, що стосується злочинів у господарській, економічній сферах присвячували свої роботи Дудоров О. О., Ковалевська Є. С., Медведенко О. П., Осташевська О. А., Панов М. І., Сахарук Т. В., Хавронюк М. І., Щавінський В. Р. Погоджуємося із твердженням, що проблема боротьби зі злочинами, направленими на протиправне заволодіння коштами фізичних та юридичних осіб за допомогою платіжних карток, розглядається вітчизняними науковцями лише фрагментарно [3]. Але дане твердження стосується безпосередньо наукових праць із відкритою тематикою. Більш ґрунтовно проблематика досліджувалася у наукових працях із грифом обмеженого доступу Волкової Н. Л., Воронова І. О., Гаврика С. Ю., Демедюка С. В., Загіки Г. В., Комара О. М., Літвінова М. Ю., Манжяя О. В., Поїзда В. П., Рогозіна С. М., Тарасюка А. В., Тимченка Л. Л., Тітуніної К. В., Ткаліча В. Є., Федотова О. А., Хараберюша І. Ф., Цехана Д. М., Шеломенцева В. П., Юрченка О. М.

Переконані, що настав час спрямувати наукові теоретичні та практичні зусилля на ґрунтовне дослідження масштабів суспільної небезпеки від вчинення злочинних дій саме із платіжними картками в межах ст. 200 КК України, посилення кримінальної відповідальності, за зразком відповідальності за фальшивомонетництво, та розробку сучасних дієвих заходів протидії зазначеному виду господарських злочинів в Україні.

Метою статті є привернення уваги наукової спільноти на вагомості проблеми злочинних дій із платіжними картками у національному масштабі з метою розробки та пропозицій дієвих заходів правового характеру із протидії протиправній діяльності, відповідальність за яку передбачена ст. 200 КК України.

Прагнення України вступити до Європейського Союзу вимагає від національної фінансової системи приведення її до європейських стандартів. Це ж стосується розширення розрахунків за допомогою банківських платіжних карток. Виникнення та поширення глобальної системи Інтернет стало поштовхом впровадження системи безготівкових розрахунків по всьому світі, у тому числі і в

Україні. Безпека системи безготівкових платежів має важливе суспільне значення у зв'язку із збільшенням їх використання та означає захист цілісності системи безготівкового переказу коштів та їх інформації від незаконного доступу та використання [4, с.75]. На сьогоднішній день банківська система України досить швидко впроваджує картки міжнародних платіжних систем [5]. В Україні електронні гроші вже широко використовуються в обігу. Поряд із безперечними перевагами є, зазвичай, і негатив – збільшення злочинних посягань на такий об'єкт права власності як електронні кошти, виникнення нових засобів та способів вчинення злочинів [6, с. 72–74].

У літературі часто зустрічається твердження, зокрема у працях Фаюра Н., Ковалю О., Медведенко О. про те, що, зважаючи на конфіденційність інформації і не бажання банків її розголошувати, масштаби цієї проблеми можуть не відповідати дійсності і бути ще більшими. Проблема криється в тому, що банки бояться втратити свій авторитет і через це відповідні дані лише у виключних випадках оприлюднюються [7; 8, с. 208].

Проаналізуємо офіційні дані з метою визначення масштабів об'єкта можливих посягань і актуальності досліджуваної проблематики. За даними Національного банку України станом на жовтень 2010 року в обігу в Україні знаходилося 45 885 000 карток. З використанням карток, емітованих лише українськими банками, за рік (2010) у середньому здійснювалося близько 600 млн. операцій на суму 350 млн. гривень. Сьогодні в Україні загальна кількість емітованих банками платіжних карток, термін дії яких не закінчився, станом на 01.10.2015 становить 61 813 тис. шт. Сума та кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, лише за 3 квартал 2015 року становила 307 591 млн. грн., а проведено 507 млн. операцій. Види платіжних карток емітовані українськими банками станом на 01.10.2015 – всього 30 198 тис. шт.: з магнітною смугою – 27 073 тис. шт., з чіпом та магнітною смугою 2 661 тис. шт., решта – безконтактні картки. Лідерами банківської системи у випуску платіжних карток є ПАТ КБ «Приватбанк» – 29 974 227 платіжних карток в обігу, з них активних – 16 039 421; АТ «Ощадбанк» – 10 036 377, активних – 3 977 236; АТ «Райффайзен Банк Аваль» – 4 274 873, активних – 2 045 034 платіжних карток. Статистика по регіонах показує, що найбільше платіжних карток зареєстровано та активних в наступних містах та областях: Київ – 10 024 828 (активних – 4 461 586); Дніпропетровська – 7 035 240 (3 481 577); Донецька – 5 480 827 (1 953 032); Харківська – 4 201 501 (2 258 008); Львівська – 3 532 460 (1 822 101); Одеська – 3 163 091 (1 645 325); Запорізька – 2 718 609 (1 400 954) та Київська – 2 230 995 (1 254 351) [9].

Масштаби вчинення злочинів за допомогою платіжних карток вдало узагальнила Харчук М. В. Дослідниця стверджує, що сьогодні ризик шахрайських операцій з платіжними картками є основним об'єктом піклування учасників платіжних систем та наводить статистику класифікації шахрайств за принципом поширеності: (тип шахрайства) шахрайство з втраченими і викраденими пластиковими картками – (частка поширеності шахрайства 72,2%), шахрайство з підробленими картками – 20,5%, шахрайство з картками, не отриманими законним держателем – 2,8%, шахрайство з використанням рахунку – 1,4%, інші форми шахрайств – 3,1% [10].

Відтак в Україні спостерігається стійка економічна тенденція до переходу від обігу готівкових коштів до проведення безготівкових розрахунків за допомогою різного роду платіжних інструментів, в яких одне з ключових місць відведено платіжним карткам. Зрозуміло, що такий процес не залишився поза увагою зловмисників, які навчилися і продовжують удосконалюватися у вчиненні різного роду злочинних дій із платіжними картками, в абсолютній більшості випадків керуючись корисливими мотивами. Реакція держави – відповідальність за згадані протиправні дії у формі санкцій, передбачених ст. 200 КК України. Максимальне покарання за вчинення злочину передбачено ч. 2 ст. 200 КК України – штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що, на наше глибоке переконання, є недостатнім в умовах складної економічної ситуації в державі. Злочин, передбачений ст. 200 КК України, класифікується у відповідності до ст.12 КК України як злочин середньої тяжкості (частина друга), а це значно ускладнює процес оперативного документування підрозділами кіберполіції протиправної діяльності, вже не торкаючись питання застосування оперативниками комплексу оперативно-розшукових заходів у виявленні та припиненні злочинних дій із платіжними картками, що охоплюється ст. 200 КК України.

Чи достатньою є реакція нашої держави на такий вид злочинів? Для аргументації нашої позиції проаналізуємо кримінальну відповідальність за аналогічні діяння закордоном. Вагомий внесок у цьому напрямі зробила дослідниця Осташевська О.А., яка у наукових працях проаналізувала зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконні дії з платіжними картками, що позбавляє нас необхідності досліджувати склад злочину і дозволяє акцентувати увагу лише на відповідальності (санкціях).

В кримінальному кодексі республіки Білорусь (РБ) Главі 25 «Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності» міститься ст. 222, яка встановлює кримінальну відповідальність за виготовлення з метою збуту або збут підроблених банківських карток. Максимальне покарання, передбачене згаданою статтею, становить до десяти років позбавлення волі з конфіскацією майна чи без такого, що у відповідності до ст. 12 КК РБ вважається тяжким злочином (злочини в РБ в залежності від характеру і ступеня суспільної небезпеки поділяються на злочини, які не представляють великої суспільної небезпеки, менш тяжкі, тяжкі і особливо тяжкі).

В кримінальному кодексі республіки Вірменія (РВ) є Глава 22 «Злочини проти економічної діяльності», в якій ст. 203 передбачена кримінальна відповідальність за виготовлення з метою збуту або збут підроблених платіжних документів (поняття охоплює платіжні картки) з максимальним покаранням до дев'яти років позбавлення волі з конфіскацією майна чи без такого. Відповідно до ст. 19 КК РВ злочин вважається тяжким (злочини класифікуються аналогічно до кримінального законодавства України).

Стаття 210 Кримінального кодексу республіки Грузія (РГ) встановлює відповідальність за підроблення з метою збуту, збут або використання підроблених кредитних або розрахункових карток і передбачає максимальне покарання у вигляді семи років позбавлення волі, що за ст.12 КК РГ може вважатися проступком, а в деяких випадках тяжким злочином [11].

Кримінальним кодексом республіки Молдова (РМ), а саме ст. 237, передбачена кримінальна відповідальність за виготовлення чи збут підроблених кредитних карток чи інших платіжних інструментів і встановлено максимальну відповідальність до 8 років позбавлення волі, а для юридичних осіб – штраф до 6000 умовних одиниць із подальшою ліквідацією такої особи. Злочин вважається тяжким (відповідно до КК РМ злочини поділяються на незначні злочини, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини, надзвичайні злочини) [12].

Кримінальним кодексом республіки Болгарія (РБ) в Розділі 4 «Злочини проти грошової системи та кредитної системи» в ст. 244 передбачена кримінальна відповідальність за протиправні дії із платіжними засобами і встановлена максимальна відповідальність у вигляді 8 років позбавлення волі [13].

Пенітенціарним кодексом (ПК) Естонії Главою 19 «Винуваті діяння проти публічної довіри» Розділом 1 «Підробка платіжних засобів і встановлених державних знаків і позначень» ст. 333 встановлено кримінальну відповідальність за підробку платіжних засобів із максимальним покаранням – до 6 років позбавлення волі, а для юридичних осіб – штраф і ліквідація. Ст. 334 передбачає кримінальну відповідальність за використання підроблених платіжних карток (до 10 років позбавлення волі). Цікавою для нас є ст. 334-1 ПК Естонії, яка передбачає відповідальність у вигляді штрафу до 300 штрафних одиниць за не передачу підроблених платіжних карток органам поліції чи фінансовим установам [14]. Відповідно до ст. 72 Кримінального кодексу Естонії злочин за ст. 333 ПК вважається злочином другої ступені, ст. 334 ПК – злочином першої ступені, ст. 334-1 ПК – злочином третьої ступені (всього за національним законодавством є три ступені в залежності від суспільної небезпеки) [15].

Кримінальним законодавством республіки Польща особу за підробку або перероблення платіжного засобу можуть позбавити волі на термін 25 років (ст. 310 § 1 КК РП). Злочин вважається тяжким (ст. 7 § 1 КК РП) [16].

Відповідальність за підробку платіжних карток в Німеччині передбачена §152a Кримінального кодексу і максимально карається позбавленням волі на 10 років [17].

Підробка, переробка платіжних карток охоплюється складом злочину ст. 177 КК КНР і передбачає кримінальну відповідальність до 5 років позбавлення волі, або арешт та/або штраф від 20 тис до 200 тис юанів. При обтяжуючих кваліфікуючих обставинах – до 10 років позбавлення волі або по життєве позбавлення волі, а також штраф від 50 тис. юанів до 500 тис. юанів або конфіскація майна [18].

В Главі 22 «Злочини в сфері економічної діяльності» Кримінального кодексу Російської Федерації міститься стаття 187, якою встановлено кримінальну відповідальність за виготовлення або збут підроблених кредитних або розрахункових карт і інших платіжних документів із максимальним покаранням до семи років позбавлення волі та штрафом. Відповідно до ст.15 КК РФ ч.2 ст. 187 КК РФ віднесена до категорії тяжких злочинів [19].

В Главі 3 «Злочини і порушення закону проти суспільної довіри» Кримінального кодексу Румунії передбачена ст. 464, якою охоплюються дії із підробки чеканки та інших цінностей із максимальним покаранням – до 20 років позбавлення волі [20].

Статтею 207 КК Республіки Казахстан передбачена кримінальна відповідальність за виготовлення або збут підроблених платіжних карток із максимальним покаранням – до семи років позбавлення волі [21].

Проаналізоване дає підстави стверджувати, що в абсолютній більшості випадків усі злочинні дії із платіжними картками при наявності кваліфікуючих ознак вважаються тяжким злочином і передбачають суворе покарання.

Відповідно до офіційної інформації Генеральної прокуратури України, згідно даних, що містяться в Єдиному звіті про кримінальні правопорушення, за січень–грудень 2015 року обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді – ст. 199 КК України (фальшивомонетництво) – 821 (15 вчинених групою), ст. 200 КК України – 244 (6 вчинених групою); січень–грудень 2014 року – ст. 199 КК України – 670 (33 вчинених групою), ст. 200 КК України – 296 (34 вчинених групою); січень–грудень 2013 року – ст. 199 КК України – 1188 (24 вчинених групою), ст. 200 КК України – 266 (7 вчинених групою) [22].

Ми навмисно поряд із трирічними показниками зареєстрованих злочинів за ст. 200 КК України подали аналогічну інформацію за ст. 199 КК «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів», оскільки вважаємо, що санкції за частинами ст. 200 КК України потребують перегляду у бік збільшення, на зразок ст. 199 КК України. Відповідальність за фальшування грошей була введена після того, як підроблені гроші з'явилися в обігу, в той час, коли безготівкові розрахунки, а тим більше електронні гроші, були взагалі відсутні в природі. Проблема фальшивомонетництва була усвідомлена державами ще в далекому історичному минулому, залишається все ще актуальною. До прикладу, ніколи з моменту запровадження євро у 2002 році в країнах Євросоюзу з обороту не було вилучено стільки фальшивих банкнот, як у 2015 році. За даними Deutsche Welle, загальна їх кількість минулого року становила 899 тисяч. За даними Європейського центрбанку, майже 11 відсотків від цього числа було виявлено поліцією, торговельними підприємствами і банками у Німеччині. В середині Німеччини, кількість підроблених купюр в обігу зросла за 2015 рік на 51 відсоток [23]. Поряд із фальшивомонетництвом проблема злочинних дій із платіжними картками набирає все загрозовіших масштабів і потребує своєчасного реагування правоохоронних органів, зокрема підрозділів кіберполіції, а законодавче підґрунтя для дієвих заходів повинно вже напрацьовуватися та втілюватися державою.

Розглядаючи оперативно-розшуковий аспект досліджуваної проблеми необхідно враховувати, що оперативне документування можливо проводити як в ході оперативно-розшукової діяльності без заведення оперативно-розшукової справи, так і під час оперативної розробки в межах оперативно-розшукової справи, але вже із застосуванням усіх сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова справа заводиться з метою оперативної розробки для попередження тяжких і особливо тяжких злочинів. Оскільки злочинні дії із платіжними картками відносяться до злочинів середньої тяжкості, то дозвіл на оперативну розробку таких осіб в межах оперативно-розшукової справи, як свідчить практика, отримати малоімовірно, тим більше неможливо застосовувати в межах такої розробки оперативно-розшукові заходи.

З часом зникне необхідність у готівкових (паперових) грошах, що вважаються підґрунтям тіньової економіки, і абсолютне місце в світовій, національній системах платежів та розрахунків займуть електронні гроші, а відповідно і їх носії (накопичувачі), зокрема – платіжні картки. Переконані, що підвищення міри відповідальності за злочинні дії із платіжними картками є доречним та цілком на часі соціально обумовленим кроком у протидії зазначеному виду господарських злочинів. Ми умисно не пропонуємо міру відповідальності, залишаємо це для науковців із інших галузей права та науки, але переконані, що, із врахуванням національних масштабів поширення платіжних карток і світової практики застосування кримінального законодавства, злочин повинен класифікуватися як тяжкий, оскільки це дозволить використовувати увесь комплекс наявних сил, засобів та заходів оперативної розшукової діяльності у виявленні, документуванні та припиненні злочинних дій із платіжними картками в межах ст. 200 КК України, що є передумовою для вчинення інших видів злочинів, зокрема шахрайства (ст. 190 КК України).

Настав час для наукової спільноти та правоохоронців розробити та прийняти комплекс заходів правового характеру із посилення кримінальної відповідальності за злочинні дії із платіжними картками, відповідальність за які передбачена ст. 200 КК України. Злочинні дії із платіжними картками в сукупності із кваліфікуючими ознаками повинні класифікуватися як тяжкий

злочин згідно національного кримінального законодавства. В такому випадку положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дозволятимуть правоохоронним органам тимчасове і виняткове обмеження прав і свобод громадян, пов'язане із проведенням оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів, з метою виявлення та припинення злочинних дій із платіжними картками. В свою чергу це сприятиме запобіганню настання суспільно-небезпечних наслідків, зокрема заволодіння коштами фізичних, юридичних осіб та держави в цілому.

References:

1. Afanas'ev A. Ju. (2003) Problemy preduprezhdenija hishhenij denezhnyh sredstv, sovershaemyh s ispol'zovaniem plastikovyh kart i drugih sredstv jelektronnogo dostupa [Problems of the prevention of theft of funds committed with the use of plastic cards and other means of electronic access]. *Rossijskij sledovatel'* [Russian investigator], 2003. No 4. p. 31. (In Russian).
2. Svyatenko A. (2002) Vraty vid kartkovoho shakhraystva v semero bil'shi vid dopustymykh: chas seryozno zaynyatysya systemoyu bezpeky elektronnykh hamantsiv [Losses from card fraud in seven larger than acceptable: time to seriously address the security system of electronic wallets]. *Dzerkalo tyzhnya* [Mirror of the Week]. No40(415). 2002. (In Ukrainian).
3. Kovalevs'ka Ye. S. (2011) Vyhotovlennya ta obih platizhnykh kartok u sviti: etapy rozvytku rynku ta problemy borot'by zi zlochynnistyju [Production and circulation of payment cards in the world: the stages of market development and problems of fighting crime]. *Yurydychna nauka. [Legal science]*. No 2. 2011. pp. 192-199. (In Ukrainian).
4. Ostashevs'ka O. A. (2014) Zarubizhnyy dosvid kryminal'noyi vidpovidal'nosti za nezakonnny diyi z platizhnyimi instrumentamy [Foreign experience of criminal liability for illegal actions with payment instruments]. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu [Scientific Bulletin of Kherson State University]*. 2014, vyp. 3, tom 3 pp. 75-80. (In Ukrainian).
5. Katyukha K.O., Uspalenko V.I. (2012) Analiz stanu ta rozvytok rynku platizhnykh kartok [Analysis and development of payment cards market]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teorii ta praktyky [Economics and Management Engineering industry: problems of theory and practice]*. 2012, No 2(18). (In Ukrainian).
6. Satuev R. S. Shraer D. A., Jas'kova N. Ju. (2000) Jekonomicheskaja prestupnost' v finansovo-kreditnoj sisteme [Economic crime in the financial and credit system]. *Centr jekonomiki i marketinga [Economics and Marketing Center]*, 2000. 272 p. (In Russian).
7. Fayura N. D., Koval' O. M. (2012) Perevahy bankivs'kykh platizhnykh kartok: yikh ryzyky ta nebezpeka [Advantages of bank cards, their risks and danger]. Available at: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Economics/1_108321.doc.htm. (In Ukrainian).
8. Medvedenko O. (2014) Pidstavy dlya kryminalizatsiyi nezakonnnykh diy z platizhnyimi instrumentamy [Reasons for the criminalization of unlawful acts payment instruments]. *Natsyonal'nyy yurydycheskyy zhurnal: teoriya y praktyka [National Law Journal: Theory and Practice]*. pp. 206-209. (In Ukrainian).
9. Web-site NBU (2013-2016) [National Bank of Ukraine]. Available at: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/articl>. (In Ukrainian).
10. Kharchuk M. V. (2016) Analiz masshtabiv ta osnovni napriamy minimizatsii ryzykiv shakhraystva chleniv mizhnarodnykh platizhnykh system [Analysis of the scale and guidelines to minimize the risk of fraud members of international payment systems]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika» [Electronic scientific specialized edition of «Effective Economy»]*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2120>. (In Ukrainian).
11. Criminal code of Georgia. (2016). Available at: www.carim-east.eu/media/legal%20module/natfr/GE_3.2%20CriminalCode_En.pdf. (In English).
12. Uholovnyi kodeks respubliky Moldova. (2016) [The Criminal Code of the Republic of Moldova]: kodeks Nr. 985 ot 18.04.2002. (2016). Available at: <http://lex.justice.md/ru/331268/>. (In Russian).
13. Uholovnyi kodeks respubliky Bolharyia. (2016) [The Criminal Code of the Republic of Bulgaria]. Available at: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-bolgarii/>. (In Russian).
14. Kodeks Estonskoi respubliky ot 06.06.2001 (red. ot 11.06.2008) «Penyentsyarnyy kodeks» (2016) [Code of the Republic of Estonia on 06.06.2001 (ed. From 11.06.2008) «Penal Code» (2016)]. Available at: http://estonia.news-city.info/docs/sistemsw/dok_iegdab/page10.htm. (In Russian).
15. Uholovnyi kodeks Estony (2016) [Estonian Criminal Code]. Available at: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1332&more=1&c=1&tb=1&pb=1#more1332>. (In Russian).
16. Uholovnyi kodeks Respubliky Polsha. (2016) [The Criminal Code of the Republic of Poland]. Available at: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058,100110099,100110168#text>. (In Russian).
17. §152 Geld, Wertzeichen und Wertpapiere eines fremden Währungsgebiets. (2016) [The Criminal Code of the Republic of Germany]. Available at: <http://www.juraforum.de/gesetze/stgb/152-geld-wertzeichen-und-wertpapiere-eines-fremden-waehrungsgebiets>. [In German].

18. Kommentaryy k osoboi chasty UK KNR (2016) [Comments to the special part of the Criminal Code of the People's Republic of China]. *Byznes v Kytae: ynfarmatsyonno-analytycheskyi zhurnal* [Business in China: infarmatsionno-analytical magazine]. Available at: <http://www.asia-business.ru/law/law1/criminalcode/remark/>. (In Russian).

19. Uholovnoe pravo RF: ynfarmatsyonnii portal. (2016) [Criminal Law of the Russian Federation]. Available at: http://www.ug-kodeks.ru/ug/ug-kodeks.ru/ugolovnij_kodeks_-_glava_22.html. (In Russian).

20. Uholovnyi kodeks Rumyny: uholovnye kodeksy myra/ (2016) [The Criminal Code of Romania: the criminal codes of the world]. Available at: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-rumynii/150/>. (In Russian).

21. Uholovnyi kodeks Respublyky Kazakhstan: uholovnye kodeksy myra (2016) [The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: the criminal codes of the world]. Available at: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-respubliki-kazaxstan/128/>. (In Russian).

22. Sait Henarlnoi prokuratury Ukrainy (2016) [Website Generalnoi Prosecutor's Office of Ukraine]. Available at: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#. (In Ukrainian).

23. U Yevrozoni u 2015 rotsi vyiavyly rekordnu kilkist falshyvykh yevro (2015) [In the euro area in 2015 revealed a record number of counterfeit euro]. *Elektronne vydannia hazety Ukrainskapravda* [E-Ukrainian Pravda newspaper]. Available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/01/22/7096338/?attempt=1>. (In Ukrainian).

Оперативно-розыскная обусловленность усиления уголовной ответственности за преступные действия с платежными картами в Украине

Лепеха Олег Михайлович, e-mail: sachno780@mail.ru

Львовский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. В статье рассмотрена оперативно-розыскная обусловленность применения действенных мер правового характера по выявлению, документированию и пресечению преступных действий с платежными картами, которой охватываются ст. 200 УК Украины, путем усиления уголовной ответственности. На основе статистических данных и анализа уголовного законодательства зарубежных стран предлагается законодательно изменить классификацию ст. 200 УК Украины при совокупности квалифицирующих признаков на тяжкое преступление, что позволит использовать субъектами оперативно-розыскной деятельности оперативно-розыскные мероприятия с целью выявления и пресечения преступных действий с платежными картами в рамках ст. 200 УК Украины.

Ключевые слова: платежные карточки, уголовная ответственность, преступные действия с платежными карточками, фальшивомонетничество, оперативно-розыскные мероприятия, оперативно-розыскное дело, оперативное документирование, тяжкое преступление.

Parliamentary Immunity as a Factor of Political Corruption: National Legislation and European Practices, Proposals for Improving

Sergij O. Pavlenko

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: pavlenko0212@gmail.com

Abstract: Adaptation of anti-corruption legislation to EU standards and the desire to overcome public displays of corruption at all levels of government led to the urgent need to reform the anti-corruption legislation and the establishment of appropriate effective on the fight against corruption. A significant positive innovation in the political life of Ukraine became the established cooperation between public authorities and civil society. Despite the progress Ukraine has yet to solve the problem of building an effective system of control over corruption in high places, to solve the issue of deprivation of immunity of deputies and bringing to responsibility for the committed crimes, including corruption. The abolition of parliamentary immunity and citizens and experts polled by the Razumkov recognize one of the most effective means of fighting political corruption. The article deals with the international standards of combating corruption requires "to limit immunity from investigation, prosecution and adjudication of cases related to corruption and to the degree necessary in a democratic society". Analysis of foreign experience indicates that the practice of complete lack of immunity in MP is not typical of most European countries, the appropriateness of the abolition of parliamentary immunity in Ukraine is questionable. About that, given the trends in the development of legislation on immunities number of European countries, the Constitution of Ukraine should be clearly reflected the principle according to which immunity shall not prevent the authorities pre-trial investigation to conduct investigative (detective) action in the event of detention deputy at the scene of the crime.

Keywords: parliamentary immunity, immunity, corruption, European standards, anticorruption legislation.

Актуальність дослідження. Революційні події в державі в 2013-2014, адаптація антикорупційного законодавства до стандартів ЄС та прагнення громадськості подолати корупційні прояви на всіх державних рівнях зумовили нагальну необхідність реформування антикорупційного законодавства та створення відповідних ефективних органів з питань боротьби із корупцією.

Так, в жовтні 2014 року Верховною Радою України було прийнято низку законів щодо боротьби з корупцією, зокрема: Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки»; Закон України «Про запобігання корупції»; Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та ін.

Значним позитивним нововведенням політичного життя України стала налагоджена співпраця між органами державної влади і громадянським суспільством. Незважаючи на успіхи, Україна все ще має розв'язати проблеми побудови дієвої системи контролю над корупцією у вищих ешелонах влади, вирішити питання щодо позбавлення депутатського імунітету і притягнення депутатів до відповідальності за вчинені злочини, зокрема корупційні [1, с. 5].

Звісно, депутатський імунітет не можна вважати проявом політичної корупції, однак за певних умов він перетворюється на корупціогенний чинник. З одного боку, він захищає депутата від переслідувань, зокрема за вчинення корупційних дій, з іншого – відкриває можливість для корупції у процесі надання згоди Парламенту на притягнення депутата до відповідальності (проявів "корпоративної солідарності" або навпаки, "політичної помсти") [2 ; 3].

Зняття депутатської недоторканності вже давно є одним із наріжних каменів дискусії, що точиться як у суспільстві, так і у політичному середовищі. Сторони наводять аргументи як за, так і проти даної ініціативи [4].

Як зазначають окремі дослідники Аркуша Л.І.[5], Мельник М.І.[6], Лунєєв В.В.[7] – чим вище посада корупціонера, тим більше в нього можливостей уникнути покарання або ж знайти своїм злочинам легальне прикриття чи підґрунття. В зв'язку з цим деякі експерти наголошують на спрощення процедури зняття депутатської недоторканності у випадку, якщо депутат щось порушив, і посилити контроль над діяльністю депутатів, зокрема за їх прибутками і витратами [8].

Скасування депутатської недоторканності і громадяни, і експерти, опитані Центром Разумкова, визнають одним з найбільш ефективних засобів боротьби з політичною корупцією [9].

За результатами проведеного дослідження компанії «Омнібус» (Omnibus), встановлено, що найбільш корумпованими в Україні, на думку громадян, є Верховна Рада України (54,2%), Кабінет Міністрів України (44,9%).

Ураховуючи суспільні настрої, Президентом України було винесено на розгляд Верховної Ради України проект «Закону про внесення змін до Конституції України» (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів). Пропоновані Законопроектом зміни до статті 80 Конституції України полягають у скасуванні депутатської недоторканності та процесуального імунітету народних депутатів України [10].

У цьому аспекті слід звернути увагу на той факт, що, дійсно, питання притягнення народних депутатів України до кримінальної відповідальності лише за згодою Верховної Ради України мало б бути вирішене, адже такий імунітет є непропорційним і виходить за межі того, що є необхідним у демократичному суспільстві [11]. Однак законодавець взагалі скасовує процесуальні імунітети народних депутатів України, які існують для їхнього захисту від затримання чи арешту.

Венеціанська Комісія у доповіді щодо обсягу та позбавлення парламентських імунітетів зазначає: «Основним історичним обґрунтуванням наявності правил щодо парламентського процесуального імунітету є захист роботи парламенту як інституту від неналежного тиску з боку виконавчої влади (Короля), включаючи захист від тиску з боку державних прокурорів як частини виконавчої влади. Це обґрунтування також включає захист парламентської опозиції, що зазвичай складає меншість, від неналежного тиску з боку правлячої більшості. Більше того, він захищає членів парламенту від політичного знуцання з боку інших сторін, що може мати місце, наприклад, у формі необґрунтованих звинувачень у вчиненні злочину з боку політичних опонентів» [11].

Міжнародні стандарти протидії корупції вимагають обмеження «імунітету від розслідування, судового переслідування та винесення судового рішення у справах, пов'язаних з корупцією, до рівня, необхідного в демократичному суспільстві» [12].

Важливо зауважити, що практика повного скасування парламентського імунітету від кримінального переслідування загалом не є типовою для більшості країн Європи: вона практикується, зокрема, в країнах з англосаксонською правовою системою (наприклад, Великобританії, де імунітет поширюється лише на арешт в порядку цивільного судочинства). Натомість, у переважній більшості країн Європи інститут парламентського імунітету закріплено на конституційному рівні або в окремих законах.

В більшості європейських країн депутатський імунітет має обмежений характер. Так, в Бельгії, Греції, Люксембурзі, Португалії, Швеції, Фінляндії він поширюється лише на період парламентських сесій, в той час як вчинення злочину у міжсесійний період не захищає депутата від переслідування або застосування тих санкцій, від яких захищає імунітет.

В деяких країнах дія імунітету поширюється лише на час перебування депутата на засіданні парламенту та на час у дорозі до чи з парламенту (Ісландія, Норвегія, Ірландія), причому у разі вчинення у цей період тяжких злочинів (felonies) або державної зради, депутат також не може скористуватись імунітетом.

Дія імунітету у більшості європейських країн не поширюється на випадки *flagrante delicto*, коли депутата затримано або безпосередньо на місці злочину або наступного дня після вчинення злочину. До таких країн належать Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Франція, Чехія, Швеція (у випадку якщо депутат визнав себе винним).

В деяких державах Європи дія депутатського імунітету не поширюється на випадки вчинення певних видів правопорушень: дрібних (малозначущих) правопорушень чи злочинів, які не передбачають позбавлення волі (наприклад, Франція, Люксембург), або злочинів, за вчинення яких встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі на певний строк. Зокрема, у Швеції затримання депутата на місці злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 2 роки, не передбачає можливості користування правом імунітету. Аналогічний підхід застосовується у Фінляндії (вчинення злочину, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком на 6 місяців), Португалії (вчинення злочину, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 і більше років), Хорватії, Сербії, Чорногорії, Македонії, Словенії (у цих країнах дія імунітету не поширюється на випадки затримання на місці вчинення злочинів, за які передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі строком на 5 років і більше).

Протягом 1990-х років до законодавства низки європейських країн було внесено ряд змін, які передбачають можливість проведення слідчих дій у кримінальних справах проти членів парламенту без попередньої згоди парламенту (або палати, членом якої є депутат). До країн, де імунітет не

захищає депутата від проведення слідчих дій, належать, зокрема, Бельгія, Греція, Фінляндія, Франція, Португалія.

Процедура ініціювання зняття депутатського імунітету та процедура прийняття рішення про зняття імунітету у різних європейських країнах визначається по-різному. Спільним є те, що кінцеве рішення приймається парламентом більшістю голосів; у більшості випадків – на підставі рекомендацій профільного парламентського комітету. Ініціатива зняття імунітету може виходити від різних суб'єктів – Генерального прокурора, Міністерства юстиції (Данія, Люксембург, Франція, Німеччина), Голови Верховного Суду (Іспанія) тощо, проте в деяких країнах право безпосереднього звернення до парламенту мають органи та посадові особи, що проводять слідство (Фінляндія) [13, с. 5-6].

Підсумовуючи викладене доходимо висновку, що практика повної відсутності імунітету у члена парламенту не є типовою для більшості європейських країн, доцільність скасування депутатського імунітету в Україні є сумнівною. Однак з урахуванням тенденцій розвитку законодавства щодо імунітетів низки європейських країн, в Конституції України має бути чітко відображений принцип, у відповідності до якого депутатський імунітет не повинен перешкоджати органам досудового розслідування проводити слідчі (розшукові) дії у випадку затримання депутата на місці вчинення злочину [13]. Крім того, у світлі рекомендацій ГРЕКО та європейської практики недоцільним є і збереження за депутатами імунітету від притягнення до кримінальної відповідальності.

References:

1. Kokhan H. V. (2013) *Yavyshche politychnoi koruptsii: teoretyko-metodolohichniy analiz : monohrafiia* [The phenomenon of political corruption: theoretical and methodological analysis: monograph]. Kiev: NISD, 2013. 232 p. (In Ukraine)
2. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1999) [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Pro nadannia zghody na prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti ta aresht narodnoho deputata Ukrainy Lazarenka P.I.* [On giving consent to criminal prosecution and arrest of MP Ukraine Lazarenko P.I.]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Supreme Council of Ukraine]. 1999. №8. P. 64. (In Ukraine)
3. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy* (2000) [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Pro nadannia zghody na prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti ta aresht narodnoho deputata Ukrainy Agafonov M.I.* [On giving consent to criminal prosecution and arrest of MP Ukraine Agafonov M.I.]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Supreme Council of Ukraine]. 2000. №38. P. 325. (In Ukraine)
4. *Yevropeiska pravda. Nedotorkanist po-yevropeisky. Mizh dyktaturoiu ta zlovzhyvanniamy* [European truth. Immunity Europeans. Between dictatorship and abuse]. *Elektronnyi resurs* [Electronic resource]. *Rezhym dostupu* [Access mode]: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/02/7/7030533/>. (In Ukraine)
5. Arkusha L.I. (2002) *Osnovy metodyky vyivlennia i rozsliduvannia orhanizovanoi zlochyynnoi diialnosti pry naiavnosti korumpovanykh zviazkiv* [Basic methods of detection and investigation of organized crime in the presence of corrupt ties]. *Avtoreferat kandydata yurydychnykh nauk, spetsialnist: 12.00.09 - kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist* [Abstract candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; forensics; Operational Activities]. Kharkiv: 2002. – 177 p. (In Ukraine)
6. Melnyk M.I. (2004) *Koruptsiia – koroziiia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii)*. *Monohrafiia* [Corruption - erosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures). Monograph.]. Kiev: 2004. – 400 p. (In Ukraine)
7. Lunev V.V. (2001) *Pravovoe regulirovanie obschestvennykh otnosheniy – vazhnyi faktor preduprezhdeniya organizovannoy i korruptsionnoy prestupnosti (teziyi doklada)* [Legal regulation of social relations - an important factor in the prevention of organized crime and corruption (abstracts)]. *Gosudarstvo i pravo* [State and law]. . 2001. №5. P. 106-112. (In Russian)
8. *Ekspert nazval glavnyie ugrozyi otmenyi deputatskoy neprikosnovennosti* [Experts have called the main threats the abolition of parliamentary immunity]. *Elektronnyi resurs* [Electronic resource]. *Rezhym dostupu* [Access mode]: <http://corruption.net/novini/item/15350-ekspert-nazval-samyie-glavnyieugrozyi-otmenyi-deputatskoj-neprikosnovennosti>. (05.02.2015). (In Russian)
9. Tsentr Razumkova (2015) *Rezultaty ekspertnykh ta zahalnonatsionalnykh opytuvan* [Result ekspertnih that zagalnonatsionalnih opytuvan]. *Natsionalna bezpeka i oborona* [Natsionalna bezpeka defense]. *Elektronnyi resurs* [Electronic resource]. *Rezhym dostupu* [Access mode]: http://www.uceps.org/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr_1.pdf. (In Ukraine)

10. *Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo nedotorkannosti narodnykh deputativ Ukrainy ta suddiv)"* [the explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the immunity of deputies of Ukraine and judges)"]. (In Ukraine)

11. Report on the scope and lifting of parliamentary immunities adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21-22 March 2014) CDL-AD (2014) 011-e, p. 8, par. 39. (In English)

12. Resolution (97) 24 of the Committee of Ministers of the Council of Europe On the twenty guiding principles for the fight against corruption. (Adopted by the Committee of Ministers on 6 November 1997 at the 101st session of the Committee of Ministers). – Official website of the Council of Europe. (In English)

13. *Pidtrymka nalezhnoho uriaduvannia: proekt protydii koruptsii v Ukraini. Tekhnichniy dokument – ekspertnyi vysnovok shchodo imunitetiv obranykh osib ta koruptsii: natsionalne zakonodavstvo, yevropeiska praktyka, propozytsii shchodo udoskonalennia* [Support to good governance: Project against corruption in Ukraine. Technical paper - expert opinion on the immunities of elected officials and corruption: national legislation and European practices, proposals for improving]. *Elektronnyi resurs* [Electronic resource]. *Rezhym dostupu* [Access mode]: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/UPAC/Technical%20papers/UA/344-UPAC-TP-Immunities-ALI-June2008-Ukr.pdf>. (In Ukraine)

Депутатский иммунитет как фактор политической коррупции: национальное законодательство, европейская практика, предложения по совершенствованию

Павленко Сергей Алексеевич, e-mail: pavlenko0212@gmail.com

Национальная академия внутренних дел, Украина

Аннотация: Адаптация антикоррупционного законодательства к стандартам ЕС и стремление общественности преодолеть коррупционные проявления на всех государственных уровнях обусловили настоятельную необходимость реформирования антикоррупционного законодательства и создания соответствующих эффективных органов по вопросам борьбы с коррупцией. Значительным положительным нововведением политической жизни Украины стало сотрудничество между органами государственной власти и гражданским обществом. Несмотря на успехи, Украина все еще должна решить проблемы построения эффективной системы контроля за коррупцией в высших эшелонах власти, решить вопрос о лишении депутатского иммунитета и привлечение депутатов к ответственности за совершенные преступления, в том числе коррупционные. Отмену депутатской неприкосновенности и граждане, и эксперты, опрошенные Центром Разумкова, признают одним из самых эффективных средств борьбы с политической коррупцией. В статье рассмотрены международные стандарты противодействия коррупции, которые требуют ограничения "иммунитета от расследования, судебного преследования и вынесения судебного решения по делам, связанным с коррупцией, до уровня, необходимого в демократическом обществе". Анализ зарубежного опыта свидетельствует о том, что практика полного отсутствия иммунитета у члена парламента не является типичной для большинства европейских стран, целесообразность отмены депутатского иммунитета в Украине сомнительна. С учетом тенденций развития законодательства о иммунитетах ряда европейских стран, в Конституции Украины должен быть четко отражен принцип, в соответствии с которым депутатский иммунитет не должен препятствовать органам досудебного расследования проводить следственные (розыскные) действия в случае задержания депутата на месте совершения преступления.

Ключевые слова: депутатская неприкосновенность, иммунитет, коррупция, европейские стандарты, антикоррупционное законодательство.

Evaluation of Interregional Cooperation Indexes in Ukraine

I. A. Popova

Institute of Economic and Legal Research of NAN of Ukraine, Ukraine

e-mail: zablodin@yandex.ru

D.V. Zablodska

Institute of Economic and Legal Research of NAS in Ukraine, Ukraine

e-mail: zablodin@yandex.ru

Abstract: In the article the groups in relation to approaches of estimation and analysis of interregional collaboration are formed. Certainly the directions and criteria of interregional collaboration estimation are marked and the evaluation after these directions is conducted. As a result of conducted complex analysis of indexes proper system the Ukraine's regions are divided on the leaders and outsiders on the terms of assistance development of regional collaboration.

Keywords: estimation, indexes, criteria, interregional collaboration, analysis, directions, region.

Постановка проблеми. Розвиток міжрегіонального співробітництва є одним з пріоритетних напрямів регіональної економічної політики. В сучасних умовах, коли відбувається посилення міжрегіональної конкуренції, як у внутрішньому так і у зовнішньому середовищі, виникає проблема з прийняття обґрунтованих рішень щодо регулювання міжрегіональної взаємодії. Слід зазначити, що саме співпраця між регіонами складає основу практичного діалогу між країнами Європейського Союзу, Молдовою, Румунією іншими країнами та Україною, а ефективність міжрегіональних стосунків значно залежить від здатності шукати та використовувати інформацію з проблем активізації міжрегіонального співробітництва, оскільки в Україні воно малоефективне. Це обумовлено відсутністю обґрунтованих підходів до методики оцінки міжрегіонального співробітництва, формування та використання якої дозволить визначати проблеми та пріоритетні напрями його розвитку. На цій підставі, дослідження та систематизація існуючих підходів до оцінки міжрегіональної співпраці є вельми актуальними.

Аналіз досліджень. Розглядаючи підходи до оцінки та аналізу міжрегіонального співробітництва, слід зазначити, що існує безліч підходів, які було зведено у групи. Так, представники першої групи, розглядали співпрацю на прикордонних територіях. Серед показників оцінки вони виділяли наступні: інвестиційний, інноваційний, соціальний, підприємницький, екологічний, інфраструктурний потенціал, а також наявність транспортних коридорів та рівень їх завантаженості [1-2]. Але зазначений підхід потребує деякої модернізації показників, для оцінки співпраці між регіонами всередині країни.

Представники вчених другої групи також характеризують інтеграційні процеси в цілому. Деякі характеризують глибину взаємопроникнення національних відтворювальних процесів – квоти, коефіцієнти концентрації зовнішньоекономічних зв'язків, а інші – рівень відкритості економіки (ефективність торгівлі окремими товарами, рівень виробничого потенціалу регіону, ефективність використання окремих видів ресурсів) [3-4]. Дуже велике коло економічних явищ охоплюють інтеграційні зв'язки, на цій підставі означені показники слід згрупувати за наступними групами: торгово-виробничі; експортно-імпортні, соціально-економічні, науково-технічні, галузеві, трудові.

Серед вчених-представників третьої групи слід виділити Боярко І., Мікулу Н., Терещенко Т. Мікула Н. зазначила, що оцінити транскордонну співпрацю можливо лише непрямими методами. До показників оцінки за даним методом віднесено наступні: показники прикордонної торгівлі, взаємної зовнішньої торгівлі та інвестиційної діяльності; обсяги фінансової підтримки з міжнародних фондів та структур, суспільні ефекти від реалізації заходів та транскордонних проектів; якість життя мешканців прикордоння, а також темпи їх зростання у порівнянні з іншими регіонами та середніми по Україні [5].

Більш комплексною методикою є методика запропонована Терещенко Т.В., яка побудована на принципі багаторівневості, що дозволяє оцінити розвиток транскордонного співробітництва на мікро- (оцінка результатів реалізації конкретних проектів, програм, заходів транскордонного співробітництва в залежності від сфери діяльності), мезо- (на даному етапі відбувається збір та

зведення у єдиний масив інформації про результати реалізації проектів, в якості показників використовуються наступні: економічні, соціальні, екологічні, інфраструктурні, культурно-освітні, тобто ті які характеризують якість реалізації проектів та програм) та макрорівнях (передбачає проведення сукупної оцінки транскордонного співробітництва прикордонних регіонів у цілому у державі, для прийняття рішень щодо подальшого розвитку цього виду співпраці) [6].

Таким чином, представники третьої групи запропонували «проектний» підхід, суть якого полягає в оцінці ефективності міжрегіональних зв'язків, з використанням системи показників, які характеризують різні форми та напрями міжрегіональних економічних та соціальних взаємодій, що відображаються в проектах чи програмах співробітництва. Такий підхід дозволяє враховувати комплекс спільно розроблених проектів, та визначити, на скільки регіони спільно приймають рішення в тій чи іншій сфері діяльності. [7]. Однак оцінити міжрегіональне співробітництво за даним підходом є дуже складним, оскільки відсутня в статистиці інформація про показники, які характеризують проектний регіональний менеджмент. Незважаючи на значний вклад вчених у розвиток питань оцінки транскордонного (міжрегіонального) співробітництва, необхідно зосередитися на виборі методів та системи показників оцінки міжрегіонального співробітництва.

Мета статті полягає у визначенні та оцінці показників міжрегіонального співробітництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції світової політики і міжнародних відносин перетворюють старі схеми встановлення міжрегіональних (транскордонних) контактів в малоефективні і спонукають держави постійно їх удосконалювати. Тому комплексний підхід до вивчення сутності та оцінки ефективності міжрегіонального (транскордонного) співробітництва з точки зору сучасної політичної науки дозволить представити картину динаміки міжрегіональних (транскордонних) зв'язків України та встановити проблеми такого виду співробітництва з метою розробки найбільш дієвих рішень щодо вдосконалення такого виду співробітництва. Тому в роботі було проведено дослідження за такими напрямками: економічний, соціальний, демографічний, організаційний, природно-географічний, екологічний. Ці напрями, які комплексно характеризують соціально-економічне становище регіону. Також сформована група показників, дає можливість розрахувати інтеграційні можливості регіонів, оцінити наявний рівень співробітництва та резерви для подальшого поглиблення співпраці між регіонами.

Економічний напрям включає п'ять критеріїв. Одним з критеріїв економічного напрямку є оцінка розвитку виробничої сфери кожного регіону України. До даного критерію відносимо наступні показники: валовий регіональний продукт на душу населення, інвестиції в основний капітал на душу населення, сальдо чистого експорту, індекс промислової продукції, рентабельність операційної діяльності, обсяг виробленої продукції за галузями.

Оцінка валового внутрішнього продукту на душу населення є базовим показником, який використовують для оцінки реалізації будь-яких програм та проектів, які були реалізовані в регіоні. Результати оцінки валового регіонального продукту довели, що є регіони де даний показник прогресивно зростає, до цих регіонів відноситься: Івано-Франківська (62,4%), Кіровоградська (60,7), Львівська (52%) та Вінницька (53,4%) області та місто Київ (58,9%). За період що аналізується у трьох регіонах зростання ВРП нижче 30% - Донецька (27,9%), Одеська (29,5%), Запорізька (27,2%). На Донецьку, Дніпропетровську, Харківську області та м. Київ припадає 47% усього валового регіонального продукту в Україні. У 2011-2012 роках за значною кількістю регіонів спостерігається падіння показника. У 2013 році незначне зниження зареєстровано у Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській та Луганській областях.

Наступним показником, що характеризує розвиток виробничої сфери є сальдо чистого експорту (табл. 1).

Позитивні тенденції за даним показником спостерігаються у Житомирській, Запорізькій та Кіровоградській областях. Значними експортерами України є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Полтавська області, а імпортерами – м. Київ, Київська, Львівська, Закарпатська області. Як видно з таблиці 1 сім регіонів отримали негативний рейтинг, що створює залежність даних регіонів від закордонних поставок та погіршує платіжний баланс України. Значна кількість показників оцінки розвитку виробничої сфери відсутня, що ускладнює проведення цього сектору показників міжрегіонального співробітництва. Так, значна їх кількість є неофіційними статистичними даними й потребує додаткових розрахунків та досліджень експертів. На відміну від відсутніх, обсяг виробленої промислової продукції є одним з найбільш поширених та оцінюваних показників, бо відображає результат роботи окремих галузей господарювання. Так, до регіонів, що мають сприятливий клімат міжрегіонального співробітництва відноситься Вінницька, Житомирська, Миколаївська, Одеська та

Тернопільська області, тоді як до несприятливих - Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Полтавська, Черкаська, Чернівецька області. Падіння показника по Донецькій та Луганській областях обумовлено бойовими діями на цих територіях, а падіння по Дніпропетровській та іншим регіонам є неблагополучними з точки зору розвитку промисловості й досить поганою рисою.

Таблиця 1

Сальдо чистого експорту за регіонами за 2010-2014 роки, млн. грн

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014	Рейтинг	
						2010	2014
Україна	-9337	-14214	-15887,2	-13666,1	-468,2	2010	2014
Вінницька	221,6	277,1	154,9	183,1	314	9	9
Волинська	-136,7	-413,2	-409,4	-460,2	-80	17	20
Дніпропетровська	2622,7	3646	3553,9	4437,6	4149,7	2	2
Донецька	10057,2	12574,8	10082,8	8354	6285,2	1	1
Житомирська	-34,4	55,4	165,5	221,9	378,4	13	8
Закарпатська	-192	-600,3	-623,8	-762,5	-351,5	20	21
Запорізька	1837,3	1880,2	1963,9	1918,5	2159,5	4	3
Івано-Франківська	-144,4	-126,3	-162,2	-106,6	6	18	18
Київська	-1716,2	-2564,1	-2808,6	-2762,5	-1904,6	23	24
Кіровоградська	149,3	216,5	347	614,3	619	11	7
Луганська	2205,4	4761,8	2204,2	1693,7	888,5	3	6
Львівська	-1054,1	-2000,4	-2030,8	-1365	-1167	22	23
Миколаївська	731	612,9	1475,2	1245,2	1207,9	6	4
Одеська	-1835,9	-1604,3	-2500,6	-1810,3	-527,7	24	22
Полтавська	1153,5	2223,9	2081,7	1543	1012,9	5	5
Рівненська	-41,6	112,1	44,8	154,5	190,6	14	10
Сумська	276,6	203,3	443,3	279	183,5	8	11
Тернопільська	-78,4	-82,7	-100,1	15,4	55,5	16	16
Харківська	-401	-431,5	-716,2	-292,7	-64,4	21	19
Херсонська	186,8	100,7	120,9	94,5	173,9	10	12
Хмельницька	-170,2	-161	-104,3	4,7	159,4	19	15
Черкаська	294,3	549,5	430,6	273,5	167,3	7	14
Чернівецька	-9,1	-26,4	-50,2	-32,8	17,7	12	17
Чернігівська	-55,9	-143,8	-2,3	-30,9	171,9	15	13
м. Київ	-9444	-13713,7	-13344,6	-14340,7	-8706,2	25	25

Наступним показником є рентабельність операційної діяльності підприємств. Як стимулятор міжрегіонального співробітництва він відображає ступінь середньої ефективності бізнесу у відповідних регіонах, яка може зацікавити, чи навпаки, відвернути потенційних учасників до співпраці. За отриманими результатами було виявлено регіони аутсайтери – Волинська, Донецька, Луганська, Рівненська. Найбільш сприятливий клімат за цим показником створили: Запорізька, Львівська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська області. Проаналізувавши розвиток виробничої сфери, як один з критеріїв економічного розвитку, слід зазначити, що найбільш привабливими є Запорізька, Дніпропетровська, Полтавська, Вінницька та Миколаївська області, аутсайдерами є – Чернівецька, Волинська, Черкаська, Луганська, Закарпатська області.

Наступним критерієм оцінки економічної складової є матеріальна структура виробництва і його загальний склад. Даний критерій включає наступні показники: обсяг реалізованої промислової та сільськогосподарської продукції, обсяг виконаних будівельних робіт, капітальні вкладення на душу населення, галузева та територіальна структура капітальних вкладень, товарна та територіальна структура міжрегіонального ввозу/вивозу товарів та послуг. Як зазначалося раніше обсяг виробництва та реалізації продукції є найбільш поширеними та оцінюваними показниками, оскільки характеризують результати роботи окремих галузей промисловості. Обсяг реалізованої продукції – це один з найважливіших стимуляторів міжрегіонального співробітництва та індикатор розвитку. Чим більше буде збільшуватися цей показник, тим більш привабливим будуть перспективи співпраці з суб'єктами господарювання, що розташовані на даній території.

Таблиця 2

Обсяг реалізованої промислової продукції на душу населення, грн. та питома вага регіонів в загальному обсязі реалізованої продукції, % за 2010-2014 роки

Регіони	грн.					%				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	23236	29140,3	30806,3	29111,14	32358,8	100	100	100	100	100
Вінницька	11002	12825,5	13856,3	15759,4	17931,9	1,7	1,6	1,6	1,9	2,4
Волинська	7837,2	10109,8	11010,8	9766,4	12441,9	0,8	0,8	0,8	0,8	1,1
Дніпропетровська	49760,4	60255,9	66057	66108,7	73301,7	15,6	15,1	15,7	16,1	20,1
Донецька	45756,3	60544,6	55418,9	47329,4	42026,5	19,1	20,1	17,3	16,3	15,1
Житомирська	9397,5	11253,6	12893,3	12999,5	14794,7	1,1	1,1	1,2	1,2	1,5
Закарпатська	5681,1	7098,5	7936,7	7984,6	8588,0	0,7	0,7	0,7	0,7	0,9
Запорізька	37042,7	45368	46215,7	44403,7	53549,0	6,3	6,1	5,9	5,8	7,9
Івано-Франківська	10025,5	17528	18312,4	15928,2	16881,5	1,3	1,8	1,8	1,6	1,9
Київська	22296,3	26482,3	28258,6	32319,9	28024,2	3,6	3,4	3,5	4,1	4
Кіровоградська	9710,1	11972,1	19554,5	0,0	17851,9	0,9	0,9	1,1	1,3	1,5
Луганська	32137,5	42851,2	37273,2	32197,6	20779,3	6,9	7,3	6	5,4	3,9
Львівська	10072	12738,6	13756,7	13639,8	14217,0	2,4	2,4	2,5	2,5	3
Миколаївська	15751,8	18627,6	20564,1	19373,4	22090,4	1,8	1,7	1,7	1,7	2,1
Одеська	13045,2	11443,5	11994	11574,2	14087,5	2,9	2,1	2	2,2	2,5
Полтавська	39723,9	49053,6	54873,4	49035,8	59841,8	5,6	5,5	5,8	5,3	6,6
Рівненська	10774,5	13179,7	10589	13552,1	15499,1	1,2	1,1	0,9	1,2	1,5
Сумська	12636	20331	21893,9	21166,6	22526,7	1,4	1,8	1,8	1,8	2,1
Тернопільська	5034,2	7495,1	7180,6	7569,7	8830,0	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8
Харківська	18955,4	23142,5	28353	28605,9	30598,5	4,9	4,8	5,5	5,8	6,1
Херсонська	8773,8	10110,1	9508,7	10145,6	11328,1	0,9	0,8	0,7	0,8	1,1
Хмельницька	8874,6	11367,4	12648,4	13429,6	15348,1	1,1	1,1	1,2	1,3	1,5
Черкаська	18480,3	22493,8	25661,8	24391,22	27447,97	2,2	2,2	2,3	2,2	2,9
Чернівецька	3530,3	4495,3	4537,1	4512,603	4897,162	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Чернігівська	11008,7	13948,8	17921,6	17594,02	20710,24	1,1	1,1	1,4	1,4	1,4

Найбільший обсяг реалізованої промислової продукції (табл. 2) спостерігається у Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій областях. Аналізуючи питому вагу регіонів у обсязі реалізованої промислової продукції слід зазначити, що постійно зростаючими темпами відрізняються Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська області. Серед найменш привабливих регіонів за цим показником є Луганський та Одеський. За показником обсягу реалізації сільськогосподарської продукції найкращі позиції займає Полтавська, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Одеська, Сумська, Хмельницька та Чернігівська області. Значне скорочення обсягу реалізації спостерігається у Волинській, Донецькій та Черкаській областях. Найбільшу питому вагу у реалізації сільськогосподарської продукції займають Київська, Вінницька, Кіровоградська, Полтавська та Харківська області, аутсайдерами є – Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька та Закарпатська області.

Результати оцінки обсягу будівельних робіт довели, що поступове зростання даного показника спостерігається у Одеській, Сумській та Хмельницькій областях. Значне скорочення – у Луганській, Волинській, Миколаївській областях. За відсутністю даних оцінити Донецький регіон за показником є не можливим. м. Київ, Полтавська, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області мають найбільші обсяги будівництва ніж інші регіони, що сприяє залученню додаткових фінансових коштів для розвитку міжрегіональної інфраструктури даних регіонів.

Наступним показником, який характеризує матеріальну структуру виробництва та його загальний склад є капітальні інвестиції на одну особу. Основний обсяг капітальних інвестицій у 2010 році приходився на м. Київ, Дніпропетровську, Донецьку, Київську та Одеську області. Однак, в результаті проведення АТО позиції Донецької області погіршилися. Значне зростання обсягу капітальних інвестицій спостерігається у Вінницькій (60%), Волинській (91,8%), Івано-Франківській (56,2%), Київській (73,4%), Кіровоградській (47%), Полтавській (40,4%), Рівненській (44,8%), Хмельницькій (38,4%) областях. Значне скорочення обсягу інвестицій відбулося у Миколаївській (14,7%), Донецькій (12,3%), Запорізькій (11,7%), Луганській (7,5%), Одеській (3,7%), Чернівецькій (1,6%) та у Харківській (0,4%) областях. Також, можна стверджувати, що не один з регіонів не може похизуватися постійно зростаючими темпами росту інвестицій. Однак, ситуація є не настільки поганою, щоб можна було б визначити регіони з постійно негативним трендом, тобто несприятливим кліматом. Характеризуючи матеріальну структуру виробництва та його загальний склад слід зазначити, що найбільш привабливими регіонами для розвитку міжрегіонального співробітництва є Полтавська, Дніпропетровська, Одеська,

Вінницька, Харківська, Київська області. Найменш привабливими є Чернівецький, Херсонський, Луганський, Донецький, Закарпатський регіони.

Наступним критерієм економічного напрямку є використання трудових ресурсів. Даний критерій включає наступні показники: середні витрати робочого часу в промисловості та в інших галузях народного господарства на одного працівника, середньооблікова кількість штатних працівників, сальдо трудової міграції економічно-активного населення, кількість прибулих до регіону, кількість осіб, які виїхали з регіону. Аналіз показників використання трудових ресурсів неможливий без дослідження змін кількості працюючих. Збільшення кількості найманих працівників свідчить про відкриття нових підприємств або розширення діючих, що сприяє розвитку інтеграційних процесів. З іншого боку, скорочення чисельності робітників, може бути позитивним явищем. Наприклад, коли в результаті проведення успішної модернізації виробництв заплановано скорочення обслуговуючого персоналу. Також слід зазначити, що в розвиненому регіоні, зі сприятливим кліматом, вивільнені робітники можуть знайти роботу чи відкрити власний бізнес, таким чином, можна стверджувати, що зростання середньооблікової чисельності працівників є стимулюючою тенденцією. По всій країні за п'ять років спостерігалась тенденція скорочення чисельності найманих працівників та кількість періодів прискорення падіння по всіх регіонах майже однакова. В середньому по Україні чисельність скоротилася на 17%. За період з 2010 по 2014 рр. найбільша кількість робітників вивільнилася з Луганського (73%), Донецького (28%), Чернігівського (26%), Сумського (25%) регіону. Темпом скороченням робочих місць меншим ніж в середньому по Україні, вирізнялись Дніпропетровська, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська та Чернівецька області.

Одним із проявів глобалізаційних процесів в Україні є міжнародна міграція робочої сили. Дедалі більшого поширення і значення набуває переміщення людських ресурсів, зумовлене соціально-економічними, військовими, етнічними, релігійними та зовнішньоекономічними чинниками [8]. Певне уявлення про масштаби трудової міграції дають дані прикордонної статистики в комбінації з результатами соціологічних опитувань міжнародних пасажирів у пунктах перетину кордону, які засвідчують, що з метою працевлаштування і торгового бізнесу здійснюються відповідно близько 4% і понад 16% виїздів на західному кордоні, 14% і 25% – на східному. За даними соціопитування Інституту соціології НАН України, найбільший досвід роботи за кордоном у жителів західних областей – 36,8%, або більш ніж кожна третя родина, мешканці центрального й східного регіонів – 26,4% й 21,4% відповідно, жителі південних областей – 15,4%. Головними країнами-реципієнтами української робочої сили є Російська Федерація (2 млн чол.), Польща (1 млн чол.), Італія (0,5 млн чол.), Греція (0,35 млн чол.), Португалія (0,2 млн чол.), на Чехію, Іспанію, Німеччину та США припадає 130 тис. чол. та ін. Серед негативних наслідків трудової міграції варто назвати тимчасову втрату державою певної частини трудового потенціалу, а мігрантами – професійних навичок за здобутою освітою, оскільки за кордоном вони переважно виконують некваліфіковану роботу. Міграція у 2013 році у порівнянні із 2010 роком у межах України в загальному потоку збільшилась на 122,5. Зовнішня міграція теж збільшилась у 2013 році у порівнянні із 2010 роком на 6,6. Жителі приміських районів їдуть на роботу до столиці, а їх місця заповнюють жителі віддалених регіонів, таким чином відбувається переміщення робочої сили. У 2014 році найбільше від'ємне значення приросту за рахунок внутрішніх міграцій має Донецька область (-10677 осіб) та Луганська (-8120 осіб). У першу чергу, це пов'язано із ситуацією на Сході України. Проте, ситуація що склалася, потребує виважених рушень з боку держави щодо подолання негативних явищ, працевлаштування безробітного населення, яке вимушено було переміститися із окупованої території у інші регіони країни. Найбільше позитивне сальдо міграції має Київська (11120 осіб), Харківська (8261 особу) та Одеська (4639 осіб) області. Розглянувши міграційне сальдо за регіонами, слід зазначити, що тільки в Київській області та м. Київ спостерігається постійний приток робочої сили. Позитивне сальдо мають Харківська, Івано-Франківська, Одеська, Чернівецька області. Аутсайдерами за цим показником є Донецька, Луганська, Херсонська, Кіровоградська, Закарпатська області. Розглянувши міжрегіональну міграцію у 2013 році з'ясувалося, що основними регіонами прибуття робочої сили в межах країни є м. Київ (48707 чол.), Київська (25281 чол.), Дніпропетровська (12950 чол.), Одеська (11139 чол.) та Харківська (17689 чол.) області. Так, серед основних регіонів мігрантів виділяється до м. Київ (Кіровоградський (8869), Закарпатський (3540), Чернівецький (3762), Вилінський (2548)); до Київської області (Черкаський (1602), Чернігівський (1142), Житомирський (1353)); до Дніпропетровської (Запорізький (2082), Донецький (1519), Харківський (1263)); до Одеської (Вінницький (1327), Кіровоградський (789), Миколаївський (1635), Херсонський (726)); до Харківської (Житомирський (3549), Львівський (2800), Рівненський (1959), Тернопільський (1417), Донецький (1504)).

Проаналізувати наступний критерій рівень бюджетного фінансування регіону є неможливим, оскільки це конфіденціальна інформація. Критерій порушення оптимальності співвідношення різних видів капіталу включає наступні показники: прямі іноземні інвестиції на одну особу, питому вагу кожного капіталу в економіці регіону, середню заробітну плату в системі промислового, банківського й торгового капіталу тощо. Результати аналізу прямих іноземних інвестицій на душу населення довели, що тільки в двох регіонах спостерігається підвищення у Вінницькому та Івано-Франківському. За період з 2010 по 2014 роки обсяг прямих іноземних інвестицій на душу населення в цих регіонах збільшився відповідно на 53% та 80%. Найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій зафіксовано у м. Київ, Дніпропетровській, Київській, Івано-Франківській, Полтавській областях, а найменший у Тернопільському, Чернігівському та Чернівецькому регіонах. У 2013 році майже за всіма регіонами спостерігається скорочення даного показника. Найбільше обсяг іноземних інвестицій на душу населення скоротився в Запорізькій (5%), Сумській (23,7%), Харківській (36,1%). Також слід зазначити, що Дніпропетровський, Зароріжський, Одеський та Харківський регіони вкладають іноземні інвестиції в інші регіони. Результати дослідження середньої заробітної плати за регіонами довели, що середня заробітна плата за всіма регіонами збільшується, найбільший рівень заробітних плат в Донецькому, Дніпропетровському, Київському, Запорізькому регіонах, а найнижчий у Тернопільському, Чернігівському, Чернівецькому, Херсонському регіонах. Найбільша заробітна плата в промисловості спостерігається в Донецькому та Дніпропетровському регіонах, а найнижча у Тернопільському, найбільша в торгівлі – в Київському регіоні, а найменша у Волинському, у фінансовій сфері найвища у Харківському регіоні, а найменша у Чернігівському.

Таким чином, можна зробити висновок, що вибірка за економічним напрямом не є однорідною, однак дозволяє поділити регіони на групи щодо сприятливості умов та інтенсивності розвитку міжрегіонального співробітництва. Для наочності сприйняття результатів та розуміння сутності поділу регіонів зведемо формування рейтингу в таблицю (табл. 3). Отже, всі регіони за економічним напрямом розділено на три групи щодо сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва та впливу його результатів на рівень життя населення. Результати довели, що серед найбільш привабливих регіонів є Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Полтавська, Харківська області, а найменший вплив на розвиток міжрегіонального співробітництва роблять Волинська, Рівненська, Донецька, Луганська та Чернівецька області.

Таблиця 3

Рейтинг регіонів за економічним напрямом у сприянні міжрегіональному співробітництву

<i>Регіони</i>	<i>ВРП</i>	<i>ВРП на одну особу</i>	<i>Сальдо чистого експорту</i>	<i>Індекс промислової продукції</i>	<i>Обсяг реалізованої пром. продукції</i>
Вінницька	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Волинська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Дніпропетровська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Не сприяє	Сприяє
Донецька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Житомирська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Закарпатська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Запорізька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Івано-Франківська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Київська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Кіровоградська	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Луганська	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Львівська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Миколаївська	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Одеська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Полтавська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Не сприяє	Сприяє
Рівненська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Сумська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Тернопільська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Харківська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Херсонська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Хмельницька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Черкаська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Чернівецька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Чернігівська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє

Продовження табл. 3.

<i>Регіони</i>	<i>Обсяг реалізованої є/з продукції</i>	<i>Обсяг будівельних робіт</i>	<i>Заробітна плата</i>	<i>Рентабельність</i>
Вінницька	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Волинська	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Дніпропетровська	Умовно-сприяє	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Донецька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Житомирська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Закарпатська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Запорізька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Сприяє
Івано-Франківська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Київська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Кіровоградська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Луганська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Львівська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Миколаївська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Одеська	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Полтавська	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Рівненська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Сумська	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Тернопільська	Сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє
Харківська	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Херсонська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Хмельницька	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Черкаська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Чернівецька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Чернігівська	Сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє

Продовження табл. 3.

<i>Регіони</i>	<i>Середньооблік. кіл-ть робіт-ків</i>	<i>Капітальні інвестиції</i>	<i>Прямі іноземні інвестиції</i>	<i>Міграційний приріст</i>	<i>Загальний рейтинг</i>
Вінницька	Умовно-сприяє	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Волинська	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Дніпропетровська	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Донецька	Не сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Житомирська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Закарпатська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Запорізька	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Івано-Франківська	Умовно-сприяє	Сприяє	Сприяє	Сприяє	Сприяє
Київська	Сприяє	Сприяє	Сприяє	Сприяє	Сприяє
Кіровоградська	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє
Луганська	Не сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Львівська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Миколаївська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Одеська	Сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє
Полтавська	Сприяє	Сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Рівненська	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Сумська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Тернопільська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Харківська	Умовно-сприяє	Не сприяє	Сприяє	Сприяє	Сприяє
Херсонська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Хмельницька	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Черкаська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Чернівецька	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Чернігівська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє

Аналогічно проведемо ранжування і за іншими категоріями. Наступним напрямом дослідження є соціальний, який включає наступні критерії: рівень життя, рівень безробіття, рівень споживання. Розрахунок рівня життя відбувся за наступними показниками: доходи населення на одну людину, забезпеченість житлом на одну людину, рівень захворюваності; рівня безробіття за наступними: рівень зареєстрованого безробіття, рівень зайнятості у промисловості, частка зайнятих у сільському господарстві, питома вага безробітних у загальній кількості економічно-активного населення; рівень споживання – обсяг товарообігу на душу населення, обсяг реалізованих послуг на одну особу. Темпи росту показників мають стабільне позитивне значення, хоча необхідно відмітити, що таку тенденцію мають всі регіони. Однак, якщо розглянути розмір доходів у розрахунку на одну особу, то за обраними Вінницькою, Івано-Франківською, Кіровоградською, Львівською та Сумською областями, а також Волинською, Хмельницькою і АРК (не враховано 2014 рік за відсутністю даних через тимчасову окупацію), не у всіх регіонах показник має значення вище середнього по Україні. Так, наприклад у Сумській області він постійно нижчий, хоча і збільшується, на Вінниччині його значення становить на 1,2% менше середнього доходу у 2014 році, на Львівщині така ситуація спостерігається у 2010 та 2014 роках.

Результати дослідження рівня забезпеченості житлом на одну особу довели, що рівень найнижчий ніж по Україні в цілому спостерігається у Волинській, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій, а найвищі у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Харківській областях.

Результати дослідження рівня захворюваності по регіонах довели, що по всій Україні відбулося скорочення захворюваності, найбільш сприятливими регіонами є Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Львівський, Тернопільський, Харківський, Черкаський, Чернівецький та Чернігівський. Аналіз рівня безробіття показує, що у всіх регіонах України рівень безробіття постійно знижується, відповідаючи загальноукраїнській тенденції. Більшість регіонів повторює тренд країни, за яким спостерігається незначне погіршення ситуації у 2011 році, і за рівнем офіційно зареєстрованого безробіття. Тому цей індикатор міжрегіонального співробітництва необхідно дослідити за аналогією оцінки доходів, тобто за перевищенням чи навпаки недосягненням середнього значення.

За такою ознакою мають значення показника нижче середнього: Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Львівська, Одеська, Харківська та Херсонська області. Однак, перевищення показниками рівня зареєстрованого безробіття в інших областях середньоукраїнського значення не може бути підставою для віднесення їх до списку регіонів з несприятним міжрегіональному співробітництву, бо така ситуація є як раз її стимулом, бо такі регіони можуть стати постачальниками робочої сили для активних учасників співробітництва.

Результати оцінки кількості зайнятих та безробітних за регіонами довели, що найбільша кількість зайнятих спостерігається в Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Львівській та Одеській областях, а найменша у Кіровоградській, Волинській, Чернігівській областях. За період, що аналізується за всіма регіонами відбулося у 2013 році різке скорочення зайнятих. Найбільша кількість безробітних спостерігається у Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях, однак, говорити, про те, що ці регіони є не привабливими, не є вірним, оскільки слід визначитися з рівнем співвідношення безробітних до зайнятих та економічно-активного населення.

Результати дослідження даних показників довели, що в середньому по Україні на одного безробітного припадає 10 працюючих. Найменше співвідношення спостерігається у Чернігівському, Тернопільському, Полтавському, Луганському, Кіровоградському, Житомирському регіонах, тобто в цих регіонах тільки 8 зайнятих забезпечують одного безробітного. Найбільш привабливими регіонами для розвитку міжрегіональної співпраці є Дніпропетровський, Івано-Франківський, Київський, Львівський та Харківський.

Результати дослідження рівня споживання довели, що регіони з найбільш сприятливим напрямом це Дніпропетровський, Київський, Одеський, Харківський та Полтавський, а несприятливими є Донецький та Луганський регіони. По реалізації послуг перше місце займає Одеський, Львівський, Миколаївський та Київський регіони.

Як видно з табл. 4 регіони, які за соціальним напрямом сприяють міжрегіональному співробітництву це Дніпропетровський, Львівський, Одеський, Харківський. Узагальнені результати розрахунку показників оцінки міжрегіонального співробітництва за демографічним напрямом наведені в табл. 5.

Таблиця 4.

Рейтинг регіонів за соціальним напрямом у 2010-2014 роках

<i>Регіони</i>	<i>Доходи населення</i>	<i>Забезпеченість житлом</i>	<i>Рівень захворюваності</i>	<i>Рівень безробіття</i>	<i>Кількість зайнятих</i>	<i>Кількість безробітних</i>
Вінницька	Умовно-сприє	Не сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Волинська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Не сприє	Не сприє
Дніпропетровська	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє
Донецька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Житомирська	Умовно-сприє	сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Закарпатська	Не сприє	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Запорізька	Умовно-сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Івано-Франківська	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Київська	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Кіровоградська	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Не сприє	Не сприє
Луганська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Львівська	Умовно-сприє	Не сприє	сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє
Миколаївська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Одеська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє
Полтавська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Рівненська	Умовно-сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Сумська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Тернопільська	Умовно-сприє	Не сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Харківська	Умовно-сприє	сприє	сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє
Херсонська	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Хмельницька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Черкаська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Чернівецька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Чернігівська	Не сприє	Умовно-сприє	сприє	Умовно-сприє	Не сприє	Не сприє

Таблиця 4. Продовження

<i>Регіони</i>	<i>Співвідношення зайнятих до безробітних</i>	<i>Співвідношення економічно-активного населення до безробітних</i>	<i>Роздрібний товарообіг на душу населення</i>	<i>Реалізація послуг на душу населення</i>	<i>загальний рейтинг</i>
Вінницька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Волинська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Дніпропетровська	сприє	сприє	сприє	сприє	сприє
Донецька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє
Житомирська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Закарпатська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Запорізька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Івано-Франківська	сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Київська	сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Кіровоградська	Не сприє	Не сприє	сприє	сприє	Умовно-сприє
Луганська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Львівська	сприє	сприє	сприє	сприє	сприє
Миколаївська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє	Умовно-сприє
Одеська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє	сприє	сприє
Полтавська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Рівненська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Сумська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Тернопільська	Не сприє	Не сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Харківська	сприє	сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	сприє
Херсонська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Хмельницька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Черкаська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Чернівецька	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє
Чернігівська	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє	Умовно-сприє

Як видно з даних таблиці 5, населення України має тенденцію до зниження, тому оцінювання цього індикатору міжрегіонального співробітництва зводиться до виділення тих регіонів, в яких є прогресуючі тенденції. Мають стабільне зростання за весь досліджуваний період Волинська, Закарпатська та Рівненська області. Одеська область вирізняється ростом за останні чотири роки. З вибраних за ознакою ВРП регіонів у даному переліку присутня тільки Волинська область. Якщо ж розглядати зміни за ознакою міграційного приросту, то приплив робочої сили відмічається за весь досліджуваний період тільки у Івано-Франківській області. Більш-менш позитивні тенденції спостерігаються також на Волині. Всі інші регіони мають від'ємне сальдо міграції, за виключенням 2014 року, коли приплив робочої сили зареєстрований по всіх регіонах. В Донецькій, Дніпропетровській, Львівській, Чернівецькій областях щільність населення складає понад 100 чол. на 1 км². В Чернігівській, Херсонській, Житомирській, Кіровоградській щільність населення нижче 50 чол. на 1 км². Як показали результати розрахунків показників за демографічним напрямом найбільш сприятливими є Волинський, Рівненський та Закарпатський регіони, а не сприятливими Сумський та Чернігівський. Розрахувати показники за природно-географічним та екологічним напрямом неможливо, оскільки відсутні статистичні дані.

Таблиця 5.

Рейтинг регіонів за демографічним напрямом за 2010-2014 рр.

<i>Регіони</i>	<i>Чисельність населення</i>	<i>Щільність населення</i>	<i>Відношення економічно-активного населення до загальної кількості</i>	<i>Природний приріст</i>	<i>Загальний рейтинг</i>
Вінницька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Волинська	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Сприяє
Дніпропетровська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Донецька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Житомирська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Закарпатська	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Сприяє
Запорізька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Івано-Франківська	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Київська	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Кіровоградська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Луганська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Львівська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Миколаївська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Одеська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Полтавська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє
Рівненська	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Сприяє
Сумська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Тернопільська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Харківська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Херсонська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Хмельницька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Черкаська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Чернівецька	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Чернігівська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє

Висновки. За результатами проведеного комплексного аналізу відповідної системи показників регіони України поділені на лідерів та аутсайдерів за умовами сприяння розвитку регіональної співпраці. До першої категорії потрапили Вінницька, Запорізька, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, та Харківська області, до другої - Донецька, Луганська, Чернівецька. Інші регіони не мають вираженого превалювання рис інтенсивного розвитку МРС чи його відсутності, тому отримали на умовні рейтинги.

Отримані оцінки дозволять визначати перспективи подальшого розвитку регіонів та окреслюють орієнтири для внесення коректив в регіональні Стратегії чи плани дій місцевої влади сумісно з зацікавленими суб'єктами господарювання та громадськістю.

Таблиця 6.

Загальна оцінка міжрегіонального співробітництва

Регіони	Економічний напрям	Соціальний напрям	Демографічний напрям	Організаційний напрям	Загальний рейтинг
Вінницька	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Волинська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Дніпропетровська	Сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє
Донецька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Не сприяє
Житомирська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє
Закарпатська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Запорізька	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє
Івано-Франківська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Сприяє
Київська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє
Кіровоградська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	сприяє
Луганська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Львівська	Умовно-сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Миколаївська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Одеська	Умовно-сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Полтавська	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Рівненська	Не сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Сумська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Тернопільська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Харківська	Сприяє	сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Сприяє
Херсонська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Хмельницька	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Черкаська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє
Чернівецька	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє
Чернігівська	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє	Не сприяє	Умовно-сприяє	Умовно-сприяє

References:

1. Sishuk A.A. Metodi ocinki effektivnosti ekonomichnih vidnosin Ukraїni ta Єvropeis'kogo Soyuzu/ Sishuk A.A. //Naukovii visnik Volins'kogo derzhavnogo universitetu. – Luc'k, - 2005. - №1. – S. 248-253;
2. SHkola I.M., Korop B.M. Metodichni pidhodi do ocinki effektivnosti transkordonnogo spivrobitnictva Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/17_MetP.pdf
3. Cvdokimov F.I. Do problemi ocinki effektivnosti integracii promislovih pidpriemstv/ F.I. Cvdokimov, N.V. Rozumna// Ekonomika promislovosti. – 2007. -№1. – S.139-145;
4. Storonjans'ka I. Mizhregional'ni integraciini procesi v Ukraїni: tendencii ta perspektivi rozvitku/ I. Storonjans'ka. – L'viv: IRD NAN Ukraїni, 2009. – 392s.
5. Mikula N.A. Mizhteritorial'ne ta transkordonne spivrobitnictvo: monografija/ Mikula N.A. – L'viv: IRD NAN Ukraїni. – 2004. – S.208.
6. Tereshenko T.V. Metodichni pidhodi do ocinki rezul'tativ transkordonnogo spivrobitnictva prikordonnih regioniv Ukraїni. Visnik Hmel'nic'kogo institutu regional'nogo upravlinnja ta prava. – 2006. - №6.- S. 408
7. Bojarko I.M. Investiciinii analiz: Navch. posibnik. – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2011. – 400s.
8. Pro zatverdzhennja Derzhavnoi strategii regional'nogo rozvitku Ukraїni na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni vid 21.07.2006 r. №1001 // Oficiinii visnik Ukraїni. – 2006. – №30. – St. 2132. – (Zi zminami)

Оценка показателей межрегионального сотрудничества в Украине

Попова И.А., e-mail: zablodin@yandex.ru

Луганский филиал Института экономико-правовых исследований НАН Украины, Украина

Заблодская Д.В., e-mail: zablodin@yandex.ru

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Украина

Аннотация: В статье отмечены группы подходов к оценке и анализу межрегионального сотрудничества. Определены направления и критерии оценки межрегионального сотрудничества и проведена оценка по данным направлениям. По результатам проведенного комплексного анализа соответствующей системы показателей регионы Украины разделены на лидеров и аутсайдеров по условиям содействия развитию регионального сотрудничества.

Ключевые слова: оценка, показатели, критерии, межрегиональное сотрудничество, анализ, направления, регион.

Definition and Classification of the Ethnic Crime in Ukraine

Volodymyr G. Sevruck

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: vovasevrucklev@yandex.ua

Abstract. This article describes the features of the organization and hierarchical structure of ethnic organized crime groups. In particular, highlighted the ethnic characteristics of organized criminal groups, these include intra-group relations, support for national customs and traditions (fashion, relationships between older and younger family structure). It is generally characteristic of the representatives of the peoples who are still strong elements or preserved tribal relations. Ethnic criminal groups operating in the same area tend to unite, creating conditions for the formation of ethnic criminal organizations.

Research of structural construction and criminal specialization criminal groups organized along ethnic lines indicates that their construction depends on the ethnic leader, indicating a difference methods conspiracy in the middle of criminal groups.

In addition, the author focuses on the internal and external signs of stability (in the presence of hierarchical structure and purpose of committing grave and especially grave crimes), which is the basis to talk about the creation of a criminal organization, ethnicity forming determine the persons who occupy leading positions in it.

The assignment of an organized group or criminal organization is not defined ethnic homogeneity of the national structure, it can be mixed. When carried out dynamic development of information and communication technologies, rapidly developing «ethnic» organized criminal group. This led to the emergence of new types of crimes relating, in particular, from illegal interference with operation of communication systems and computer networks. Thus, ethnic groups and organized criminal organizations – organized crime formation, formed a national (ethnic) lines, that unite people under one or several nationalities (ethnic formations).

Keywords: ethnicity, ethnic crime, ethnic criminal groups, organized groups, criminal organizations.

At the present stage Ukraine of its development is in the process of significant transformation and it caused by the changing of the economic structure, formed new entities of property and politics, transforming basic values, placing life, changing of the lifestyle, traditions and others. This dynamic leads to the deterioration in other sectors of Ukrainian society connecting with problems of growing the ethnic crime. History shows that ethnic relations form the group of most complex problems that affect the state of crime in the country [1, c. 235].

Ethnic crime is characterized by high latency, especially that which is linked to organized crime and that does not actually enable us to assess the true extent of their criminal activity in Ukraine [2, c. 33].

As for the notion "ethnic crime", some scientists believe that such concept in its pure form does not exist, but most of scientists still divided offenders on ethnic grounds. However, ethnic crime is more dangerous for ordinary crime. Criminal groups created on the basis of nationality, they are united, secretly, they have more stringent laws within the group, they do not let themselves the people of other nationalities.

Ukrainian lawyers and theorists are debating on entering the term "ethnic crime" into Criminal Procedure. Nowadays the international community does not provide constant terms to the definition of "ethnic crime". For example G. Zhashkov proposes the concept of "ethnic organized crime groups", H. Gevorgyan identifies "criminal ethnic formation", and E. Topilska introduces "ethnic group", A. Kostyayeva, A. Bilyavskaya, R. Minna consider important concept of "ethnic criminal community", in statistical reporting of the Ministry of Internal Affairs used the term "organized criminal groups and organizations formed on ethnic basis."

Considering this concept R.G. Chevhadze believes that that "ethnic crime is conditional (operating) term covering the reality of crime associated with ethnicity, manifested in the mechanism of criminal activity in the formation of criminal groups and directly in the commission of crimes "[3, c.99].

A.M. Zyukov leans toward the notion that ethnic crime as diversity of organized crime is the complex system of ethnic organized criminal groups, their relationships and activities [4, c.96]. This author in his scientific papers gives such definition of ethnic crime, during which he understands crimes of ethnic groups in a group, united through common territory, economic relations, literary language, certain features of culture and nature, the presence of ethnically related tribes and nationalities, which is distinguished by its slender structure, as well as some of the representatives "ethnic group" because of anti-social movement traditions and customs of their ethnic group, expressing a pattern of representatives of the group [5, c. 9–10].

E. Rabdanova understands that an ethnic crime is set of crimes committed by organized groups, whose members belong to one ethnic group [6].

All the above listed terms that describe the phenomenon of ethnic crime, based on the notion of ethnicity. There are many definitions of ethnicity in the world. From Greek *ethnos* is translated as tribe, people and means sustainable human community that historically occurs in a particular area and is characterized by the consciousness of its unity and identity, a common language, culture and way of life, customs, traditions and peculiarities of psychological composition [7].

In ethno and psychological dictionary ethnicity (ethnic group) (from the Greek, *Ethnos* tribe, band, nation) is historically constituted in a particular area stable set of people with a single language, common relatively stable features of culture and psyche and consciousness (awareness of its unity and difference from all other similar entities) recorded in the self-designation [8, c.320].

We accept the opinion of E. Rabdanova about the fact that the most complete definition of ethnicity gives in his works S.V. Lurie: « Ethnicity it is a social community, which is inherent to the specific cultural patterns, which determine the nature of human activity in the world, and which operates in accordance with special laws designed to support certain unique value for each society cultural patterns within society for a long time, including periods of great social and cultural changes ». Ethnicity is not the only structural unit, in which the individual is determined by nationality. Traditionally ethnicity contrasted with race. But if in race are primarily physical and physiological aspects, such as: appearance and features of the body structure, the concept of "ethnicity" is the dominant cultural conscious motive [6].

In general, the ethnic composition of the population of Ukraine is one of the multinational countries. It is legally registered in the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine. In particular, according to the Constitution of Ukraine all citizens of Ukraine, regardless of their nationality, religion, origin, place of residence, political beliefs, cultural and linguistic self-identification form Ukrainian people. Article 11 of the Basic Law of Ukraine indicates that the state promotes the consolidation and development of the Ukrainian nation, its historical consciousness, traditions and culture and development of ethnic, cultural, linguistic and religious identity of all indigenous peoples and national minorities of Ukraine. Article 3 the Law of Ukraine "On national minorities in Ukraine" (1992) to the national minorities attributes "citizens of Ukraine who are not Ukrainian nationality, but show feeling of national self-awareness and affinity."

According to General Ukrainian population censuses 2001, the Ukraine is home to 48,240,902 people, 134 different ethnic groups who identify themselves as citizens of Ukraine. Of these, the majority are ethnic Ukrainian - 37,541,693 people, 8,334,141 - Russian, 275,800 - Belarusians, 258,600 - Moldovans, 248,200 - Crimean Tatars, 204,600 - Bulgarians [9]. Representatives of national minorities in Ukraine together account for 22.2% of Ukraine's population. The national community in its cultural, social and other characteristics is quite different. Ethnic nature in Ukraine has distinct regional character.

Given the above, it should be noted that the term "ethnic crime" in Ukraine is not legislated, the more that there is no universally accepted views on the concept of "ethnic crime".

As for the "ethnic crime", some scientists believe that such concept in its pure form does not exist, but most of the offenders are still divided on ethnic grounds. However, ethnic crime is more dangerous for ordinary crime. Criminal groups created on the basis of nationality, united, conspiratorial, they have more stringent laws within the group and they do not let themselves to people of other nationalities.

So we offer in ethnic criminal groups understand like the structured community of people united by ethnicity for criminal activity in a certain area of social life that is material, informational base and defense mechanism of social control. There is another definition of ethnic criminal groups and it is organized criminal group or community is headed by leaders and their entourage of one ethnicity or nationality.

Consequently, ethnic crime exists in all countries and regions and has a direction and varies only a degree of cohesion, depending on the historical, ethnic, economic, social ways of development of society. Given the above, it seems appropriate to offer the very notion of ethnic crime and this is activity of citizens, foreigners, stateless persons, certain ethnic groups (families, clans, communities, camps), who combined on a national basis or because of social issues are related to the overall group morality or family ties, closed, aggressive, and are united (formed) for the implementation of specific criminal offenses with clearly defined roles and pronounced leader who constantly are on the stage of development and distinguishes among the titular nationality specific criminal skills that are their psychological and feature different professional criminal classification. One of the most important issues in the application of criminal law is to recognize what specific crime committed by a person or group and what rate is provided for this crime. Absolutely and completely the issue solved in the qualification crimes. However, the problem of classification of ethnic criminal groups has not yet found their solution at thorough comprehensive study.

That is why the analysis of these issues is theoretical and practical interest and research is important. Ethnic criminal groups divided according to the following reasons (grounds)

1. The nature of the occurrence and degree of organization:

– Accidentally or situational united (in the absence of prior agreement): in this case the union is motivated by ethnic identity;

– Established by prior agreement to commit crimes without evidence of internal organization or structure, in this case the union is on family and clan basis;

– Stable, organized.

2. The structure:

– Homogeneous

– With complex structure and division of functions and roles.

3. Features:

– Association of fellow-countrymen;

– Shared religious beliefs;

– Migration from foreign countries, including the Commonwealth of Independent States, in one of the regions of Ukraine;

– Family relationships [10, c.98-99].

Today organized crime has international character. In different countries, their common groups rarely intersect with groups from other countries. Currently, the most famous are those criminal ethnic groups: China, Hong Kong and Taiwan with six groups Triad; Colombia: Medelyinskij cartel and the Cali cartel; Mexico: Cartel in the cities of Juarez, Tijuana cartel and Hulf; Italy: Sicilian Mafia, Dranheta in Calabria, the Camorra in Campania, "Sacra Corona Unita" in Puglia; Japan: Boriokudan (Power Group), known as Yakuza; Turkey: 12 Turkish-Kurdish clans; American Mafia - "Cosa Nostra" in the US and Canada, some also allocate the Russian mafia. In the former USSR states allocate Caucasian groups (which include Chechen, Armenian, Azerbaijani, Georgian and so on), Slavic and Chinese ethnic groups. Number of researchers have allocate group, based on immigrants from areas of fighting and States which are under economic crisis.

All these groupings have certain features such as the unit's main activities and more. For example, ethnic Chechen criminal groups mainly specialize in violent crimes; they often capture hostages and then demand ransom for them. It is known that today they control part of the oil business in Odessa. Chechens are trying not to attract special attention of law enforcement agencies and seeking to arrange as many people in their legal structure. As for the Chinese, Vietnamese, Thai ethnic criminal groupings, they usually commit crimes in their ethnic environment, dealing with hostage-taking. Crimean Tatars choose new perspective direction of activity and it is illegal seizure of land, Moldovan ethnic gangs engaged in smuggling, it may be harmless consumer goods, and much more serious are drugs and weapons. Americans like Gypsies are engaged in drug trafficking [11, c. 201].

By itself, the ethnic structure of organized criminal grouping can act as a criterion for distinguishing individual species. For example, B.V. Lyzogub studying the international experience of combating organized crime offers the division of organized criminal grouping on this basis: 1) Eastern European groups (Russian, Ukrainian, Polish, Lithuanian, etc.); 2) the Italian group (Sicilian, Calabria, Naples, American-Italian); 3) Negro group; 4) Nigerian group; 5) Latin American and Central American grouping; 6) Colombian communities; 7) Mexican groups; 8) Asian communities (Chinese, Korean, Japanese, Vietnamese, Caucasian, Chechen, Armenian, Azeri, Dagestan, Central Asian, Afghan, Pakistani); 9) "international". The common feature of all these criminal group is dominance in their part of persons of a particular ethnic or national origin, except for the last [12, c.97-98, 240]. Thus, according to specified criteria can identify many types of organized criminal grouping formed on ethnic basis, as there are ethnic groups and nationalities all around the world.

It is also necessary to distinguish between ethnic gangs in the spheres of activity. According to specified criteria should highlight the following gangs, extortionists, thieves, those who commits robberies and armed assault engaged in trading of drugs, weapons, gambling, smuggle illegal migrants, vehicle thefts, etc. It should be mentioned that majority of ethnic gangs are "generalists" and members of some of them do not stop committing any crimes for maximum profit.

Besides ethnic gangs can be divided by the number of their membership to: Small (the number from 2 to 5 people); middle (the number from 6 to 15 people); big (number of persons over 15), and depending on the level of organization divided into highly organized and ethnic criminal groups with lower level of organization.

Acquisition of the organized group of external and internal signs of stability (if hierarchical structure and purpose of committing grave and especially grave crimes) usually indicates that the group transformed into a criminal organization [13, c. 4].

"Ethnic" criminal groups and criminal organizations differ from each other by such criteria as industry of criminal activities. Some groups or organizations have very narrow specialization and therefore focus their criminal activities only in one area, such as trafficking in arms or drugs, burglary, kidnapping, and others combine various directions for more income, for example, they do as illicit trade weapons and realization of counterfeit money, narcotic and psychotropic substances, etc. [14, c. 173].

Groups engaged in criminal activity with absolute certainty can not be called the ethnic in literal sense of the word. The composition of such groups often includes people of other nationalities who are not united by common territory. In such cases, can speak about the foreign-language criminal groups, or as the term "ethnic group" conditional and take it in quotes. The special features of ethnic organized criminal groups include intra-group relations and based on realized internal unity, often between members of fraternity. It is generally characteristic of the representatives of the peoples who are still strong or preserved elements of tribal relations.

In ethnically homogeneous units of organized crime members stored and maintained by national customs and traditions (fashion, relationships between older and younger family structure). Ethnic criminal groups operating in the same area tend to unite, creating conditions for the formation of ethnic criminal organizations [14, c. 170].

It says that there is no nationality in crime and in the offender is. No one would be interested in the nationality of the offender, if the state will clearly follow the principle that the law is for all and citizens are confident in it: fair punishment befalls anyone who committed crime independent of nationality.

It's impossible to describe everything in depth but having marshal our wits we'd like to point out that opposition groups and organized criminal organizations formed on ethnic basis requires special attention and specific approaches, and scientists need to develop guidelines and practitioners that use them during detection, cessation, prevention and prejudice.

Consequently, ethnic crime is the illegal activities undertaken by persons united by ethnicity. This is not the struggle with people of certain nationality, is the protection of the interests of law-abiding citizens from criminals united by ethnicity. It should be deny the fact that the customs of the ethnic group may not always coincide with accepted social unwritten law and with the rules set out in the Criminal Code.

We understand that above considerations are not without comments or require more detailed understanding, in connection with what hope for broad discussion among practitioners, scholars and other experts on the problems of securing national strategy against ethnic crime.

References:

1. Medvedev O.V. Ethnic gypsy crime in environment / O.V. Medvedev // Law and Society. - 2014. - № 4. - p. 235-241.
2. Kalinowskiy O.V., Remskyy V.V. Ethnic organized crime: History and Modernity / O.V. Kalinowskiy, V.V. Remskyy // Combating Organized crime and corruption (theory and practice): scientific and practical magazine. – K., 2010. – № 23. – p. 28–36.
3. Chehodze R.G. Ethnic aspects of criminality: Dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.08 / R.G. Chevhodze / Omsk. 1999. - 230 p.
4. Zyukov A.M. The genesis of the criminal ethnic policy of the Russian state during the X-XXI centuries. : Monograph / A.M. Zyukov. - Vladimir: IP Zhuravlev, 2008. - 448 p.
5. Zyukov A.M. Criminological characteristics of crimes committed by members of different ethnic groups: dis. ... Cand. jurid. Sciences: spec. 12.00.08. / Andrew A.M. Zyukov. - Ryazan, 2005. — 229 p.
6. Rabdanova E. On the question about the phenomenon of ethnic crime // scientific student 2003. Online resource: [Electron resource]. - Access mode: <http://www.ex-jure.ru/freelaw/news.php?newsid=78>.
7. Gorbatenko V.P. Ethnicity // Legal Encyclopedia. In the 6 t. / editorial college: YS Shemshuchenko (Chairman) [et al.].— K., 1998. — T. 2. — p. 369.
8. Ethno and psychological Dictionary / Ed. V.G. Krysko. - M.: Publishing of Moscow. Psihol.-social. Inst, 1999. – 342 p.
9. National Census 2001 / State Statistics Committee of Ukraine. - [Electronic resource]. - Access: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>.
10. Zyukov A.M. Ethno Criminological dictionary (glossary of terms and definitions used in the study of the ethnic dimensions of crime) // Ph.D., associate professor Zyukov A.M. Ed. Dr. legal Sciences, professor. V.V. Merkur'yeva. Publishing house: "SP. Zhuravlev O.I."Vladimir. – 2011. – 206 p.

11. Lelyak O.O. Ethnic criminal groups in Ukraine: the problem of counter / O.O. Lelyaki // Combating Organized crime and corruption (theory and practice): scientific and practical magazine – K., 2011. – № 24. – p. 199–204.

12. Lyzogub B.V. Organized criminal groups: classification and countermeasures: Dis. ... Candidate. Legal. Science: 12.00.08. — Kh., 2004. — 259 p.

13. On the practice of courts of criminal cases concerning crimes committed a criminal association resistant: The decision of the Supreme Court of Ukraine on Dec 23. 2005 y. // Bulletin number 13, the Supreme Court of Ukraine. – № 1. – 2006. – p. 2–6.

14. Remskiy V.V. Criminal law and criminological characteristics of "ethnic" criminal groups and criminal organizations / Remskiy V.V. // Legal magazine National Academy of Internal Affairs of Ukraine. – 2015. – № 1. – p. 167-179.

Определение и классификация этнической преступности в Украине

Севрук Владимир, e-mail: vovasevrucklev@yandex.ua

Национальная академия внутренних дел, Украина

Аннотация: В данной статье описываются особенности организации и иерархической структуры этнических организованных преступных групп. В частности, обращается внимание на этнические особенности организованных преступных групп, к ним относятся внутригрупповых отношений, поддержку национальных обычаев и традиций (моды, отношения между старшими и младшими семейной структуры). Это, как правило, характерно для представителей народов, которые все еще сильны элементы или сохранились родоплеменные отношения. Этнические преступные группы, действующие в той же области, как правило, объединяются, создавая условия для формирования этнических преступных организаций.

Исследование структурного построения и криминальной специализации преступных групп, организованных по этническому признаку, что указывает на их строительство зависит от этнического лидера, что указывает на заговор разностных методов в середине преступных групп.

Кроме того, автор сосредотачивается на внутренних и внешних признаках устойчивости (при наличии иерархической структуры и цели совершения тяжких и особо тяжких преступлений), которая является основой, чтобы говорить о создании преступной организации, этнической формирования определяют лица, которые занимают ведущие позиции в нем.

Назначение организованной группой или преступной организацией не определен этнической однородности национальной структуры, ее можно смешивать. Когда осуществляется динамичное развитие информационных и коммуникационных технологий, быстро развивается «этническая» ОПГ. Это привело к появлению новых видов преступлений, связанных, в частности, от незаконного вмешательства в работу систем связи и компьютерных сетей. Таким образом, этнические группы и организованные преступные организации - формирование организованной преступности, сформировали национальные (этнические) линии, которые объединяют людей под одной или нескольких национальностей (этнических образований).

Ключевые слова: этническая принадлежность, этническая преступность, этнические преступные группы, организованные группы, преступные организации.

Application Software IBM I2 Analyst's Notebook in Law Enforcement in Ukraine for Pretrial Investigation of Criminal Offenses

Oleksandr M. Zaiets

Center for European Reforms Studies, Grand Duchy of Luxembourg

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

E-mail: zaec_1985@meta.ua

Abstract: In the article, programs considered I2 Analyst's Notebook, which is designed for more serious things than market research. Most of these programs use a combination of information classified as "secret" (confidential) to facilitate processing, research and use of available data on committed criminal offense and thus the effectiveness of the ongoing investigation into criminal proceedings.

Keywords: software, I2 Analyst's Notebook, investigation, criminal offenses, analysis, risk, intelligence.

Рівень науково-технічного процесу уможливорює доступ до величезних обсягів інформації у практично будь-якої сфері. У тому числі, і до інформації про функціонування правоохоронних органів, про злочинність у широкому розумінні цього поняття та про інші соціально небажані явища. Зокрема, правоохоронні органи зацікавлені у здобутті даних стосовно структур, активності та методів дій злочинців. Велике значення у цьому процесі мають різні форми розвідки, зокрема, застосування сучасних знарядь, що нівелюють небажані суспільні явища. Одним з них є кримінальний аналіз – знаряддя, що динамічно розвивається та приносить значні результати у зборі, оцінці, фільтрації інформації. В поєднанні із заходами, спрямованими на оцінювання ризиків, він є ефективною «зброєю» у протидії злочинності.

Організована злочинність, яка здобула невідомі до цього часу і найбільш небезпечні та складні форми, стала однією з головних причин глобального зменшення відчуття безпеки. Умови, що виникли, визначили нові вимоги у сфері застосування сучасних технологій супроводу процесів попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень та прийняття рішень у функціонуванні всіх правоохоронних органів.

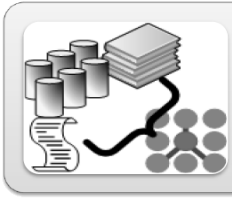
Реформування правоохоронної системи України започаткувало процес запровадження міжнародних стандартів управління інформацією у сфері протидії злочинності. Це стосується ефективного управління ризиками і застосування системи кримінального аналізу. З огляду на те, що система кримінального аналізу характеризується однаковими аналітичними процедурами, принципами та умовними символами візуального представлення, вона є своєрідною міжнародною мовою інтерпретування кримінальних подій аналітиками у всьому світі. Це створює нові можливості для розвитку ефективної взаємодії і співпраці між національними та міжнародними правоохоронними органами.

Виходячи з необхідності повсякденного користування комп'ютерним устаткуванням працівниками правоохоронних органів виникає потреба застосування програмного комп'ютерного забезпечення. Використання програмного забезпечення IBM I2 Analyst's Notebook полегшить нагромадження, опрацювання, дослідження і використання наявних даних про вчинене кримінальне правопорушення, а тим самим вплине на дієвість здійснюваного розслідування кримінального провадження.

IBM I2 Analyst's Notebook – візуальне аналітичне середовище, яке дозволяє максимально ефективно використовувати величезні обсяги інформації, накопичені державними службами та підприємствами. Завдяки інтуїтивно зрозумілому інтерфейсу з урахуванням контексту дозволяє аналітикам (оперативним співробітникам, слідчим та іншим співробітникам правоохоронних органів) швидко зіставляти, аналізувати і наочно представляти дані з різних джерел, скорочуючи час на пошук важливої інформації в складних даних.

IBM I2 Analyst's Notebook надає актуальні і дієві аналітичні засоби, що допомагають виявляти, передбачати, запобігати і припиняти злочинну, терористичну і шахрайську діяльність. I2 Analyst's Notebook допомагає правоохоронним органам вирішувати наступні завдання:

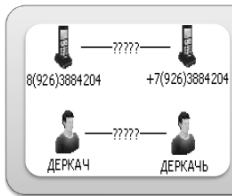
Оперативна систематизація розрізнених даних

Систематизація структурованих і неструктурованих даних з багатьох джерел в єдине узгоджене уявлення

Імпорт даних різних типів, включаючи записи телефонних дзвінків, фінансові транзакції, журнали IP-адрес і криміналістичних досліджень мобільних телефонів

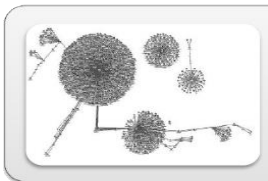
Оперативне визначення неявних дублікатів даних з різних джерел за рахунок інтелектуального механізму пошуку відповідностей

- систематизувати структуровані дані з багатьох джерел в єдине узгоджене уявлення;
- визначати ключових осіб (фігурантів кримінальних проваджень), події, зв'язки і закономірності між ними, які не завжди можна виявити іншими засобами;
- покращувати розуміння структури, ієрархії і способів дій злочинних, терористичних і шахрайських угруповань;
- спростувати обмін складних даних, що дозволяє приймати своєчасні й ефективні оперативно-тактичні рішення;
- можливість отримувати вигоду за рахунок швидкого впровадження, яке забезпечує швидке зростання продуктивності, завдяки надійним рішенням для візуальної аналітики;
- імпортувати дані різних типів, включаючи записи телефонних дзвінків, фінансові транзакції, журнали IP-адрес і криміналістичних досліджень мобільних телефонів;
- перетворювати дані в чітке і зрозуміле уявлення, що допомагає аналізувати складні сценарії;
- ефективно аналізувати широкий спектр типів даних за допомогою гнучкого середовища моделювання та візуалізації даних;
- докладно аналізувати і глибоко розуміти дані за допомогою різних аналітичних уявлень, включаючи асоціативні, просторові, тимчасові і статистичні уявлення;

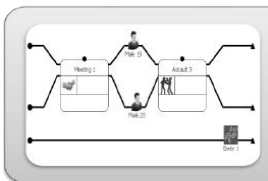
Визначення ключових осіб, подій, зв'язків та шаблонів

Оперативний та детальний аналіз, а також розуміння даних за допомогою різних аналітичних уявлень включаючи асоціативне, просторове, часове та статистичне

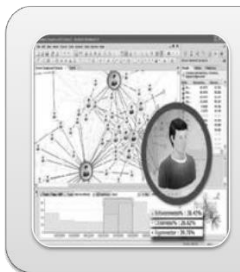
Можливість швидко відфільтрувати другорядну інформацію та визначати ключові зони особливої значущості, зв'язки, шаблони та тренди в складних даних

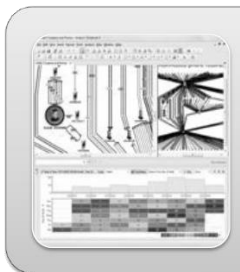
Гнучка візуалізація забезпечує ефективний аналіз взаємозв'язків впритул до хронології важливих подій

- оперативного визначення ключових осіб, взаємовідносин між ними і їх зв'язок з ключовими подіями за допомогою функцій аналізу основних зв'язків;
- розуміння основних етапів розвитку подій або закономірностей у злочинній діяльності за рахунок потужних інструментів проведення часового аналізу;
- виявляти можливих посередників між на перший погляд не пов'язані між собою сутностями в мережі;
- можливість детально вивчити дані з метою виявлення неочевидних зв'язків, закономірностей і тенденцій в складних даних;
- можливості геопросторової аналітики;
- використання інтегрованого аналізу соціальних мереж для визначення ключових осіб і взаємозв'язків усередині кримінальних організацій;
- допомога в процесі прийняття рішень та оптимізація використання ресурсів для оперативної реакції на проникнення в мережі, спостереження за ними або порушення їх роботи;
- створення інтуїтивно зрозумілих діаграм, на яких фіксуються і систематизуються допоміжні дані для брифінгів та презентацій;
- інтеграція інформації і візуального представлення даних в аналітичні звіти;
- можливість обмінюватися діаграмами з людьми, які не використовують I2 Analyst's Notebook.

Краще розуміння кримінальних, терористичних та шахрайських угруповань

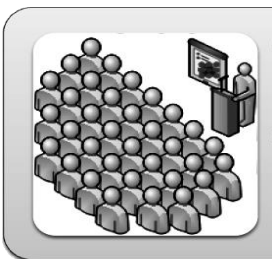

Використання інтегрованого аналізу соціальних мереж для встановлення ключових осіб та взаємозв'язків в середині кримінальних угруповань

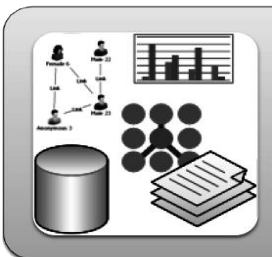

Краще розуміння шаблонів поведінки за рахунок потужного інструмента реконструкції хронології подій та тепломап

Спрощення обміну складними даними

Створення інтуїтивно зрозумілих та простих діаграм, на яких фіксуються та систематизуються допоміжні дані для брифінгів та презентацій

Проста інтеграція інформації, а також її візуальне представлення в аналітичних звітах та рапортах

I2 Analyst's Notebook – це не Word – ця програма призначена для більш серйозних речей, ніж маркетингові дослідження. Найчастіше такі програми використовують в поєднанні з інформацією під грифом «таємно» (конфіденційно) для полегшення опрацювання, дослідження і використання наявних даних про вчинене кримінальне правопорушення, а тим самим дієвості здійснюваного розслідування кримінального провадження.

References:

1. Beebe, Sarah Miller; Pherson, Randolph H. (2014). Cases in Intelligence Analysis: Structured Analytic Techniques in Action. SAGE Publications.
2. Heuer, Richards J. Jr. (2007). Psychology Intelligence Analysis, Pherson Associates, LLC: Reston, VA. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.cia.gov/csi/books/19104/index.html>.
3. Pherson Katherine and Pherson Randolph. (2013) Critical Thinking for Strategic Intelligence. SAGE Publications.
4. Central Intelligence Agency (CIA) (2012). A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis – Cognitive and Perceptual Biases, Reasoning Processes.
5. Khalsa, S. (2009). Intelligence Community Debate over Intuition versus Structured Technique: Implications for Improving Intelligence Warning. Journal Conflict Studies, 29. Retrieved from <http://journals.hil.unb.ca/index.php/JCS/article/view/15234/20838>.

Использование программного обеспечения IBM I2 Analyst's Notebook в деятельности правоохранительных органов Украины для проведения досудебного расследования уголовных правонарушений

Заец Александр Михайлович, e-mail: zaec_1985@meta.ua
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. Рассмотрены научные подходы использования программного обеспечения IBM I2 Analyst's Notebook, которое поможет облегчит накопления, обработку, исследование и использование имеющихся данных о совершенном уголовном правонарушении, тем самым повлияет на действенность осуществляемого расследования уголовного производства. IBM I2 Analyst's Notebook предоставляет актуальные и эффективные аналитические средства, помогающие выявлять, предотвращать и пресекать преступную, террористическую и мошенническую деятельность.

Ключевые слова: программное обеспечение, IBM I2 Analyst's Notebook, расследования, уголовные преступления, анализ, риск, интеллект.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2016
No. 1

Passed for printing 01.03.2016. Appearance 31.03.2016.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>